

Šum
Panonskog
mora

© Radomir D. Mitrić
Prava za srpsko izdanje © 2012. Mono i Manjana

Izdavač
Mono i Manjana

Za izdavača
Miroslav Josipović
Nenad Atanasković

Urednik
Aleksandar Jerkov

Lektura i korektura
Mono i Manjana

Dizajn korica

Kompjuterska priprema
Mono i Manjana

E-mail: office@monoimanjana.rs
www.monoimanjana.rs

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

2012.
Beograd

Šum Panonskog mora

(roman-mozaik)

Radomir D. Mitrić

EDICIJA
PUTEVI
PROZA NA PUTU
Powered by Mono i Manjana

Omnia mea mecum porto.

Bias

Što je visoko iščezne, što je nisko istruli.

Branko Miljković

Η Ιθάκη σ' έδωσε το ωραίο ταξίδι.

Χωρίς αυτήν δεν θάβγαινες στον δρόμο.

Konstantin P. Kavafi

Dosezanje Sumatre

U mrkloj gasnemo noći, bezdomni,
beskrajno tužni i odviše grubi
od stihija rata, obrečeni suštastvu,
arkadijski sneni, inoplemeni,

sluteći kako preko polja,
angelousrdni dopiru glasi,
bezmerni, predati vetru iskonskom,
koji naše mijazmične duše, u žitu

zaspale, pozivaju na uzgon, gore,
ka vrhovima sumatraističkih planina,
katarzičnom poslanju, što nas sabira

u Knjigu Postanja, kojeg zaslužujemo,
tek kada pronađemo smisao reči,
razdešenih u unutrašnjem nebu,

rastvorljivih u onome posle, uvek.

predvorje knjige ili *causa definitiva*

Oduvek sam se pitao, kako započeti priču? Kako ući u utrobu kita, kao Jona, sa prvom rečenicom, a da čitalac tih prvih redaka oseti sladostranu jezu udivljanja dok oživljuje stranice knjige koju otvara i razlistava u sopstvenom umu? Godinama sam pisao i brisao prvi pasaž ove knjige. Bivajući nezadovoljan, tražio sam najbolju vezu između forme, strukture i predmeta pisanja, ne robujući pravilima linearne naracije i poništavanju njenog objekta ili subjekta. Ne pokušavajući da izmislim tonu bespotrebnih dijaloga i svodljivost na puko prepričavanje događaja koji su uvek sumnjivi konstrukti i najtruležnije tkivo

teksta, nego najpre da pokušam pronaći esenciju sećanja ili osećanja, a da ne izgubim crvenu nit koja vodi u lavirint gde damara tamno biće srca.

Bavljenje umetnošću, tim najvećim darom, čoveku darovanom od strane sile koja ga stvara najplemenitiji je poziv. Pogotovo kad je reč o literaturi, koja najviše intrigira maštu njenog konzumenta. Koja čitaoca sa piscem gotovo izjednačava, i koja najviše od svih umetnosti protejski sinhronizuje autora i publikum. Dela su uspešna ako su napisana onako kako bi pisci voleli da pročitaju u delima drugih pisaca, drugačije rečeno, da u sebi prepoznaju moguću drugost. Jer pisanje jeste izlazak iz sebe.

Borhes nam je, više od svih ostalih literata, pokazao kroz formu takozvanog „pseudodokumenta“, kako je literatura stvarnija od same stvarnosti. Gde fantastika može da bude realnost. I gde fiktivni likovi literature, pokatkad, kad je reč o uspelim delima, imaju redundantniji morfos od živih jedinki, jer služe kao sintetski primer stvarnih ljudskih mana i vrlina. Kao njihova sveukupnost. Što nadilazi mrtvoznačnost razgovornog jezika, mišlju o transcendenци koja se realizuje kao stvarnosna spoznaja, a ne kao puka oznaka. Slično su tvrdili i Klement Aleksandrijski i Aurelije Augustin, o pisanoj reči koja nadilazi onu izgovorenu. Teorija mimezisa govori samo o oponašanju, a malo je znano da je osnova te reči kod starih Grka imenovala i pokret, odnosno mim, kao odraz života. U drevna vremena mythos je više nego stvaran. Sama literatura je jedan fantastični polilokvijumski kontinent svesti pisaca, jer nije vidljiv ljudskom oku,

ali je dostupljiv čuvstvima; to je dimenzija koja harmonizuje vreme i prostor u svevremenost i sveprostornost njihovog sažimanja, koja nadilazi zakone Physisa. Bivajući Metaphysisom.

Pisac ponajviše piše sobom o drugima. O sebi, ali sa solonovskom merom. Eho njegovog glasa jeste u mnoštvenosti njegovih čitalaca. Ipak karakter knjige sam bira prirodu tog Mnoštva. I tako se sama definiše, budući da knjige treba da budu otvoreni entiteti, koje sami čitači dovršavaju u sopstvenoj mašti. „Ja sam Mnoštvo“, govoraše nekada najčudesniji dečak književne galaksije, Rembo. Pisati, stoga, treba mnoštvenošću sebe, kao da je to zadnje, kao da svaki redak napisan grafitnom olovkom, ili uz pomoć kakvog drugog medija, oslobađa mogućnosti koje izmiču okovima fizičkog vremena i prostora, onako prustovski. Dobar pisac se postaje pre svega u mladosti, kad empirija zri primordijalnom poetskom snagom.

Sve sam stariji, a kako starim, osećam da mi sve više stvari izmiču pod prstima. Koža grubi, a sećanje se bliži zaboravu. Sa manjom potrebom za drugošću u Bogu ili u ženi, čovek je sve bliže pretvaranju u pesak i prah. Nije li čovek prečesto sioranovski silogizam za kajanje, bezrazložno, ali dakako i ono sa razlogom, u veri, ili bez nje? Silogizam kažnjavanja, kao kod Dostojevskog, samo u ovom slučaju za bezločinstvo.

Svi se pitaju „otkud“, „zašto“, i „kuda idemo“, ali ono što mene smiruje jeste beskrajni dosluh trenutka i večnosti, bivanje u prostoru i izvan njega. Čovek nikada ne prestaje bivati, čak i sada verujem u to, da više sfere jednom darovani

život nikada ne prekidaju, to je stvar dubljeg i višeg milosrđa, nepojmljivog skoro kao i ljubav, iz koje je sve nastalo i koja prevladava i same determinante „pakao“ i „raj“, o čemu najbolje svedoči metafizička Danteova pojava, anđeoskoobrazna. Ako je verovati Dunu, posle smrti, nasleđujemo večnost, i sve prethodivše vreme našeg života, čije ćemo trenutke moći sami kombinovati, u nečemu što bi se moglo shvatiti kao beskrajna sadašnjost. Blisko mi je uvek bilo i slično tumačenje taoističkog filozofa Čuang Cea, koji govori o smrti i životu kao delovima istog procesa, i njihovoj harmonizaciji u mogućem posledujućem bivstovanju. A „umetnost je jedan od vaskrsavanja večnog života, na zemlji“, rekao je Mišel Anri, pišući o Kandinskom. Šopenhauer je dodao na Svedenborga, „da nije moguće dosegnuti nebo bez umetnosti“.

Pisati kao ispovest. Pisati, ne obazirući se na retke koje si ostavio za sobom, a koji ipak zvone u tvom umu, ispisujući buduće beline. Delo uvek ide ispred pisca. To je ta disciplina haosa koja sve konstituiše a koja je do krajnje granice proračunata, to neverovatno kretanje šumom simbola i asocijacija, koji se negde iznad, ali nadasve u tebi, metonimijski sašaptavaju. Sve je nastalo iz neprestanog dijalogizovanja. Nutarnjeg. Ovaj svet, duboko verujem u to, nastao je iz potrebe za dijalogom. Sašaptavanjem u mislima. Inače ne bi bilo ničega. To je taj smisao nas kao Das Selbst-a (Sopstva). Ipak, šta ako ništa ne postoji nakon fizičke smrti, po onom solipsističkom principu retroaktivnosti? Slično kao u filmu Vremensko iskliznuće. Šta ako je svet simulakrum, bodrijarovski, kreiran ponaosob za

svakog pojedinca, kao krajnji mozaik, ogledalo, kojem nije moguće proniknuti u duboki odraz? Kao što danas nije moguće proniknuti u žanr knjiga koje pišu savremeni pisci, što je nasleđe postmoderne koja je tu odrednicu gotovo poništila. Šezdesetih godina, već pomenuti Borhes je, govoreći o formi romana, zapisao da se roman raspada. Ostali su fragmenti koje pažljivo oko čitača sakuplja u moguću celinu.

A kako opet ne govoriti o sebi? Jer čovek se po najpre ostvaruje kao misao. To je zvezdani odziv prizemne telesnosti, sa mogućnošću astralizovanja. Hrabrost je ući u zdenac znanja. Duša je onoliko teška ili laka, koliko čovek oseća ili koliko zna, uče nas tome mertonovski prvotni pustinjiski starci. Stoga je najbolje misliti da se ne zna mnogo, da se ne bi izgubila čar tragalaštva u konačnosti spoznajnog principa, podseća Pado, grčki revolucionar. Kad čovek izgubi volju i potragu za saznanjem, tad je bliži fizičkoj smrti. Kao po onoj latinskoj izreci – tantum possumus quantum scimus. Pisac ne treba da pronađe Zlatno runo, sve dok ne uspe da se suoči sa njegovom simbolikom. Tome nas uče antički mitovi, ali i Pekićevo istoimeno delo.

Iz ovih zapitanosti koje su proizvele začuđenost ostranjenja u meni, ja sam, tada još i nesvesno, ušao u predvorje knjige, burnih devedesetih godina, na Balkanu, kad je pola sveta menjalo ruho komunizma u kapitalizam. Od starih sam naučio da je bolje ćutati ako se nema šta važno reći. Tradicija i ne vredi ako se ne čita na novi način. Bez ličnog pečata i ukoliko se nema nešto vredno ispričati i posvedočiti i ne treba ulaziti u njene svete i svetle

prostore, ne primajući breme na sebe. Mnogi su primeri za to, Ješua, Bodler, Eliot, Levinas.

Kada sad pomislim o tim davnim danima, koji počivaju negde na policama Istorije, u koje se svi smeštamo od rođenja, ne mogu da razaznam kako sam uopšte počeo pisati, ali mislim da sam se samo odazvao arhetipalnom pozivu sili kreacije, koji je bio jači od svakovrsnog drugog poriva u meni. Osamljivah se još od doba dečaštva da čitam, mada mi je bilo zabranjeno čitati knjige koje nisu bile predviđene za moj uzrast. Te će knjige kasnije postradati u ratu, u pogromu vatre nalik aleksandrijskom, od strane varvarizovanih balkanskih hordi. Čitavog svog života ja sam nanovo pokušavao ostvariti taj osećaj pripadnosti, gotovo sakralnoj, tom momentu mog prvog učitavanja, ulaska u svet knjiga, ali taj svet za mene beše izgubljen. Njega sam se sa setom sećao, i nostalgisao posle za njim. Za uspostavom tog miltonovskog raja, hajdegerovske kuće-bitka, koja je nastavila svoj život, unutar mene, vajajući me iznutra. Nadao sam se da ću ga opet iznova postići, ali nekada su gubici nenadoknadivi. Nostalgija je tekla dvosmerno, kao čežnja za uspostavom pređašnje doživljene sreće i budućeg nadgrađujućeg višeg elementa same te nostalgije. Naučen sam da ne pripadam onoj ničeanskoj sadašnjosti, kao jedino postojećoj. Moja sadašnjost je imala tri puta, prvi koji je sezao nazad, drugi koji je tekao napred, i onaj treći, najvažniji, koji je obuhvatao ova prethodna dva.

Bogat je onaj čovek koji ima čega da se seća. To je ono što ga tera unapred, bez obzira na to da li oseća bol ili sreću ako se osvrne iza sebe. Iako

možda i otidoh dalje, ipak mi je najdraže misliti o sebi dok se nalazim u tom atrijumu života, u predvorju knjige, za koju Gorki onomad reče da je najbolji prozor u svet. Strašna i divna, darovana Mojsiju u kamenu, po kojoj je tvorac vatrom u steni ispisao mudrost. I sam čovek je sagrađen od kamenja kostiju. A zemlja koja ga oblaže za života prekriva ga posle smrti. Smrt je uz ljubav jedan od naratora ove knjige, a ja mala peteljka svemira samo sam njihov saputnik i sluga. U životu, i u ovoj hronotopskoj knjizi.

Hodeći tim predvorjem, njenim lavirintima, bergsonovskim putevima svesti i filosofemama koje su me usput pratile, ja sam pisanjem prkosio entropiji i njenoj svemoćnoj vladavini u ovom tužnom svetu što polako zamire.

Ono što sam proživeo, što nije izbrisala surova boginja Zaborav, pojavljivalo se svake noći, u mojim snovima, posle kojih sam se budio i zapisivao moje more, misli o nekim divnim davnim trenucima koje nisam bio spreman da izgubim. Pisao bih tako u svetom mraku, iluminujući svetlošću po jantarnim sećanjima. Bilo šta da sam radio, glasovi su bučali u meni i terali me na pisanje. Glasovi mrtvih mešahu se sa glasovima živih. Odzvanjahu u meni, porobljavajući okove prostora i vremena.

Proklet i blagosloven je onaj čovek koji imalo nalikuje meni. Usud mi je oduzeo što nikom nije, bio sam svedok rata, srastao sa smrću, rata, čije aveti dolaze svake noći i plaše me svojim groznim prilikama. Iskušenja, kao besovi, padahu na moja pleća, sve dok nisam počeo da pišem. Od

momenta kad je sazrela misao o ovoj knjizi, ave-
ti su gubile postojanost, bura se utišavala, nosila
me u mirnija mora, na mirnije obale. Na kojima
me čekahu retki darovi. Činilo mi se po završet-
ku knjige da je sve bio samo san, koji se dogodio
nekom drugom. Knjige koja svedoči o neprizna-
vanju smrti, o ljubavi koju treba sakriti daleko
od sveta koji je ogrezao u zlobu. Ova knjiga će to
biti i kad mene više ne bude.

među zvezđem i med snovima

Mesto kojem se često vraćam kao pribežištu čitavog svog skudounnog života je tavanska mansarda u jednom planinskom bosanskom selu, uzdignutom pod kapije neba, sumatraističke planine Crnjanskog, u čijim sam jutarnjim, magnovenjskim, maglovitim isparenjima naslućivao duše predaka, s kojima tada pričah nemuštim, zaumnim jezikom. U toj mansardi doživih prvotna udivljenja knjigama, koje čitah strasno kao kakav tibetanski monah što u molitvenom transu čita svete budističke knjige. Nada mnom golubiji ljubavni refreni nalikovahu mi na najdivnije andeoske pesme.

I sada je tamo, ta kuća uramljena u akvarel-
ni pejzaž brdovite Bosne, i ta mansarda, nad ko-
jom će, zanevek lebdeti senka mene, pa čak i kad
predam svoj duh vas-duhu vasseljenskom, kad ga
telo izdahne i vrati tvorcu koji ga je i udahnuo
u zemljani meh plotnog. Kad postanem pramen
beličaste magle, jednostavnošću postojanja bli-
ži beskraj.

Mitska je to slika, predeo kojim dominira crve-
ni ćerpič krova, što ga rastvaraju godine i ruše,
sem njegovu sliku u duši mojoj, krova nad kojim
se ne izvija više dim vatre čija je toplina greja-
la draga lica. Moja jedina Itaka i Ultima Thule.
Kad pomislim na to mesto, najpre se setim jed-
ne Šimićeve pesme, sa ekspresivnom slikom cr-
venog krova uronjenog u obilje zelene boje.

Imali smo tamo par jutara zemlje, kao majči-
no nasleđe. To je sad pusta obala, ali ljudi možda
najviše žive po sećanjima i vraćaju se tim mesti-
ma koja su prve kolevke njihovih malih života.
Nalik brodolomnicima, uprkos svim životnim
brodolomima.

I sad zatvorim li oči, to mesto pod planinama
je ognjište moje utrobe, malena kuća, oko koje
sad cvetaju makovi i divlji šipak, u budnoj tiši-
ni. Ali zvukovi su ipak tu, divne melodije starog
radija-mastadonta, na kojem je najčešće svirao
Radio Luksemburg, što i sada počiva na stolu od
šljivinog drveta, u prašini koju sa stvari više ne-
ma ko da obriše, i knjige iz kojih ubirah najdivni-
je plodove priča, koje me čude čak i ovoga trena,
kad barka mog života polako tone u ravnodušje
sredovečnih godina. Po njima sada pauci tkaju

svilene niti. I caruje memla i plesan, a potavneloj zlatnini više ne prilazi neka draga ruka. Kao što ne prilazi ni starom satu sa rimskim brojevima, koji je stao u vremenu, ne odbrojavajući više svojim kucanjem kucanje živih srca što se ritmovahu s njegovim neumitnim otkucajima, satu koji je danas samo nemo svedočanstvo minulog vremena.

Okrenem li se u sebi, oko sebe, u pamćenju, plinuće predeo ogrnut okeržutom togom kojom stara boginja Jesen risaše prirodu od pamtiveka. Vežanost za jesen kao godišnje doba nije slučajna jer je ono najinspirativnije godišnje doba za umetnike. Pa je ta boja i najživlja boja moga sećanja. Nije bezrazložno okeržuta boja, boja kojom slepci gledaju svet, svojim unutrašnjim očima. Nostalgija tada ispuniće prazne obale mog unutrašnjeg jezera, u kojem zrcalim melanholično, davne portrete i događaje, njihova ponovna otelotvorenja, njihov ponovni *eidos*, dok budem sklapao delove krčaga u celinu koju prošlost pokušava odvojiti od mene zaboravom, zabravljujući ga od mene, zagubim li ključ koji otvara njena vrata od voskovite ilovače. Taj gralovski predmet večne epifanije.

Ispisujući stranice mojih budućih knjiga, od tada, ja sam palio davne vatre, male lampione tuđe, moje jedine svetionike u ovom mračnom svetu, prizivajući magmatsku toplinu tog nekadašnjeg doma, oko kojeg su kružili leptirovi i svici, ti svetlosni magovi, dnevni i noćni vilenjaci.

U kutu njegove gostinske sobe, mrazno hladne, slutim svete predmete moga detinjstva,

kojima je uvek, poput prestone stolice, carevala stolica moje bake, od tvrde hrastovine. Stolice čije prisustvo sada jedino crv oživljava. Na njoj seđaše ona, poput Penelope tkajući i predući, sećajući se lica moga dede, rano prizvanog u anđeosku smrt, kojeg zapamtih jedino po starim crno-belim fotografijama sa zidova. Tkala je ona i prela, sluteći lice moje majke, njene jedine kćeri, i lica moga brata, sestre i mene, u čijem kriptogramu srca još odjekuju njene tople reči, matrone do starosti osamljene, dok i ona ne pređe u Onostranstvo da bi se združila opet sa svojim Odisejem. Taj moj deda je kao jedino dete imao samo moju majku, a umro je kad je njoj bilo dve godine, od posledica rana iz Drugog svetskog rata, u kojem je bio partizanski kapetan. I danas čuvam *Walter*, pištolj koji je oduzeo nemačkom oficiru u bici na Sutjesci, na koti Javorak.

Taj dom, ta moja kosmogonija, ozvezdana u dečaćkim snovima, moj je jedini Parnas, njega najbolje pamte i sad moje oči, čiji mir ne mogu narušiti betonske katakombe megalopolisa, suvišnih nabora na koži Zemlje, kojima prolazim, tražeći azurno plavetnilo neba, da bih prodisao, i isto plavetnilo jednog baštenskog cveta, koji i sada verovatno cveta na istom mestu, tamo, u seneci zapuštenog vrta, u isto vreme kad se junost proleća razbokori kao na Fragonarovom kistu, a za kojeg je nemoguće pronaći sinonim u letopisima velegradskih svakodnevnica.

Na pepelištu moga doma zvezde i dalje sijaju, vidim ih i sad, Orion, Sirijus, Veliki i Mali medved, Kasiopeja, tvoreći koordinatni sistem moje jedine busole i putokaza. Samo ih ja još vidim,

upravljajući jedra sopstvenih nedara prema njima, a ne prema vetrovima somnabulnim što odrođavaju, duvajući beslovesnim ulicama kuda danas, najvećma, prolazim, ne gubeći sopstvo sebe, zahvaljujući toj ukorenjenosti u iskon sveta, koju još kao mlad naučih. Jer put zapravo i završava uvek na mestu sa kojeg si i krenuo u svet, gotovo lososovski.

U vremenu oniričke sjevremenosti ja sam tragač za tim izgubljenim prostorom, Prustovo klatno, krug što ga na pesku crta Pitagora svojim Grcima, u jednoj Borhesovoj pesmi, maloj himni sveta, fusnoti kosmičke biblioteke.

Mislim o svemu tome posmatrajući ozvezdanu noć, kroz okno prozora, nadnesen nad stranice knjiga koje ponesoh sa sobom, pod prituljenim svetlom lampe, u gradu seviljskog berberina, gde konačno savladah strah dugogodišnji, od pričanja ove ispovesti, osećajući potrebu za sagovorništvom, potrebu da sem pesničkih, svetu zavestam i prozno delo, intimnu autobiografiju mojih misli, čiji će fragmenti, nadam se, poetikom mozaika, sklopiti priču o meni, u konačnosti celine ove knjige, koja je sve ono što sam ja, od postanka do današnjeg dana, i sa kojom se neću rastati ni na konačnom, ni na vašem sudu.

seviljska sveska

Naslonjen na žardinjeru, jedne male sobe u gradu na Gvadalkiviru, koji su Mavri nekada nazivali Išbilija, posmatram njegove obrise u jutru, pitajući se ovoga časa je li bog Pan mrtav. Ili i dalje živi u pustopolju mog kraja, u mlačnoj di-onizijskoj noći, tavnovekovnoj, dok ga zamišljah čitajući Švabove knjige iz kojih naučih da je mit večna mladost, dok izlažah na mesečinu da se uhvatim u satirsko kolo sanja. Snovima prelazeći mostove koji razdružuju svaku pri-snost sa ovosvetovnim stvarima. Mostove o kojima Pindar zasvedoči onomad ili ćutljivi pesnik sa reke Nekar, sa kojima i sada vodim duboke

kasnonoćne dijaloge. Njih sam slutio, pored sebe, u noćnim šetnjama pored hiraldskog tornja, unutar njega.

Sinesteta u meni, sa godinama spajao je davne zvukove i boje, slagao mirise, koji traju u prostoru kao apologija beskrajna, trajanja i opravdanosti toga trajanja. U atavizmu pobune i sumnje, kafkijanske osamljenosti, koja na kraju ipak biva anatemisana, kao i žrtvovanja sebe zarad poslanica u otpisivanju višem smislu bivstvovanja. Sve mi je to blisko, dok posmatram kako vani topli avgustovski vetar pleše *tango nuevo* sa drvetom masline, budeći ganča i mornara u meni, andaluzijskog vranca pod čijim kopitama drhti svet kao pod zvucima ciganskog *fada* koji čujem iz obližnje taverne, koji kao da dopire sa onog sveta, ili barem njegov *melange*. Moj deda je uobičavao jahati sličnog konja, koji je imao belu zvezdu na čelu, mada nisam doznao nikad da li je naučio plesati. On ga i sad jaše u mojim snovima, koji su biserno retki, jer sve manje sanjam. Snove danas više sanjam u stanju budnosti, stanju mistične utonulosti u meditativna stanja svesti.

Jednog od tih seviljskih jutara ustadoh vrlo rano i izađoh u grad, dok su pijanci još spavali, utroba nalivenih rumom ili tekilom koju ovde ponegde pikantno služe sa crvima, za šta kažu da je to njen pravi ukus, ukus gorko-slatkog života iberijskog poluostrva i južnoameričkih plavih daljina, gde literatura nema straha o kraju, kao drevna plemenita veština, koja samu stvarnost semantički nadgrađuje, prevladavajući njeno zemno. Oduvek sam više voleo vino, u kojem je sadržana najveća vitalna energija

Zemlje. Ispijah ga po onom antičkom pravilu – belo od izlaska sunca do njegovog zahoda, a crno od njegovog zahoda do ponovnog njegovog izlaska. Sećam se da mi je, jedan moj francuski prijatelj iz Marseja, izvesni Šarl, jedna hamvaševska pojava u hedonizmu vinologije, govorio da sama Demetra posećuje i posvećuje noću njegove burgundske vinograde, rumeneći grozdove na vinočokotima. Kad pomenem vino, u pamćenje mi se vrte slike davnih studentskih terevenki, seansi foltinovskog tipa, sa razgovorima o umetnosti. Ipak, najjače su slike obredna ispijanja te svete Hristove krvi, za vreme trajanja negdašnjih božićnih svetkovina. O svemu tome mislim sada dok pogledam na pijance, te lkare sa papirnatim krilima od jučerašnjih novina, tu nadrealističku sliku malih ljudi sa seviljskih trgova.

Žena od koje kupih voće malo docnije, imala je oči nalik očima moje majke, koja je i sada tamo negde na balkanskim stranama, u Bosni posnoj i ponosnoj, i to me je razveselilo. Nikada nisam mogao razlučiti da li su više plave ili zelene, kao žadnozeleno valovlje Plive, reke iz mog zavičaja, koja je za letnjih dana sav nebeski azur preslikavala u sebe, ostavljajući nebu samo njegov obris razvodnjene gvašovske nijanse Plavog. Moja majka do danas nikada nije do kraja presekla pupčanu vrpцу sa kojom me iznedri svetu jedne aprilske noći, u Jajcu, gradu bosanskih kraljeva sa predivnom citadelom romaničkog tipa i jedinom gradu na svetu koji ima vodopad u srži urbane sredine. I to iste te reke koja izvire u mom zavičaju i kojoj su Romeji dali ime pridevom *pelvis*, što znači „sliv“ jer se nalazi u mnogorečnoj dolini. Isti ti Romeji, koji pod Germanikusom

pokoriše te krajeve, i narode Ilirika, koji su doбили ime po ilovoj zemlji, močvarnoj ilovači.

Šiban jutarnjim vetrom i pogledom neke Meleskinje, noseći kese, uđoh u haustor, u kojem sam pre nekoliko dana iznajmio stan. Svake godine putovao bih tako, sa prtljagom koji bi najviše sadržavao knjige i odlazio uvek u druge gradove, lutajući poput Odiseja. Istanbul, Heraklion, Firenca, Amsterdam, Lisabon, Salzburg, Prag i sadašnja Sevilja samo su neke od stranica knjige mojih putovanja, na kojima se ne čudih stranosti ljudi i gradova koje posetih, nego strancu kojeg uvek nosih u sebi, urezanog kao natpis u kamen delfskog proročišta. Uvek bežeći od ogledala, nikad do kraja ne mogavši dokučiti krajnju dubinu sebe.

I jutros sam takav, dok ovlaš osvajam misteriju ogledala, pomalo nezainteresovano kao Leopold Blum. Videvši lice ogrubelo od godina, dečaćke oči, istovetne očima mog oca, tog najvećeg moreplovca u okeanima svih knjiga sveta, koji mi dade zavet čitanja u zalog. I oči predaka, verovatno, koji sa crnogorskih neboparnih visova Pive i Mratinja dođoše u Bosansku Krajinu, u plivsku župu, na Janjsku visoravan, dok je srednji vek jenjavao. Porodično predanje spominje da su moji preci u Crnu Goru došli iz Ukrajine. Oči pamte i plamte predačkim slikama.

Mnim o tome što nazirem u odrazu ogledala, čuteći. Preda mnom beše portret prosedog Orfeja koji je i dalje verovao u mala čuda sveta, po kojima je ljubav uvek blizu, dok traga za licem koje će mu doneti sreću, Euridikom koju neće ostaviti

htonskom svetu Hada kao čedni poklon. Ne osvrćući se u prošlost nego sluteći njen trag pred sobom. Nju, koja je više on nego što je to on sam.

Možda sam svemu tome davao takav ton zbog jednog davnog Ruževićevog stiha koji mi odzvanjaše u uhu tada, „opiši svoje lice po sećanju, ne iz ogledala“. Krajnji smisao je u darivanju sebe. Neprestanom zavodjenju.

Sevilji sam, za tih nekoliko dana darivao par ispijenih boca sangrije, petnaestak boca meksičkih korona, tri kutije kubanskih cigariljosa „Bolivar Belikosa“, zatim nekoliko hiljada pročitanih strana, od kojih su neke bile ukomponovane u knjigu *Mistični Kabare* Alehandra Hodorovskog, i osećaj doživljene prisnosti sa dušom grada, tihom gugutkom Španije.

Tako je počelo moje oslobađanje od aveti dedesetih, mogao sam to sagledati u pravom obličju jedino izvan balkanskih prostora koji čoveka toliko obuzmu do te mere da zaboravi šta mu je poslanje u ovom svetu. Zato sam putovao i pisao. Neka me ne čini ludim u vašim očima, pomisao da sam na tim putovanjima tražio svog davno izgubljenog brata ili nekoga čija bi me pojava podsetila na njega. Jer nikada neću moći prihvatiti njegovu smrt.

A, to se ipak moralo dogoditi jednom prilikom, sa pojavom bratuške Mirka Vukovića, u Banjaluci. Njega ću uvek doživljavati kroz sliku i sećanje na mog brata. Pre nego što ćemo se uopšte i sresti, čitao sam njegove pesme, budući da je on pesnik, ali pesnik kod kojega je u snažnom

zamahu i slikarski doživljaj sveta i prava potvrda da umetnosti korespondentno idu jedna uz drugu. Neverovatno je to kad vam Bog u vašu blizinu pošalje čoveka koji ima u sebi nešto od drage osobe koju ste nekad izgubili.

Posle se sve otvorilo u meni, probile su ustave kojima sam ljude i događaje zaključavao u sebe, srce je tražilo nastavak pisanija i podelu muke sa nekim drugim. Možda ponajviše od straha da moja priča ne ostane neispričana.

smrt, moja fuga

za Alehandra Hodorovskog i Mirandu Arvaljes

Oduvek me plašila ta karta u tarotu i njena simbolika. Smrt, koja nas vraća anđeoskom okrilju sile što nas stvara, na nama nepoznat način, jer sve što je nespoznatljivo čulima plaši naše iskonske strahove. Opijen njenom mistikom, kao noćas mistikom pojave Mirande Arvaljes, koja peva u nekom malom klubu u Funčalu, neobičnom gradu na Madeiri, portugalskom ostrvu, čije kamene kvadrigе na korzou liče na luksorski mermer, po svom devičanstvu i belini. I belini glasa tamnopute pevačice, pomenute Mirande, te žive Pikove dame, koja me svojim pevanjem noćas vraća licima prijatelja koje davno izgubih, a

najviše bratovom licu, čija me je smrt prepolovila; ne mogavši da poverujem u nju, do današnjeg dana, neću nikad ni moći, jer osluškujem eho njegovog glasa iz viših sfera, koji me jedino radosti u ovoj noći, dok Janus sam, pogledajući i dišući oba sveta.

I još me vraća licu Marije iz Magdale. I licu neke nepoznate žene, iz jednog flamanskog gradića, čijeg imena ne mogu sad da se setim, možda od velike količine ispijenog „red kastas bastarda“. Ona je takođe volela tu igru kartama, jedini izvor koji je mogao da napoji žeđ njene ženske radoznalosti. Bilo je to u doba kad je kuga harala Evropom, kao njen nastrašniji gost, dolazeći peške sa Krima, koracima koji negde danas još odjekuju zbog surovosti njene posete. Kugu je širila buva *yestinia pestis* i morila ljude, raspinjući sakrament tela u samrtnim bolovima. Tako je, verovatno, došla i u njen gradić, onako bergmanovski, šetajući se iza trgovaca čebadima, pamteći ko ih sve kupuje, pamteći i nju u trenutku kada dođe da kupi noćni pokrov za svog vanbračnog sinčića, i gostionicu u koju potom uđe i u kojoj ova gospa stanovaše u jednoj od soba na spratu. Ali Crna Smrt tad ne vide njeno lice, profil oko kojeg je lebdela aura svetosti, koji u ovom trenutku, mogu usporediti sa licem mog mrtvog brata u momentu kada ga celivah poslednji put, prekasno da ga spasim svojim voljenjem i Mirandinom pesmom koja je sve to i prizvala u hronike mog uma.

Slikari koji pokušavahu naslikati njen portret, obično su kidali platna, ne mogavši ga naslikati u potpunosti, od njih najslavniji dakako

beše majster Jan van Ajk. Zato njen portret ostade neznan poštovaocima slikarskih platana do danas, ostajući u maglinama pluskvamperfekata Istorije kao najsurovije temporalne odrednice. Mogao bih vam ispričati i crticu o tome, kako ju je jednom hteo opljačkati neki razbojnik na pijačici u njenom gradiću, kada joj je oteo torbu, ali čim se okrenula prema njemu, jadnik je ostao zatečen svetlošću njenog lica i vratio joj torbu namah. Takva deva življaše u toj hiperborejskoj zemlji, odakle potiču veliki majstori slikarstva, slikari što su najdivnije slikali svetlost, budući da su tamo najduži zalasci sunca, koje kao da žali za trenucima po kojima bi još malo svetlilo ljudima. Stoga tamo, pažljivo slikarsko oko može da razazna najrazličitije nijanse svetlosti. Pred ovom su ženom svi drhtali, pa čak i sama gospođa Smrt, koja u to doba najviše pohara Veneciju jer ne imade pravi karantin, a beše previše prosjaka i beskućnika. Bila je živa slika božanske prirode. Jedna živa Pieta. Samilosna i puna ljubavi.

I dođe doba da je konačno poseti stara gospođa Smrt, penjući se basamacima gostionice, hoteći da prekine njenu životnu nit i nit života dečaka, kojeg je uspavljivala nekom davnom pesmom o božanskom Agnecu i Mariji Devi. I pošto nečujno otvori vrata, Smrt je ugleda, okrenutu leđima, ogrnutu crvenom pelerinom, raspletene kose, koja beše kao kosa devuški iz ruskih skaski. U trenutku zakoračenja prema njoj, Smrt zastade, jer oseti da će se desiti nešto čudesno, flamanska se gospa okrenu, pošto dečak beše uspavan. Ne videći strašnog gosta, ona beše ozarena ljubavlju i blagodeću, saživljena sa

dečakom što tek zaspa, tik do nje. Od nemogućnosti da gleda u svetlost njenog lica, Smrt korakom ustuknu nazad, sakrivajući pogled od te božanske svetlosti. Jer i ona beše udivljena njenom čudesnom pojavom. Toga časa u Evropi prestade kuga, naprečac, od tog čina, i zvona katedrala do danas zvone u slavu svetaca-zaštitinika što su sačuvali Evropu ispijenu od te pošasti, ponajviše ipak u Veneciji, koja se tome najviše obradova, a niko do ovoga trena nije znao da ta zvona zapravo zvone u slavu te čudesne gospe, koja doživi duboku starost, u istom tom gradiću, ne mogavši ipak da izmakne prirodnom sledu stvari kad joj se lice nabora kao povesma, skrivajući svu neka-dašnju svetlost.

I bio sam posve lak, posle, te noći, oslobođen zemnih okova, okrilačen anđeoskim krilima, koja ne robuju vezanosti za vreme i prostor, valjda zbog pričanja, a najpre zbog anđeoskog glasa Mirande Arvaljes. U jednom dekameronskom ozračju nalazeći se, dok pričah ovu priču mojim prijateljima kojima je književnost, takođe, bila više od života. Nalikujući Tabukiju, u njegovom boravku na Azorima, u potrazi za likom žene iz Porto Pima. Zbog te čudesne epifanije i priče koja beše zatvorena u vinskoj boci, stolećima. Ili sam je nazreo kroz muralna stakla bara, u noći crnoj kao imalin, na kojima su sene priča plesale svoj *dance maccabre*, prkoseći skorašnjoj zori. Sedeći sa Pablom, Karlom i Anitom koji su uživali u mom ekstatičnom iskazu, tek na tren prekidajući me ponovnim dosipanjem vina. Mogao sam osetiti momenat opričanih događaja. Istorija pamti samo trenutke u kojima zvoni večnost. Tako da se na istoj ravni mogu događati

momenat u kojem Hristos hoda na procesiji i pucanj u Džona Lenona. I Flamankin susret sa Crnom Smrti. Istorija nema pravolinijski smer, niti je hronologija događaja bitna. Iz nje se može najviše naučiti o budućim stvarima.

Ovu priču sam pričao sve do pojave šarenog Asklepijevog petla. Tada smo ustali i hodali pustim ulicama, nalik karnevalistima, ulicama po kojima je šibao neki sonorni vetar da bi se potom razišli po sobama. Činilo mi se da sa nama hoda ju i ljudi-karte iz Kerolove *Alise*. Sutradan sam se probudio sa jakom glavoboljom, platio sam veliku cenu izlaska velike tajne iz mene, ali mi nije bilo žao. Ustao sam i otišao u šetnju koja najbolje uredi prostor za misli. Učio se ćutanju od mora.

Tu, na preko 1200 kilometara od portugalske obale, gde se nalazi najstrmiji aerodrom na svestu, i gde ćete zbog sletanja i uzletanja aviona videti kako prsti putnika do vas grozničavo prebiraju brojanice, bićete sretni jer ste doživeli neku neobičnu prisnost, tu, gde su i fado transformisali u muziku koja vam od beskrajne tuge može načiniti radost. Na Madeiri, Šumskom ostrvu, ta muzika ima razdraganije note od onih koje možete čuti u Portu ili Lisabonu, na portugalskom kopnu. Madeira, magličasta i usporena kao filmovi Sokurova, koju pamtim kao divnu stanicu, u bisernom nizu mojih malih životnih ozarenja, uprkos ovim prisećanjima na smrt.

Od te noći ne bacam tarot. Ne iz straha od te velike arkane, nego iz poštovanja prema mrtvima. Prema budućim događajima koje ne treba prizivati dok se zaista ne dogode. Moj najveći

nekadašnji greh je bio u tome što sam želeo predvideti šta će se događati. Neminovna ratna java nametnula mi je tu želju, iz iskonskog straha za meni drage osobe.

u infernu rata, prozna kajdanka
†

Ova prisećanja o smrti pratila su me dok sam prolazio vozom kroz slovenački pitoreskni planinski reljef u povratku sa Iberijskog poluostrva, i vraćala me u doba rata u Bosni. Ta prisećanja su činila moje nevidljive saputnike u praznom kupeu kojim sam putovao. Valjda zbog toga što mi je u uhu svirala nekoliko puta ponovljena Vejtsova numera *Downtown Train*, koju tako rado slušah s bratom u neka divna, sada tako davna, vremena. Reljef me je podsećao na bakino selo gde smo često išli brat i ja, i mada smo više vremena provodili u gradu, na selu sam osećao veću slobodu, zato radije i pamtim te slike seoskog

odrastanja. Dečak, kojem je rano prekinuto detinjstvo zbog smrti brata sam i danas, ali uvek bejah ispunjen optimizmom, imajući unutrašnji mir i dijalog sa Bogom, verujući u dobro kao apsolut, verujući u nastavak življenja u edenskim vrtovima. Zato i odbijam da odrastem jer se ne prestano vraćam u vreme kad je on bio i fizički pored mene. Možda ga je smrt i otela tako naprasno jer sam ga neizmerno voleo.

Rat, a s njime i smrt, došli su nekako nenadano, kao gosti iz neke veoma daleke zemlje, koji se ne očekuju i koji neće doneti dobre vesti. Došli su, najpre se spustivši niz planine čiji su me hrbati uvek podsećali na hrbate davno tesanih feničanskih lađa, devedesetih godina prošlog veka, što je civilizaciju ljudi na Balkanu vratio u kenozoik. Prvi susret s tim najstrašnijim likom u drami što se zove Život dogodio se u prvim godinama rata, kad čovek još nije toga svestan, u potpunosti.

Tako živesmo u toj plivskoj dolini, u bosanskom gradiću, u nekakvom romantičarskom zanosu, ne sluteći kakvo će zlo doći uskoro i prekriti tamnim pokrovom prostor, po nekom balkanskom usudu, gde su ratovi pravi gozbari ljudske sreće, a njihove žetve ciklične kao sunčani solsticijumi, ratovi koji se ovde rado vraćaju kao po nekom davnom prokletstvu. I smrt je vrlo brzo pod svoj crni plašt uzela meni najdražu osobu.

Imao sam divnog brata, mog prvog učitelja života, njemu imam zahvaliti za sve što je moralno u meni. I ono što je začelo umetnost, darujući mi

pribežište od svih zala koja me u ratu okružavaju. A pre svega na muzičkom obrazovanju jer mi je uvek govorio da je muzika najbolji način da se bude sretan u dubini sebe i najbolji način da se putuje negde drugde. Bio je poslednji Mohikanac vrline, uvek, idealista, on, koji mrava nije zgazio, verujući u univerzalnost, u pacifizam, od kojeg nikad za života nije odustajao.

Ako bi trebalo da ga opišem, po liku najviše je sličio Kajlu Meklahlanu iz Linčove ekranizovane filmske sage *Dina*, prema romanu Frenka Herberta. Bio je blage naravi, širio oko sebe neverovatnu energiju, darujući je drugima, govoreći mi često o tome koliko je bitno da čovek izlazi iz sebe i ulazi u druge. Bio je umereni filozof, putovao je uvek negde, iako je bio mlad još tada, čini mi se da je ta njegova mladost i sada prema shvatanjima života i sveta zrelija od moje sredovečnosti. Moguće je da tvorac takvim osobama podari nešto što neko ne bi mogao da doživi ni sa devet života. A mnogi smo toga prošli zajedno, i to je zasigurno centralna ličnost mog hudog života.

U sećanju mi je najviše ostao njegov osmeh, na rastanku, kad se videsmo poslednji put, nosio je pod miškom knjigu *Čarobni breg*, Tomasa Mana, i sa tog se čarobnog brega, što se nalazi negde u bosanskim vrletnim brdima više nikad nije vratio. Zvao se Vladimir, a svoju Kosaru nije imao vremena sresti jer je vrlo rano preseľen u nebeska prostranstva. Ja još uvek čekam da se vrati sa tog čarobnog brega, odbijajući da prihvatim strašnu činjenicu, da sam celivao njegovu beslovesno mrtvo telo, kad su ga doneli na poslednji oproštaj, a u ušima mi još tutnji

počasni plotun ispaljen na njegovom grobu, na dan njegovog ukopa. Tog martovskog dana '93. godine, najstrašnijeg dana u mom životu, i prvog dana proleća koje on nije dočekaao, čini mi sa da sam i ja umro i da ovo telo što nalikuje biblijskom Ahasferu i nije ništa do jedna utvara koja nostalgije za divnim vremenom lutajući svetom. Za vremenima kad je porodica bila na okupu, a mi trčimo zelenim livadama detinjstva kroz voćnjake gde je za svakog od nas posađeno i posvećeno drvo po nekom starom slovenskom običaju – delo našeg oca. Posle sam često sedeo pod njegovom jabukom, sećajući se njegove pojave, pišući pesme, prelazeći stihovima barijere koje su nas razdvojile. Iza njega, sem te jabuke, koja urasta i uzrasta u mom srcu, ostalo je nekoliko stvari: sat koji je stao u vreme njegove fizičke smrti, dve gramofonske ploče U2-ovog albuma *Rattle and Hum*, jedan mali gušter, izrezbaren u koži njegovom rukom, notes u kojem je ostala poslednja rečenica zapisana njegovom rukom *A sve je moglo biti drugačije...* I njegov anđeoski lik, primer vrlina, koji sa godinama raste u meni, parajući nebesa kao sionska munja. Ostalo je nestalo u stihijama rata.

Nakon mnogo godina, primajući jednu nagradu za književnost, u Devinu nadomak Trsta, u zamku Rilkeovom, čije sam pesme takođe čitao pod onim istim stablom jabuke, koje je bilo moja verzija *bodhi* drveta, pročitao sam pobjednički tekst, vrlo se rastuživši, jer je tekst bio posvećen, njemu, mom mrtvom bratu, sve do momenta dok u sebi nisam osetio njegov osmeh, preseljen u moju utrobu, nekud odozgo, iz viših sfera, odakle mi se nasmejao toga časa.

manufaktura / *genius loci*

Što više starim sve manje imam potrebu da se imenujem, i sve manje se pronalazim u semantici svog imena kada me neko ipak oslovi. Ime doživljavam odveć kao formu stvorenu da bi te drugi prepoznali. Drago mi je iako više volim njegovu hipokorističku formu. Reč je o starom slovenskom imenu, a čak se i jedan grad u Bugarskoj zove tako. To je bilo najčešće ime velikih djedova stare dualističke bosanske religije, što mu je verovatno dodalo ezoterični prizvuk, budući da *nomen* jeste *omen*, po semiotičkoj jednačini starih Rimljana. A taj ezoterizam je mojoj faustovskoj ličnosti uvek prijao.

Rođen sam kao treće, nenadano dete, u godini u kojoj još ne beše prestalo žaljenje za smrću „najvećeg sina naših naroda i narodnosti“,

dežmekastog Tita; u patrijarhalnoj porodici, koja me je uvek podsećala na porodice iz starih neo-realističkih italijanskih filmova u kojima se znalo ko šta radi, ali gde su nestašluci potomstvu bili prećutno dozvoljavani. Ipak bi sledile manje kazne za njih tek da se nauči na sopstvenoj grešci. Majka moja je mirna žena koja nikad ne bi povisivala ton, prava dama, i negdašnja lepotica, sada ostarela žena, ali iz koje sija nekadašnji kalotni sjaj. Uvek mi je davala potporu što god da činim. Po fizionomiji sitna, ali odveć marljiva kao pčela. Od nje sam u najranijem dobu naučio setno osećanje sveta i smernost u veri. Majke su pravi biološki roditelji; ritam kucanja njenog srca istovetan je mom. To je ostalo još od vremena kad me je nosila u stomaku. Tako će uvek i biti. Ona je potomak hercegovačkih kovača što su pravili puške u Hercegovačkom ustanku, posle kog su se sklonili ovamo u Bosansku Krajinu, gde je bio slabiji turski uticaj i gde su uzeli drugo prezime, strahujući od turske odmazde.

U sećanju su mi mnogi predmeti koje je iskovao moj pradedo kovač, i koji i sada, skriveni negde u podrumu obiteljske planinske kuće čekaju vaskrsenje u nekom muzeju. Otac moj, izdanak je loze sa crnogorskih strana, od koje dva brata stigoše dovde sa porodicama na velikim volovskim zapregama. Crnomanjast i krut, njihov potomak, on beše moj najveći kritičar, odrastao na, gotovo klesanoj, noti epskih stihova. I danas mi pred oči izlazi u takvom opisu. Ali na neki način bio je odmeren, pustio je da sam izaberem svoje životno zanimanje. Uvek je iz mene tražio najviše moguće, učeći me da mogućnosti nisu ništa ako nisu ostvarenja. U ovoj mojoj

intimnoj ispovesti, on je i sada takav, zbog čega moram da pazim da svaka reč nađe svoje pravo mesto. On i moja majka su se upoznali na jednoj od igranki, koje su se davale tada, pa ju je nedugo zatim i zaprosio, a potom je odveo na medeni mesec po dalmatinskim ostrvima gde je začeta moja sestra, jedno plahovito i nežno žensko stvorenje, prava srna u izgubljenom raj, koja me je čuvala u najranijoj mladosti i koja je nekada i sama pisala.

U najranijoj mladosti bio sam bolešljiv, morio me bronhitis, pa su me stoga roditelji često, iz vlažne mnogorečne doline odvodili na selo kod bake po majčinoj liniji, da bih udisao svež planinski zrak pod starim šumskim vitezovima, borovima sa čijih je stabala kapala gusta smola, za koju verovah tada da je njihova viteška krv, smola tamjanskog mirisa, koji je takođe formirao i zeleni miris njihovih iglica. Često sam u tim šumskim lutanjima bivao osamljen, pokušavajući da doprem do suštine same prirode. Sem tamo, po preporuci doktora, odvodili su me i na more, svake godine, u Trogir, gde smo ostajali dovoljno dugo da primim što je više moguće sunčeve energije u svoje telo kojom bih se branio u dugim zimskim danima i noćima jer je zima uvek bila surova u našem bosanskom kraju i stezala zemlju polarnim okovima, teška i tovarna kao islandski beli konji. Taj miris šumskih borova i jutarnji miris mora koje se budi, do danas su u mirijadi svih mirisa sveta za mene ostali najveličanstveniji. Na Jadranu sam imao i prvu simpatiju, nekakvu devojčicu Sonju, koja mi ostade u sećanju poput slike devojčice iz japanskih animiranih filmova.

Tada bismo tamo, dok smo provodili vreme na Jadranu, išli do obližnjeg ostrva Čiova, gde sam skupljao oblutke, gradeći od njih palisade za koje sam zamišljao da su stare kamene građevine iz okoline moga kraja, od kojih je najveća građevina tvrdi grad Sokol, grad kraljeva Bosne, opisan u Kuripešićevom putopisu iz 1579. godine i zapravo jedna od utvrda koja je imala status „Kapije Bosne“ i gde se od Turaka skrivao poslednji bosanski kralj, Stjepan Tomašević. Sokol je bio stub bosanske odbrane od ugarskih upada. Tvrđava je menjala svoje gospodare, zauzimali su je ugarski kraljevi Bele i Lajoš Anžujac, a Turci će je zauzeti tek 1521. godine. U tom delu Bosne nastala je jedna od prvih slovenskih država na Balkanu, zemlja Donji Kraji, sa Župom Plivom u središtu, ali i Janjska kneževina nedugo potom.

Uvek sam bio ponosan na taj kraj, koji je u rimsko doba bio središte važnih puteva, Trg Soli, gde su se sekli put što je vodio iz Salone do Servicijuma na Savi, i dalje ka Panoniji, i put stare rimske ceste, što je od Rima vodila ka Argentiji, sve do Dakije. U to je doba ovde postojao rimski grad, koji je imao rang municipijuma ili samoupravnog grada, sa pozorištem, termama i kućama koje su imale podno grejanje sa namesnikom prokuratorom. I to po nameštenju samog rimskog cara Kaligule, od kojeg, sem razvalina starog grada koji se zvao Baloja, ostade zapis u kamenu u kanjonu rečice Vaganca. U njemu ostade zapisano svedočanstvo da je taj prokurator, imenom Manlijus Celijus, po nalogu nadređenog Lucijusa Aruncijana Skribonijana imao nadležnost nad pobunjenim

ilirskim plemenima, tada podanicima Carstva, Sapuatima i Emantinima iz plemenskog saveza Mezeja koje su Rimljani jedva pokorili a čija je predrimska dominacija sezala sve do Kastre, današnje Banjaluke. U tom je kraju bilo i njihovo utvrđenje, Metulum, gde u ratu sa Rimljanima nije bilo predaje, nego su se ti Iliri sa ženama i decom bacali na koplja rimskih legionara, sekli se mačevima i uskakali u vatru da bi goreli do smrti. Slično će se ponoviti i posle u vreme Botonovog ustanka naočigled rimskih vojnika. Bila je to jedna od Bastilja koje je srušila ohola rimska boginja Justicija. Nije sačuvano nijedno ilirsko utvrđenje budući da su ih gradili od drveta. Baloju je inače zauzeo izuzetno surovi rimski vojskovođa Germanikus koji je zauzeo i veći to pobunjenu Germaniju.

Iz rimskog je perioda ostao mauzolej važnog rimskog velikodostojnika, čija se kamena plastika danas nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Kao i ostaci termi iz Baloje, pomenu ti Kaligulin zapis, spomenik koji se danas nalazi u gradskom parku, posvećen Mitrasu, arijanskom božanstvu sunca, čije su obožavanje u ove krajeve doneli rimski vojnici iz daleke Persije, iz vremena kad Romeji još ne behu hrišćani. Mada neki istoričari smatraju da je reč o Gorgoni, meduzi. Zatim statue Jupitera i Minerve, figura Genijusa, sarkofazi koji prikazuju borbu kao i reljef Silvana i nimfi, obnaženih vila, zaštitnica izvorišta reka. Silvan je inače bio ilirsko božanstvo, svirač na Apolonovoj fruli. Na brdu Hrid pronađen je i neverovatan reljefni kamen lavljih glava, a to brdo koje je jedan od najvažnijih arheoloških lokaliteta u Bosni krije devet

civilizacijskih slojeva življenja na ovom prostoru. Oblast oko negdašnje Baloje priča neverovatne priče iz drevnih vremena. Baloja će se u jednom istorijskom momentu zvati i Vonka. Sva ta mesta su od rane mladosti pečatila moju ličnost, a u jednom trenutku ću se zanositi idejom da postanem arheolog.

Pominjući istorijski momenat okrilja gradića u kojem odrastah, nezaobilazno je reći i to da je u dolini Plive bila velika srednjovekovna slovenska nastamba, sa velikim grobljem na jednoj velikoj nekropoli, na obližnjem brdu vidljivom i sa gradskog trga. Na nekropoli je pronađen divan nakit koji se čuva danas u muzeju u Banjaluci a kojim dominiraju ženske minđuše od belog zlata sa filigranima nalik šumskim jagodama. Tom predivnom komadu nakita se divih još od studentskih dana.

Poznije su ovim prostorom harale hunske, alanske, avarske, slovenske, gotske, i ugarske horde, sve do Turaka koji su ovde uspostavili jedan od svojih pašaluka. Iza njih ne ostade ništa, dok je iza Austrougara ostala uskotračna pruga slična onim iz vestern-filmova. Kasnije je ovo postao deo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca pa NDH sve do oslobođenja. U ovom su kraju pukle prve ustaničke puške, a nije ga zaobišao ni poslednji bosanski građanski rat.

Uvek me je privlačilo čitanje istorijskih hronika što bi stvaralo u mojoj glavi sliku *Magna Carte Libertatum*, koju sam docnije u srednjoškolskim danima upotpunjavao slikom velikih geografskih otkrića jer sam se uvek osećao

građaninom sveta koji treba disati dahom univerzalizma, što sam tad pronašao i u literaturi, naročito kod Borhesa, kojeg i sad smatram naj-sveukupnijim piscem. Vrlo je bitno da mladi čovek stekne takvu impresiju, ne homogenizujući se i ne zatvarajući se u palanačko.

Rano sam se otrgnuo roditeljskim rukama da bih prohodao, u vreme kad je Stiks pevao *Too much time on my hands* i Džon Lenon *Watching the Wheels*. Počeo sam da čitam i da crtam čim sam osetio breme svesti u sebi, ali malo crteža je iz tog doba preživelo ratni bosanski pogrom. Na fotografijama iz tog doba je dečak iz vode, meni potpuno stran, bez osmeha, nalik Kupidonu. Pamtim i prvi dan škole, sećam se, da sam od straha uspeo samo izustiti svoje ime i prezime. Uvek bih birao knjige pre dečijih igara, ali je i njih dakako bilo. Počeo sam pisati tako što bih pisao po marginama knjiga, suvom grafitnom olovkom, kako i danas ponekad pišem, ponajviše u jesenjim danima, posebno u vreme miholjskog leta koje doživljavam kao peto godišnje doba jer tad leto vaskrsava u jeseni. Najviše sam pisao u sobi moga brata gde sam kradom čitao knjige što ne behu namenjene mom uzrastu. U četrnaestoj sam već imao pesmu, koje se ni danas ne stidim. Tako je nastao prvotni mimezis mojih pesama, bili su to najčešće opisi koje su izbledele godine zaborava, kao na kakvom vremenskom lakmu-su. I danas dok pišem pokušavam osetiti onu vrstu atmosfere osamljivanja i izmeštanja u tu sobu izvan svih zala sveta, mada nisam više često u mom svanovskom kraju.

dečaci parlove ulice

Od njih, dvojica su postradala. Sećam se kako su nestvarno delovali njihovi krstovi na pokopu. A divni to dečaci behu. Najviše su nas združivale dečije igre, od kojih smo se najviše loptali, katkad do kasnih noćnih sati zbog čega su naše mati brinule. Neke je ratna java oterala na daleke kontinente, u Australiju i Severnu Ameriku, a neki su u cvetu mladosti izgubili svoje dragocene živote. Nikog od njih više nema tamo, u našoj uličici, u kojoj drugovasmu.

Prvo bih pomenuo Vladu, plavokosog dečaka, koji je sličio Metu Dejmonu. Stanovao je u

kući do moje i bio moj najbolji prijatelj iz rane mladosti. Kad bismo igrali fudbal, on bi bio kapiten, Desetka, Stojković, a ja bih bio centarfor, Devetka, Pančev. Obojica smo navijali za Zvezdu i skupljali dresove i suvenire sa Zvezdinih evropskih puteva. I njemu je brat stradao u ratu što nas je kasnije još više dodatno povezalo. Smrt ga je prerano presrela u mladićstvu, u jednoj traagičnoj saobraćajnoj nesreći u centru grada.

Drugi je dečak, Sanjin, moj prijatelj sa kojim sam čitao prve knjige. Zajedno smo pravili dečije logore i išli u tajno pecanje. On je sada daleko, u Pensilvaniji, ili u Nemačkoj jer i tamo boravi, i ne znam čim se bavi zapravo, njega ne videh od prvih dana rata. Nosio je naočale i njegov opis najbolje nalikuje Hariju Poteru, dečijem čarobnjaku iz novela Dž. R. Rouling. Haris njegov stariji brat, uvek mi je bio dalek.

Bobo je takođe stradao u saobraćajnoj nesreći, vraćajući se jedne kasne noći iz obližnjeg grada. Bio je potom devetnaest dana u komi, ali nisam smogao snage otići da ga posetim. S njim bih obično išao kradom u jedan klub gde smo išli posmatrati igru bilijarskim kuglama, što tad nismo mogli igrati jer smo bili previše mladi. Bio je šaljive prirode i stalno smo zbijali šale. U ranoj mladosti najviše je nalikovao duguljastom Loleku iz jednog češkog animiranog filma, ta slika ga najbolje karakteriše i danas u mom pamćenju.

Batko je danas motoraš koji krstari austra-lijskim ravninama, jedna vedra pojava, tipični Haklberi Fin naše male kompanjole. Nisam ga

video dugo, a od svih nas on je bio najnistašniji. I danas je to, posve sigurno, onaj dečak, makar u dubini sebe.

Docnije će moj najbolji prijatelj postati Dani, s kojim podelih prva znanja o literaturi, a nekako smo zajedno počeli i da pišemo i dopisujemo se, kad ga više nije bilo tamo. Slali bismo jedan drugom pesme i poslanice. U muzici od trena dođosmo do metala i pošto se više nije imalo kuda tu smo i zastali. On je negde sad u Bokokotorskom zalivu, uživa u svakom trenutku života. Uvek će me podsećati na Boba Dilana, buntovnik to beše sa razlogom, a takav je i danas. Radujem se svakom našem ponovnom susretu.

To je najuža argonautska posada broda mojih dečaćkih dana. Nekad ih sanjam, odbijajući postojanje granica što nas razdvajaju. Sudba je izabrala da ja budem neko ko će im oživeti književnu stvarnost, ali ništa ja nisam vredniji od bilo koga. Blažena sećanja na njih. I pokoj dušama mrtvih, kojima se klanjam.

poeta vates

Vremenom, kako je linija klepsidre sipala pesak u donji deo što pripada prošlosti, koju Anglosaksonci ne bezrazložno nazivaju perfektnom, dospeh ja i do studentskih banjalučkih dana. Književnost beše moj izbor.

Tih sam dana najviše drugovao sa Maksimom, neverovatnim tragaoцем glosama literature i Tiborom, tihim likom blejkovskih unutrašnjih projekcija, koji je do danas ostao najbolji poznavalac literature kojeg znam. Vodismo nekad duboke razgovore o umetnosti, uz čašu dobrog vina. Takođe i sa Anjom, neverovatnom osobom, koja

je studirala sa mnom u grupi i kojoj se uvek divih zbog njene rečitosti i dubokih filosofema, ukorenjenih u pravoslavni kod naše tradicije. Ona je tragično izgubila život pre nekoliko godina, ali će u ćilibarima moga sećanja njeno mesto uvek biti životno. Telo joj počiva u sunčanoj porti hercegovačkog manastira Tvrdoš. Nju videh poslednji put njenog poslednjeg leta kad provedoh nekoliko dana u njenom gradu Trebinju, tom malom mediteranskom čudu, do kojeg južni vjetar donosi miris slanog morskog vazduha, za letnjih dana.

Od ostale družbe, pomenuo bih staru filosofsku sovu, Davora, talentovanog režisera i pesnika Mirka, dobroćudnog Jovu, Nemanju koji je takođe pisac, Gorana i još jednog Nemanju, arhitektu koji je bio iznimni poznavalac literature, kao i brojne prijatelje sa kojima drugovah i u kraju odakle potičem.

Ipak najviše bejah osamljen, izgarajući u poetskoj vatri tada, sabiravši poetska slova u sebe, i na beline papira, što sam kasnije objavio i u nekim knjigama. Voleo sam odlaziti do Kastela, banjalučke tvrđave, gde sam opuštao um i misli. Ponekad bih otišao na kakav džez-koncert ili koncert klasične muzike, što je još više budilo strast pisanja u meni. To mi je uvek bilo zanimljivije od usahlih književnih večeri dinosaurus-pisaca, od kojih me je retko što divilo u njihovim jalovim rukopisima.

Najviše sam pisao na koncertima klasične muzike, kad se pogase svetla i kad me klasična muzika transponuje u neko međuvreme i međuprostor. Nosio sam uvek sa sobom grafitnu olovku,

i nadrealistički, po nekom automatizmu, beležio sintagme i rečenice, koje sam kasnije inkorporirao u pesme i prozna sižea. Ta pisanija behu moja prva prava putovanja ikoničkim paralelama sveta.

Kad sad pomislim na to doba, ne mogu a da se ne setim misli Hantera Tompsona, po kojem to doba ili se snažno pamti ili brzo zaboravlja. Ali treba sanjati snove, zato i postojimo na javi. To je više bilo doba razmišljanja nego ludovanja. Znao bih tako u jeku neke žurke čitati kakvu knjigu, sa mišlju o transcendenci.

Hteo sam završiti fakultet zbog roditelja. Želeo sam im pružiti neku radost, koja bi odagnala tugu zbog bratovljeve smrti. Živeo sam i sopstveni i bratov život. Zato sam ih vodio na neke književne festivale na kojima sam osvajao nagrade, da porastem u njihovim očima, da ih poradostim. Pisao sam da prevladam momente strašne jave.

nepoznati paganini

Nikolo Roseti je jedan od mojih alterega, u meni zauzima posebno mesto, njega sam upoznao u tim misaonim lutnjama i seobama po koncertnim arijama sveta klasične muzike. Neverovatan je to lik moje lične mitologije.

Nikolo je bio šesto dete Klaudija i Laure Roseti, dete rođeno u porodici koja je vekovima u drvetu, čudesnom preobrazbom umetničkih ruku, vajala voline, od kojih je danas ostao vrlo mali broj. Za njegovo vaspitanje i odgoj moglo bi se reći da je imalo preterano naglašenu katoličku notu što ga je naučilo strogosti, bližeći ga onoj vrsti

strogosti i visokoj meri iskustva i kreacije koju jednom prilikom pominje Alfonso Rejes, a kojom je sve posmatrao i kroz čije je Prokrustove mere sve vagao. U njemu je začet neverovatan talenat za muziku, čiji je jezik osluškivao još u prenatalnom dobu. Dok ga je majka nosila u bremenitom stanju, Nikolo još tada u sebe primi zvuk violine kao prvotni jezik sopstvenog bića, u trenucima kad je otac štimao napravljene instrumente, na njima svirajući tek delove kantata, koje će ovaj dečak harmonizovati kasnije u divne arije, nakon svršetka kursa kod jednog lokalnog violiniste, više praktičara nego virtuoza, i semeništa u koje kasnije bi poslan. Genijalnom dečaku i to je bilo dovoljno da u glavi stvori koordinatni muzički sistem u koji je kasnije ispisivao note celovitih i maštovitih kompozicija.

Voleo je Mocarta, i to beše njegov bliski brat, po muzici, a kad je jednom prilikom čuo Paganinijeve bravure u opusu nekog nepoznatog francuskog violiniste bio je zadivljen. Pričao je s tim zvukovima, koje bi kasnije violinisao na svoj način. Beše vrlo stidan, mogao je svirati samo malom broju muzičkih poštovalaca što je njemu bilo sasvim dovoljno. A takav beše i u ljubavi. Jedina žena koju je voleo i s kojom je podelio postelju, jedna Ana što se udala za nekakvog kontea, prerano je odjedrila za svojom srećom, na šta on ne mogaše uticati.

Čitavog života, Nikolo je komponovao i muzicirao, ali nikad do kraja nije bio zadovoljan nijednom svojom kompozicijom. Odvojen od roditelja, zbog školovanja u semeništu, rano se osamostalio, a za život je posle zarađivao tako što bi

držao časove plemićkim sinovima i kćerima koje je učio lucidnosti sviranja violine. Njegov lik se odavno izgubio u maglinama istorije i o njemu sem u ovoj ispovesti i nema mnogo tragova.

Smrt ga je zatekla u jednom toskanskom gradiću, San Đimijanu, kojim dominiraju kule-tornjevi, u kojima je uvek prepoznavao sebe i voljenu Anu, gde se pred kraj svoga, ne tako dugog života, povukao. Do smrtnog časa, ovaj čudesni violinist, opsednut beše mišlju o stvaranju savršene kompozicije koju nije stigao napisati i time do kraja završiti misiju umetnika, da svedu ostavi delo koje će ga činiti živim i posle smrti. Ležao je na postelji, teško dišući, budući da ga grudobolja nije napuštala već ga je u smrt ispratila. Krila prozora bila su otvorena, posmatrao je kako se u kuću, preko puta sobice u kojoj je živio asketski, useljavao mladi bračni par. U tišini, predosećajući svoju konačnicu, posmatrao je divan rajski prizor pred sobom, mlada žena plave kose, koja sa violinom nešto docnije izađe na balkon, a krajičkom oka mogao je kroz prozor videti mladog joj supruga kako se štima na klaviru. U isti mah kad su počeli da sviraju, vetar mu donese zvuke te divne arije u kojoj prepozna *Concerto grosso* iz njegove kompozicije *Opus anđela*. Začuden vrlo, u tom trenu mu se činilo da je kompozicija bila savršena, samo ne mogaše razabrati u sebi otkud je oni poznaju, ne znajući tada da je mlada žena bila kćerka one iste Ane kojoj je još kao mladić na poleđini jednog žutog lista, istrgnutog iz neke stare barokne knjige poklonio notnu shemu te iste kompozicije. I u trenutku njegovog poslednjeg izdisaja, dok je otvarao oči u Raju, Nikolo beše vrlo sretan jer on koji

je čitavog života živeo u anonimnosti, nekako je osećao da će biti upamćen. Beše njegovo najvrednije čedo, ta arija. Budući da nije imao dece, njihovo mesto u njegovom životu zauzele su njegove kompozicije. Tako je ljubav još jednom nadišla smrt.

Violinista koji je te večeri svirao Dvoržaka, na bravurozan način, u Banskom dvoru u Banjaluci, beše poreklom iz istog toskanskog kraja, pa i sada dok ovo pišem ja lucidno slutim da je potomak te iste Ane, kojoj Nikolo posveti ovu čudesnu ariju, napisanu u mladićstvu njegova genija. Mladi ljudi poseduju tu meteorsku snagu, koja ih bliži bogovima stvaranja. Tako mi je nesvesno jezikom muzike ispričana kratka storija o čoveku sa kojim se i sad poistovećujem, na jedan hudi način.

Kada sam posle nekoliko godina posetio San Đimijano, osetio sam se kao neko ko je otpustio nekom veliki dug. Bilo je ono toskansko podne, stvari su lebdele u jari sunca, i kao da su samo laveži pasa slutili priliku koja mi se obradovala iz nekog bliskog i prisnog onostranstva.

šum panonskog mora

Onaj isti vetar koji je ispratio Nikolu Rosetija u edenske vrtove, a koji u Italiji nazivaju *scirocco*, na nautičkoj kružnoj mapi vetrova smešta se u prostor između juga i istoka kao strana sveta. Reč je o vetru-šaptaču, koji je i meni, u moje uho, od najranije mladosti šaputao divne mediteranske priče, a vetrovima su od najstarijih vremena pripisivana mitska svojstva, erotske, božanske, demonske, muzičke i naratološke prirode. Meni su svi mediteranski vetrovi poznati, od *scirocca* do *tramontane*, ti pravi vragolani i najveći prijatelji mornara od obala Fenikije do Gibraltara. Odavno se ja družim sa

njima, od najranijih dana, kad šetah bregovima nad selom moje bake, osluškujući njihove šumorne glasove.

Vetrovi sa juga i istoka često posećuju ovaj prostor, tugujući za nekadašnjim Panonskim morem koje se tu nalazilo, pravom biseru među morima, koje se povuklo u dubinu zemlje, po želji tvorčevoj da ljudima ne obznani tajne od stvaranja, koje oni ne smeju znati. Tako je na te bregove dolazio i *scirocco*, jer kraj u kojem sam odrastao nije mnogo, vazдушnom linijom, odatljen od dalmatinskog primorja. U tim sam danima brao školjke po tim bregovima, male livadne školjke puževa koji su, smrću zatečeni, ostavljali prazne ljuštore u kojima im prođe nedugi život, a za koje tada u dečijoj uobrazilji smatrah da su davni cvetovi tog Panonskog mora. Voleo sam osluškivati strujanje vetra kroz njihove male hornatske keramičke trube. Pravio bih od njih i ogrlice kao još jedan dodatni predmet moje indijanske nošnje jer sam često u to doba zamišljao sebe kao Indijanca, zadivljen knjigama Karla Maja i Zen Grej koje su opisivale život američkog severa.

Naslonjen uhom na zemljana usta pod kojim je spavalo negdašnje more, osluškivao sam njegove tajne glasove, naročito uzavrele u letnjim noćima, kad zrikavci posvećivahu moje dečaćko doba, pevajući prve ode ljubavi. Nalazio sam nekada i njihova skladna mrtva tela iz kojih izađe glas pevača, za života, kojim slavljahu ljubav i stvoritelja, ti prizemni slavuji. Behu to trenuci moje prve inicijacije u prirodi. Vetrovite snage moje tadašnje, koja me je nosila.

Taj je vetar šumio žitnim poljima, uspinjući se uz bosanske planine, i ta sam polja posle nalazio na arlovskim pejzažima Vinsenta van Goga. Šum zaspalag mora i šum južnog vetra su bili moji prvi pravi prijatelji, kojima se ispovedah, i koji se istodobno i meni ispovedahu. Panonsko more sezalo je sve do ovih prostora, budeći mornara u mojoj krvi, koji se otiskivao njegovom zamišljenom pučinom. Bejah pravi Odisej tada, nošen njegovim davnim strujama na krilima južnog vetra.

U kraju iz kog potičem postoji planina Vitorog, neobičnog nazvanja, čija dubinska semantika upućuje na viti jelenji rog. Planina se negdašnjim stanovnicima ovoga kraja takvom činila, osobito u mesečinastoj noći, kad svojim vitim vrhom podupire nebo. Ona dominira ovim krajem, pravi je njegov budni čuvar. Otac mi je pričao da se za mirnih dana u doba leta sa njegovog vrha dvogledom mogu videti plavi obrisi Jadrana. Iz istog razloga lakše sam savladavao morski princip. Zamišljao sam kako i sam posmatram kroz taj isti dvogled i kako ista linija spaja more i nebo na horizontu, plavetnilom. Na toj se planini nalazi nekakva ogromna alka koju sam i sam video jednom, kad sam planinario, za koju su se po predanju vezivali brodovi u davnini. Zamišljajući te drevne lađe i kako sam ja njihov kapetan, terao sam majku da mi kupuje plavobeke prugaste majice, mornarske kape, durbine i kompase.

Nekakvim tajnovitim jezikom, to more i sada šumi u mojoj krvi, u meni, koji jezdih od Herkulovih stubova do Bosfora i Dardanela, o kojima mi je otac pričao, prenoseći na mene zaveštanje da posetim ta čuda i nađem dijamante

njegovih priča na tim mestima. To ostadoše krajnji polovi mojih putovanja, i nisam imao potrebu da idem dalje od njih i, mada videh i zemlju faraona, ipak će moje poistovećenje ponajpre biti sa obalama Panonskog mora, kao srži Mediterana, gde je zapravo i začeta misao o ljudima i gde će biti i njihov eshaton, po knjizi sa Patmosa. To more je naša sudbina.

svetlost senki

Vođen zovom tog južnog vetra obreh se, mnogo godina posle, u bivšem Konstantinopolisu, sadašnjem Istanbulu, najčudesnijim od svih gradova sveta, gde će se, po nekim viđenjima, opet pojaviti božiji poslanik kad s neba siđe među ljude. Zato su ga narodi islamskog sveta toliko i želeli, više čak i od samoga Jerusalima. A on im je darovan na tacni, zbog đavoljeg razdora koju je proizvela šizma što caruje nad Istorijom i njenim tajnama. Žan D'Ormeson u jednoj knjizi utvrđuje kako zla nema izvan Boga. Pa zašto on vekovima ćuti?

Naslućujete li iz ovih redaka, kako se Juda u meni glasao, dok sam hodao istanbulskim ulicama, levantinskim hodom, izlazeći na njih u ranu zoru i u predvečerja, samo da bih posmatrao sunce koje od svih mesta na zemlji u taj čas ovde prosipa najčudesnije zrake purpura? Ovo je božiji grad, mislio sam, dok hodah tim ulicama, sećajući se Cvajgova divnog opisa pada Konstaninopolisa.

U tom sam gradu sanjao jedan čudan san, koji bi jedino mogao u javi režirati Piter Bruk. Sanjao sam teatar čije je pozornice avatar bila Aleksandrijska biblioteka. Držao sam u tom snu, u rukama drevnu arapsku knjigu *Stoto ime*, čudeći se divoti papirusnih i onih srebrom, zlatom i dragim kamenjem okovanih knjiga, koje me okružavahu, pitajući se u prvi mah zašto se baš ta knjiga našla u mojim rukama. Sve dok na pozornicu nije izašla strašna pojava duha koji u njoj stanovaše. Izgled njegov i sada nastojim izbrisati is pamćenja jer se rečima ne može opisati. I kao u antičkom pozorištu, pre pojave Euripida, sami smo vodili dijaloge, odnosno više sam odgovarao na njegova pitanja. U tom snu, ni sam ne znam kako, pričah arapski, mada sam se po buđenju samo sećao teme razgovora, nika-ko i njegove rekonstrukcije na arapskom. Poenta je bila u tome da je on bio jedan od đina koji su po arapskom verovanju demonološke i anđeoske prirode, a on obitava u umu svakog pisca pažeći da se ne pređu određene granice i da se ne napiše i ne objavi nešto što će uvek biti obavijeno burkom tajne. Sve me je to u snu podsećalo na Brojgelovu sliku lova. Na pse koji jure lovinu, simbolički onako kako je u francuskom jeziku i

nastala reč „avangarda“. Pravi apokrifni san. Tek upozorenje da ne kažem nešto što ne bih smeo. Jer tome kazna može biti ludilo, pa čak i smrt.

U Istanbulu sam drugovao sa Mustafom koji je bio poreklom iz Bosne, zajedno bismo pili do kasno rakiju sa anisom u jednom malenom bistrou nedaleko od Galate i slušali Baba Zulu. Pušili smo nargilu, nekoliko puta, okruženi teškim, gotovo dekvinsijevskim dimovima i dimovima starih bosanskih musafirhana, u zatvorenoj avliji njegovog doma. Upoznao sam tog visokog i sunvonjavog čoveka prvi dan, za mog boravka tamo, na Kapali čaršiji, prepunjoj sukova. Htedoh kupiti prsten i tabakeru i mada smo počeli komunikaciju na engleskom, završismo je na našem jeziku pošto sam mu rekao da sam iz Bosne. Začudilo ga je to što sam ja od svih tabakera izabrao baš jednu za koju je on rekao da će je pokloniti nekom ko dođe iz daleka, darujući mu uz nju i sreću koju on nije imao, a koju je zasluživao budući da je veliki vernik. Odgovorio sam tako što sam mu rekao da je nesrećan samo onaj čovek koji u sebi ne zna pronaći istinsku radost sa kojom se rađamo. Tako mi ju je darovao a uz nju i jedan prsten sa oniksom na vrhu, sličan prstenu kakav je nosio moj brat.

Posle sam čuo njegovu tragičnu priču. Sina mu je uzela cerebralna paraliza što majka dečakova ne mogaše pretrpeti pa joj je od tuge za njim srce puklo. Pričao mi je o velikoj ljubavi njegovog sina prema literaturi, slušanju priča, na tremu njihove kuće čak i u kišne dane gde bi sedeo ćutke, uživljavajući se u priče koje su mu čitali on i dečakova majka, ili ih je pak čitao sam sve

do svoje smrti. Želeo je čitavog svog kratkog života da, kao i njegovi vršnjaci, oseti tlo pod svojim nogama.

Zamišljao sam njegovu smrt, u podne julskog dana, kad je sunce u zenitu, njega, tog malog istanbulskog anđela, koji je čitav svoj život hteo samo osetiti tlo pod svojim nogama. U juri julskeg dana, dok je u snu izdisao, zamišljao sam kako u taj čas ustaje iz kolica, osećajući toliko željeno tlo, i pored baštenske fontane penje se svetlosnim stepenicima u nebo.

u infernu rata, prozna kajdanka

Ovaj istanbulski san, dok pišem, vratio me je ponovo u prošlost misli. Pred sam rat, usnio sam čudan san, crveni oblak, kako polako prelazi nebom nad mojim gradom, bojeći u crveno i njega i ljude. Uvek sam imao jednu notu tirezijanstva u sebi, možda stoga što je jedna moja prabaka imala neobične, gotovo pitijske sklonosti. Od rane mladosti sam osenio nešto od toga ili je to možda ipak bilo od rane sraslosti sa prirodom što se odrazilo na moju svest. Pošto sam tad rekao majci za taj san, rekao sam joj da će se nekad ovde dogoditi nešto strašno, jer snovi imaju predskazivalačko u sebi, tu nadsvest i podsvest – dok

mozak i njegova svest spavaju, dolaze u dodir sa neobičnim svetovima koji imaju uticaja na našu budućnost, a do kojih se ne može doći u stanju budnosti. Snovi imaju mogućnost razrešenja i nekih tajni iz prošlosti. Jedino stomak nikada ne spava i on je simbol života kod starih Slovena kao i kod svih starih civilizacija. U njemu počiva naša podsvest. Sanja se stomakom. Dok mozak spava, svest se odmara. San je potreban i srcu. U stomak je utisnut pečat prekognicije, u našu pupčanu vrpцу. Preko kojeg nam majka daruje arhetip podsvesti. Predački kod mišljenja. Može se misliti stomakom. I predviđa se iz stomaka. To neverovatno zvuči, ali mnim da je tako. Ili mi se tako oduvek činilo ali moj glas iz stomaka mi je govorio pre nego što će se neki događaji desiti.

Tako sam neverovatno proniknuo u buduće događaje.

Moj Makondo, u odnosu na markesovski ravnodušni primat izgubio je takve tonove, onoga dana kad je pukla prva puška u mom gradu i kad su iz drugih krajeva počeli stizati mrtvi ljudi u limenim sanducima, koji su ih selili na onaj svet, ukotvljujući te male limene brodove u zemnim pristaništima grobnih mesta na humovima moga kraja. Znao sam da je rat tu, ispisivao je svoje hronike po uličnim stablima moga grada, šunjao se po parku i plašio ljude, delio ih na „naše,“ i „njihove“, budio aveti prošlosti govoreći kroz glave Mikro-Napoleona, tadašnjih vladara masa.

Sećam se, u trenutku prvog pucnja u gradu, bio sam jako blizu, sakrio sam se potom pod mali gradski most, prestajući zauvek, na neki način,

bivati dete. Nisam drhtao, pod tim mostom, samo sam želeo nekakvo anđeosko krilo da njime obuhvatim sve svoje bližnje, odnoseći ih na neko pusto ostrvo u Atlantiku. Voda je blaženo proticala poda mnom, smirujući ubrzano kucanje moga srca, a ja odatle nisam izlazio do sumraka kada sam trčeći pobegao kući. Moji su se strašno brinuli, a ja sam im objasnio gde sam se sakrio pa nisam dobio ukoravanje. Toga dana nosio sam „simod“ patike i sivoplavu trenerku i tad sam shvatio da ništa više neće biti isto.

Sedeli smo posle i gledali slike rata na televiziji. Moj otac je tih dana prestao verovati u komunizam. Majka je bila zabrinuta. Brat je slušao Pink floyd u svojoj sobi. Sestra je čitala Tarasa Buljbu. Ja sam maštao o izdvojenosti iz zbilje i dugo ćutao pod ćebetom misleći o pravednosti boga.

Sve do padanja prve granate u okolinu grada ljudi nisu bili svesni razorne moći rata, a neposredno pre toga trenutka, išao sam peške sa majkom u selo kod bake, ne mnogo udaljeno od grada. Nekako predosećajući da bi se moglo nešto loše desiti, nagovorio sam majku da zastanemo. Oslušnuo sam travu koja se povijala na vetru, kao da je priroda unapred osećala da će iz neba uskoro padati vrela tela granata. Nakon što zaustavih majku da idemo dalje, nekoliko ih je počelo padati na mesto gde smo se u tom času mi trebali nalaziti. Obgrlila me, pa smo se skrili pod putni nasip i deblo oskoruše. Na sreću, nije nas ozledio nijedan od gelera koji su rili zemlju i prostor, kidajući grane obližnjem drveću i presecajući stabla napola. Dugo smo bili skriveni tu, tek posle

smo stigli na odredište. Neke od granata su pale u blizinu bakine kuće, ali na sreću nijedna nije uništila nečiji život. Bilo je strašno naviknuti se na strahote rata i na svu surovost i buku koje su ti strašni instrumenti rata proizvodili.

Drugi put su granate padale dok sam bio u selu, sekao sam jasenovo drvo za indijanski luk u obližnjem šumarku, i tad su počele da padaju, geleri su oko mene šištali kao stršljenovi. Legao sam na zemlju i posmatrao bakinu kuću. Jedna od granata pogodila je brdo iznad nje, gledao sam kako se ogroman kamen survava velikom brzinom ka kući. Zažmurio sam i zazvao i boga i sve anđele da zaštite rodbinu koja je bila unutra. Posle sam išao da gledam gde je udario. Na sreću, promašio je kuću i udario u dvorišnu zgradu, srušivši je do temelja. Nakon tog događaja smo baku odveli s nama u grad, jer tada granate nisu padale po samom gradu, štitilo ga je brdo sa južne strane, nego najviše po tom selu gde sam proveo najveći deo detinjstva. Nedugo potom granate su prestale da piruju i kasape nedužnu prirodu, kad su bile završene borbe oko grada Jajca.

Moj brat je u rat otišao iz školske klupe, na odsluženje vojnog roka, ne želeći da izbegne tu dužnost iako ga je otac jedva pustio. I njegovu smrt sam na neki način predosetio. Taj šok je skrhao moju porodicu, baka je doživela moždani udar, a moji roditelji, moja sestra i ja i danas smo pogođeni strašnom činjenicom da njega više nema.

Granate dugo nisu padale sve do jednog jutra, ali ovog su puta došle iz drugog pravca, iz pravca iz kojeg se niko nije nadao. Ja sam tih dana

ustajao ujutru i odlazio da šutiram loptu na košarkaškom igralištu. To jutro je bilo nekako čudno za mene. Došavši na igralište, opet sam imao predosećaj da će se dogoditi nešto loše. Na trenutak sam zastao i osetio neku jezu, podigao sam pogled, na obližnjim planinama kao da je ključalo ulje, ptice nisu pevale jutarnje slavopoje, a priroda je potajno gubila ruho čednosti. Unutrašnja zvona u meni zvonila su na opasnost. Trava je opet šumila, kao onoga puta kad će padati granate prvi put.

Uzeo sam stvari na brzinu i otrčao kući. Došao sam tamo i najpre rekao baki, koja je sedela paralizovana od moždanog udara, da opet imam osećaj da će se dogoditi nešto loše. Ona mi je odgovorila da ne treba da se bojim i da će sve biti dobro.

Izašao sam na balkon i snažno se molio za sestru koja se, nakon bratove smrti udala i ostala u svom gradu. Rodila je devojčicu, a sve se ovo odgađalo nekoliko meseci po njenom rođenju. Povezani smo neverovatnim vezama, često sam je uspavljivao na rukama, kad sam bio u novoj sestrijoj kući. Za nju i za sestru sam se najviše molio. Za majku koja je bila na poslu. Za oca koji je bio negde u gradu. I za sve ljude koji toga nisu bili svesni. Moleći se silno za njih, čuo sam tup zvuk ispaljivanja granate negde u bliskoj daljini sa zapadne strane. Odnekud sam znao da ide na grad. Dok je letela, još snažnije sam se molio. Pogodila je sam centar, video sam stub dima iz pravca gde je bila sestrina kuća. Znao sam da je pogodila baš njihovu kuću, ali neki glas u dubini mene govoraše mi tad da je sve u redu i da ne

trebam da brinem. Palo ih je još nekoliko, nijedna u blizini moje kuće.

Otac je ubrzo dotrčao iz grada, noseći doručak u rukama. Ljudi su vikali i bežali u podrum. Majka je zvala sa posla i pitala za nas. Ja sam zvao sestru. Niko se nije javljao. Posle smo saznali da je prva granata zaista išla na kuću moje sestre, na sreću pogodila je samo rub kuće i dvorišnu zgradu. Kroz dim i krhotine stakla, moja je sestra iznela bebu do podruma. Svi su preživeli. I danas mislim kako ih je spasila snaga moje molitve.

Od tada svi smo bili u podrumima. Na vrata su stavljani balvani kao zaštita od gelera. Čitao sam mnogo, najviše, čini mi se, poeziju, a u najupečatljivijim sećanjima mi je ostala poezija Silvije Plat. Grad je bio obavijen balkanskom tamom. Nije bilo ni šapata. Slušao sam vinile na gramofonu, najčešće U2, Kleš, Herbija Henkoka i Ramonse. Gledali smo još žešće slike rata i verovali u njegovo okončanje, nadajući se da će najsnažniji udar Aresovih krvavih pesnica proći i zaobići nas. Tamo smo i spavali, sve dok nije osvanuo dan da napustimo grad.

ravenski anđeo

Još od tih dana pisao sam dnevnik, krađući od zaborava ove momente. Na zidu u skloništu, sećam se, bila je slika ravenske bazilike San Vitale, komšijin suvenir sa putovanja. U Infernu rata sam, tih dana, i napisao grubi nacrt za sledeći deo knjige, posvetivši je jednoj mrtvoj prijateljici, koju je pokosio geler. Na slici su bili anđeo i neka devojka. Slika je nalikovala pomalo na Grinevaldov *Koncert Anđela*. Slikarev potpis nisam do kraja mogao dešifrovati, vidljivo je bilo samo njegovo ime, Paolo. Ulje na platnu, na desnom rubu bilo je paučine a ponegde i crnih

tačkica kojima muve obeležavaju mesta koja se redovno ne brišu.

Ta je slika, u tim podrumskim danima, bila moj jedini prozor u druge svetove. Najpre sam devojci dao ime, Frančeska. Imala je zlatnu kosu, bledu put i nalikovala mi je na Dženis Džoplin. Pod fijukom granata oživljavao sam ovu sliku. Je li i devojka imala božansku prirodu? Imala je nešto od Marije Deve. Kasnije sam poredio njen lik sa onom Flamankom. Sa mojom mrtvom prijateljicom koju je pokosio geler. Sa jednom od grčkih muza. Sa sumerskom boginjom Ištar. Sa Danteovom Beatriče. Anđeo je imao mač. Beše to Gabrijel, anđeo koji kažnjava grešnike. Pitao sam se kako ga nema da kazni ovdašnje gospodare rata. Dani su prolazili, a ja sam u polutami u jedan crveni notes oživljavao sliku. Otkud slikaru ideja da naslika baš devojku i anđela, pitao sam se. Misli su mi brzo delovale i uobrazilja pisalaštva. Hteo sam da anđeo bude njen izbavitelj.

Frančeska Rusi beše mlada gospođica iz jednog sela što i sada postoji u okolini Ravene. Bila je preciozno lepa, ličila mi je na Emu Bovari. Duguljast vrat kao kod Modiljanijevih portreta. Sanjala je o udaji za bogatog muškarca koji će joj uliti sigurnost, i rešiti je dadiljanja nad mlađom braćom i sestrama. Često bi išla sama u grad, jer joj majka beše stara i krhkog zdravlja. Želeo sam da priča ima sretan kraj. Pitao sam se je li ona sad na nebu i zašto ju je slikar naslikao sa oreolom sjajnijim od onog anđeoskog na slici. Odgovarala mi je priroda te slike. Slikar je naslikao devojku kao anđela, a anđela bliže ljudskoj prirodi. U2 je svirao sa gramofona, na grad su

povremeno padale granate a ja sam se predavao umetnosti, koja me je izbavljala od surove svakodnevice. Mnogi su se čudili, a ja sam bio neu-moran u tim traganjima.

Jednom prilikom u to doba koje sigurno nije bio grozomorni dvadeseti vek, kako ja tada vero-vah, u jednoj uličici, Frančesku je ugledao ne-ki od gradskih boema. Devojka mu se neobično dopala. Ponudio joj se, ali na njeno odbijanje po-želeo je da joj se osveti. Bazilika na slici imala je ogromna zvona. U to doba na jednom TV kanalu su pričali o Umbertu Eku. Hteo sam priči sa sli-ke dati detektivski zaplet. Alhemijski obrt. Neku mešavinu Poa, Eka i Dine Bucatija. Tad to nisam isprva uspeo, ali kako sam vremenom oživlja-vao njen lik u sebi, sve je dobijalo jasnije obrise. Tih dana, uživljen u tu sliku, nisam se obazirao na ratnu javu. Literatura ima taj katarzični mo-menat. Razmišljao sam o svemu tome. Zvona su prečesto zvonila u našem malom gradu. Smrt je carevala. Dok sam ja želeo da se ona što manje događa. U priču sa slike je nisam puštao. Zvona su se činila kao ključ ovog dela o Frančeski.

Na Dan svih Svetih zvona ravske katedra-le San Vitale nikako nisu mogla da zazvone kao i prethodnih godina, a pošto se taj čudni ritual godinama ponavljao, vest je stigla i do tadašnjeg pape Inoćentija koji je poslao svog namesnika i istražitelja, strogog pastora Dela Vekija, nuncija koji je sumnjičavo, pošto je prethodne noći pris-peo u Ravenu, u grad-čuvare Danteovih kostiju, došao u crkvu da ispita slučaj. Zvona nisu zvo-nila. Ljudi su se opet čudili. Pastor je mrmljao. Naložio je da se još više mole toga dana. Potezao

je konopac, ali su zvona ćutala. Pitao se šta se dešava i kakva mistika beše u potki svega. Tri uličice odatle, ubogi Alesandro nije mogao da ostane od zvonjave zvona, pokrivao je uši jastucima ali ona nisu prestajala da zvone. Kako beše gluvonem, niko mu ne bi verovao da ih samo on čuje. U bruju zvona čuo je glas koji mu je govorio da je jedna devojka zatočena i da moli za sopstveni spas. Nije znao da je to sam glas anđela Gabrijela. Video je jasnu sliku podruma koji beše njen kavez. Pošto je saznao za dolazak pastora Vekija, rešio je da mu po jednom dečaku pošalje poruku da će se sve razrešiti po nalasku te devojke. Tako je i učinio. Napisao je na cedulji tačno mesto kuće u kojoj se devojka nalazila. Nakon njenog pronalaska i kažnjavanja izgrednika, zvona katedrale su počela da zvone. Jedino ih Alesandro više nije čuo.

Tako sam doživeo tu sliku. Za Ravenu me u doba rata vezuje još nešto. Čitao sam tih dana Danteov *Pakao*, doživljavam ga i sad kako sam ga i tada u opsadi doživljavao. Neke slike, posle pročitanoog književnog dela ostanu večne. Pitao sam se tada samo u kojem smo krugu.

Nakon završetka rata, na jednom zgarištu u komšijinom dvorištu sam našao nagoreli ram te iste slike. Platno je nestalo u vatri, od njega je ostao samo ovaj moj zapis. Ram sam sačuvao, u njega uramljujem ove reči, i u sećanje.

pubertetski bluz

Negde pred sam rat najčešće smo pikali fudbal. Nisu nam bili dovoljni treninzi, pa smo se bili razdelili po klanovima, svaki deo grada imao je svoj mali klub. Naš se zvao *Reebok* i slovio je za najbolji u gradu jer smo sve vršnjake pobeđivali. Igralo se i po blatu i kiši. Nisu postojale sudije pa je bilo grubih startova. Bilo je to negde pred kraj osnovne škole.

Posle je naš klan nabavio psa, kojeg smo vodili na borbe pasa. To bi otprilike izgledalo ovako: mi bismo doveli svoga psa na zakazano mesto, a drugi klan svog, popeli bismo se na okolno

drveće, nahuškali ih i onda bismo navijali i pratili borbu. Naš je pas uvek pobeđivao. Bio je to krupan pastirski pas kojem ni vuk ništa ne bi mogao, a kojeg smo našli jednog pijačnog dana, napuštenog, pa smo ga othranili.

A onda, kako je sve više besneo rat, počeli smo da se igramo ratnih igara. Našli bismo neku napuštenu kuću i u njoj zapodenuli igru. Ko je bio veštiji skrivač – pobeđivao je. Išli smo i u pecanje i kupali se u hladnim virovima. Bili smo pravi mladi razbojnici. Igrali smo i hokej: u jesen bismo poboli prečke za golove u jednoj bari pa kada bara zimi zaledi, dobijali smo mesto za igranje hokeja. Pak je bio četvrtasta „varta“ baterija ili deo školskog struga.

Nekako u to vreme sam u svojoj kućnoj biblioteci otkrio jednu knjigu priča Čarlsa Bukovskog. Naravno, odmah sam je prisvojio i u samoći doma čitao. Gotovo da sam svaku priču bio naučio napamet. Onda su hormoni radili svoje. Činilo mi se da sam u to vreme bio zreliji od vršnjaka, da li zbog muzike koju sam slušao ili knjiga koje sam čitao. U to vreme sam otkrio crne dame bluz, od kojih sam najviše voleo Besi Smit i Dajnu Vošington, njihov glas mi je tako prijao, glas crnačkih geta, siromašnih krajeva Amerike, Nju Orleansa i Sent Luisa koji su tako bili bliski kraju u kojem sam odrastao, ako ne po izgledu a onda, činilo mi se tad, po sentimentu. Čitao bih tako Bukovskog i slušao bluz. Bluz je svojevrсна muzika odrastanja. I mogućeg odbijanja da se odraste. To su bili prvi dani mog ulaska u svet odraslih. Hvatao bih krajičkom oka deliće nekih erotskih filmskih scena i dugo ih pamtio. Bilo je

to takođe vreme Samante Foks i Sabine, erotskih diva sentiš-popa. Moj brat imao je nekoliko njihovih postera, koji i meni u to doba iznimno behu interesantni. Tad smo sakupljali predratne magazine Čao, Rock, Ven, stripove Zlatne serije i Lunovog magnus stripa, čitali smo Rahana, Modesti Blejz, Korta Maltezea, Poručnika Bluberija, Iznoguda i neizbežnog Alana Forda. Soba mi je bila izlepljena posterima. U njoj sam često čitao, crtao, kasnije i revnosno pisao. Tad sam i kupio prve kasete, po nagovoru brata, bili su to *Balegari ne vjeruju sreći* od Džonija Štulića, nekoliko albuma od Mejdena, Van Helena, Dorsa, Vajtsnejka, Kleša, Kalta, Gerija Mura, neke bluz kompilacije i ostale kasete slične muzičke podloge. Uvek sam slušao raznovrsnu muziku. Sem u kasnijoj fazi, kad sam slušao samo metal. Ima taj neki iks faktor, kad slušaš metal, ne možeš slušati ništa drugo. Taj osećaj daje neku gordost.

Jedan će događaj iz tog doba znatno izmeniti moj život i moj dečački san da postanem fudbaler. Bio je to 11. septembar 1991. godine, isti onaj datum na koji će posle jedne decenije pasti kule bliznakinje u Njujorku. Ima nešto rušilačko tom datumu, na kojem je po starom kalendaru Jovanu Krstitelju odrubljena glava.

Bilo je popodne i trenirali smo fudbal. Sa travnatog terena trener nas je poslao na betonski. Igrali smo tako neko vreme. Sve do trenutka kad sam pošao po loptu koju je neko napucao iza protivničkog gola, jer sam joj bio najbliži, budući da sam uvek igrao centarfora. Kad sad pomislim na to deluje mi strašno. Pošao sam prema lopti i imao predosećaj da će se nešto dogoditi,

ali su noge same išle napred. Kao da tada bejah u Platonovim međuprostorima, disao sam nekako čudno u tim minutama, kao da sam svet izdisao iz sebe, ne udišući ništa. U glavi su mi se ređale slike iz detinjstva. Uzeo sam loptu i u čučućem položaju zastao pored železne konstrukcije gola koju su ljuljali stariji dečaci. U tom sam trenu začuo neki demonski smeh koji kao da nije dopirao sa ovog sveta. Pustili su konstrukciju gola na mene, u deliću sekunde glavu kao da mi je neko okrenuo ka crkvi na bregu koja se vidi sa igrališta. Crkva je posvećena Jovanu Krstitelju, baš tom svecu čiji se praznik slavio. Kao da videh neku priliku koja mi je metronomskom brzinom prišla sa leve strane dok sam posmatrao crkvu i glavu mi gurnula nazad.

Sećam se toga i sad, momenta u kojem su mi se noge odsekle od straha, zastao sam i stajao nepomično. U vremenu i prostoru. Konstrukcija mi tako nije pala na glavu već na desnu nogu koja je bila savijena u kolenu. Sreća pa nije pala na čašicu jer bi je smrskala. Kuka za kačenje fudbalske mreže je prodrila duboko u meso, do kosti. Videvši šta je bilo, ovi su dečaci podigli konstrukciju gola, kuka je kidala tetive. Imao sam tad sivu trenerku i sećam se rupe na mojoj natkolenici iz koje je suknula krv u mlazu. Stavili su me u kola i odvezli u dom zdravlja, nisam plakao. Uvek sam bio borac, misleći na prolaznost svake tegobe. U domu zdravlja su pokušavali da zaustave krv, ali ona nije mogla stati sve dok ranu ne bi zašio hirurg, kojeg naš gradić nije imao. Morao sam hitno u bolnicu u Jajce, istu onu u kojoj sam rođen. Zamotavali su zavoje i peškire oko rane, ali krv je probijala. Za manje od pola sata

smo već bili dole, neki polupijani hirurg je počeo da šije bez čekanja za anesteziju jer sam gubio mnogo krvi. Ipak mu dugujem život. Prekriven sam bio zelenim platnom i tad sam se onesvestio prvi put u životu, ne misleći na bol, misleći na čudesni glas Besi Smit, na priliku koju sam i video i nisam, na igralištu, na ranjenike iz filma *Most na rijeci Kvaj*, na majku i oca koji su me grdili zbog nestašluka. Možda sam tad bio najbliže Raju.

Posle sam dugo hodao na štakama i više nikad nisam zaigrao fudbal.

balada u kamenu

U mom kraju postoji mnogo stećaka, ali mi je jedan najviše privlačio pažnju: na njemu su isklešana dva lika, jedan je nalikovao na ženski jer je imao valovitost i obline u reljefu a i bio je niži, drugi je bio grub i oštar, muški. Stećak se nalazi na jednoj visoravni, do koje se dolazi kroz herbarijum zelenih polja, u kojima cvetaju maslačak, majčina dušica, kadulja, prstenjak i razno drugo endemsko bilje. Uvek sam voleo cveće, za koje sam smatrao da govori jezikom predanja i da su to prvotni ljudi planete. Za mene je do dana današnjeg i kamen živo biće i sve što nas okružava. To je moj svojevrsni panteizam.

Ovaj kamen je isklesan u maglovitim gnostičkim srednjovekovnim bosanskim vremenima kad su ovim krajevima preovladavala patarenska i bogumilska učenja. Mnoštvo je takvih mramorova napravljeno po humovima moje zemlje, nazivana su često „grčkim grobljima“. Pod njima su sahranjivani ljudi neobično visokog rasta. Nalazili bismo kao deca njihove mačeve koje ne bismo mogli podignuti ni nekoliko nas. Njihove se kosti nisu smele dodirivati jer smo verovali starijima koji su nam uvek govorili da to donosi lošu sudbinu. Najlepši takav stećak je stećak nekog vladara iz dinastije Miloradovića, a nalazi se u Radimlji kod Stoca, hercegovačkog gradića, na kojem je isklesan čovek sa neobično velikim dlanom ruke, (koji simbolizuje da se praznih ruku ide na onaj svet) ali je to verovatno i dodatni poziv putniku namerniku da se obazre na stećak i podseti da je tu sahranjen neko ko beše za života važna ličnost. I da smrt korača naporedo s njim. To je bio stari bosanski pozdrav, sličan nekim pozdravima Indijanaca. Jer otvoren dlan simbolizuje čestitost i nezlonamernost pri pozdravljanju bez rukovanja. Meni je ipak najdraži taj stećak iz mog zavičaja.

Mnogo je takvih srednjovekovnih grobišta u mom kraju jer su se tu branile severozapadne granice stare bosanske države od ugarskih upada. Tekstovi na takvim kamenim obeliscima su najčešće produžavali život i predstavljali samog pokojnika posle njegove smrti, tako da je kamen progovarao i stamen stajao, prkoseći vremenu, kišama i snegovima. Reč „stećak“ nastala je od reči „stajećak“, što je izvedeno iz glagola „stajati“, a ko stoji taj i postoji, stara je izreka. Retki su

bili spomenici te vrste pod kojima je sahranjivano više ljudi. Ponegde postoje na takvim kamenim stupcima pravi reljefi kola, starog slovenskog simbola. I sami Sloveni su se nekad nazivali Kolovenima, a nazvani su Slovenima zbog pogrešne transkripcije sa etrurskih kamenih ploča i sarkofaga, koji su verovatno pripadali istom genetskom stablu. Slovenima su prozvani i od trena kad su počeli da slove, to jeste da govore po slovima. A Slavenima su nazvani zbog čestih završetaka njihovih imena sa sufiksacijom na „slav“. Kolo je imalo važnu simboliku, ticalo se godišnjih doba i sezalo je još iz paganskog doba. Od svih naroda sveta stećcima su najbliži kameni obelisci Kelta koji su živeli u dodiru sa Slovenima, narodu koji je naselio veliki prostor od Adrijatika do Sibira.

Uvek sam se pitao kakva se priča krije iza tog stećka u mom kraju, kakva je balada u kamenu ostala zapisana, govoreći jezikom koji svojim trajanjem nadilazi vekove, prkoseći zaboravu. Pelinu i draču koji ga pokušavaju nadržati. Šrapnelima iz bivšeg rata, kad je utihnula pesma kosa i drozda iz visoke trave. No, on je ostajao stamen i gord, stremeći visinama.

Nekako sam pokušavao odgonetnuti šta kriju slike njegovog reljefa, ali najviše mi se sviđa verzija koju pastiri ovoga kraja prepričavaju po katunima u mlačnim noćima. Veruje se da je tu pokopan mladi vojskovođa plemićkog roda, koji je morao na vojnu u daleki kraj iz koje se nije vratio živ. Za njim je ostala ljuba neljubljena. Iz silne ljubavi prema njemu, a ne mogavši da se pomiri sa saznanjem da je izgubila svog dragana,

bacila se sa visoke stene, na kojoj kamen i sad stoji, pa su ih potom sahranili pod istim grobištem. Pastiri pričaju i čudnu priču da se za kasnih noćnih sati čuje neki tihi poj i niko ne ide blizu tog mesta. Spominju i vile i vilinsko kolo. To mesto nosi sopstvenu simboliku, Erosa i Tanatosa u nepobitnoj vezi.

mediterraneo

Kada bih morao da se identifikujem sa nekom rečju, onda bi to najbolje definisao pojam „Mediteran“. Sa ovim sam se terminom susreo još kao dečak, listajući razne enciklopedije. Mediteran *lapis lazully* boje, čiji dah seže od Rta dobre nade do egipatskih pustinja, on je *axis mundi* sveta, izvorište svih civilizacija. Ja sam Mediteranac, to je moja iskonska odrednica. Brodelovski Mediteran, vizantski plav, kojem je i Jejts bio naklonjen, oduvek je bio predmet mog najvećeg nadahnuća.

Možda je tome naročito doprineo i jedan Vile-rov goblen, izvezen rukom moje majke, Na njemu

je bila predstavljena galija, uronjena u plava prostranstva, za koju sam smatrao da je nekadašnja vizantska lađa koja je branila Konstantinopolis od Osmanlija, tlačitelja iz narodne epike, na kojoj je toliko insistirao moj otac. Taj goblen je samo jedna od slika u sećanju, jer je i on netragom nestao u ratnom vihoru, na nekoj lomači ili krasi zidove nečijeg doma čiji stanari ne vide dublje ni dalje od površine njegovog imaža.

U dvorištu moje porodične kuće i sad se nalazi stari „stojadin“, koji ima tu odrednicu *Mediteran*. I taj automobil spada u simbole nekadašnje države koja je poslužila kao eksperiment, model za današnju Evropsku uniju. U njemu smo putovali svuda po bivšoj državi. Mogao sam nepogrešivo da prepoznam njegov zvuk kad se otac vraćao odnekud. Samo što je taj auto imao belu neodređenu boju, pa je i sad takav moj doživljaj Jugoslavije, bezbojan i neodređen. I ta automobilska oznaka je odredila, na neki način, moj identitet.

Da sam Mediteranac, u to me je uverio i Matvejević, u svom čudesnom *Brevijaru*, ali ponajviše jedna kritska epizoda u mom životu. Krit. More plavije od neba. Tezej i Arijadna. Minotaur. Kritsko pismo. El Greko. Spiralna koina iz Festosa. Elitis, koji je prizvao svojom pesmom *Helena*, moju voljenu. Vangelis i njegova arija *La Pettite fille de la Mer*. Heraklion. Tržnice na kojima piruju pčele i ose, punktirajući dane na zreloom voću, koje svakim sokom uživa u prirodi stvaranja. Na njemu sam tad odlučio da ću provesti medeni mesec sa ženom svog života.

Priča o Mediteranu jeste priča o istoriji sveta, o prostoru gde je, verovatno, stvoren prvi čovek, od zemlje i vode i priča o prostoru gde je izgovorena prva reč tvorčeva koju je potom darovao čoveku kome je udahnuo dah života. Prostor je to na koji Bog motri sa posebnom pažnjom svojim nedremanim okom. I mesto gde se svet deli na Istok i na Zapad. Ali i mesto koje povezuje brojne narode u jednu celinu.

Za Rimljane on je bio suštinski imenitelj, a to je istinski ostao i do danas. Srce sveta, Sredozemno more šumori i svojim talasima grli obale tri kontinenta, Afriku, Aziju i Evropu. Dah toga mora sezaše od zemlje piramida i sirijskih pustinja na jugu, do zemalja koje naseliše Kelti i narodi fjordova na severu, od Sumersko-vavilonskog bazena i drevne Persije na istoku do romanskih zemalja na zapadu i zemalja koje naseljavahu Mavri i Saraceni.

Mnogi narodi, čije su kulture menjale obraz sveta, naseljavahu te obale, Feničani, znani kao „Narod mora“ ili, pak, Grci, čiji panteon čuva sećanje na drevni izlazak iz morskog okrilja, ako se prisetimo Afroditina rođenja; pa Rimljani, Goti, Huni, Arapi, Vizantinci, Sloveni, Turci, svi behu zadivljeni lepotom mora što nastaje od prve božje suze, koja poteče iz radosti za svet koji tvorac stvori.

Tu prošlost cveta svakodnevno i događa se svakomomentno. Mediteransko more je ogledalo čovečanstva i kolevka civilizacije koja utiskuje svoje tragove u budućnost kao nijedno drugo mesto na zemlji. Tu, gde je Bog ispisao prvu

knjigu vatrom slova u steni. Koju će kasnije darovati Mojsiju sklopivši je u kamene pločice.

Tu je Ruža vetrova, tu je krenula prva razmena kulturnih tekovina, tu se začeo dijalog vekovni koji će inicirati renesansu ljudskog bitisanja i poimanja sveta, ali i mesto gde je stvoren prvi savez sa bogom. Aritmetika, logika, filosofija, umetnost, sve to ima koren na ovom mestu, tu su izgrađena velika svetska čuda od kojih neka sijaju i danas kao zlatne maske iz Mikene ili bronzane statue iz Agriđenta neverovatne lepote o kojima poetično priča Borhes.

Tu su počele da se pričaju prve priče i tu su izmišljene prve bajke. Tu je i Noje našao svoj spas. Simbol je to najvećeg uspona ljudske misli. Izvor smisla postojanja koji nikad ne sahne. Drevna i sadašnja životna inspiracija različitih naroda koji su dobili u nasleđe takvo bogatstvo, biser u vavilonskoj školjci sveta.

Ali priča o Mediteranu jeste svakako i priča o mom životu. A tu sam priču prvi put čuo na Adrijatiku, jednom od brojnih vodenih lica Mediterana, pored Alboranskog, Tirenskog, Jonskog i Egejskog, Balearskog i Kritskog, pa sve do Panonskog lica, u Panoniji, gde je nekad postojalo Panonsko more koje se povuklo u dubinu zemlje, od kojeg sam, za dugih jesenjih noći slušao ovo što danas svedočim, papirom, perom i delom.

Priču o Mediteranu u moju blizinu takođe je donosio južni vetar, u kojem sam kao dečak osećao božije prisustvo, a tako je, nadam se, i danas. U tim je pričama bilo i radosti i melanholiije.

Neke tihe tuge i nostalgije, za ponovnom uspostavom, nekih sretnih vremena u kojim neka voljena bića ne odsustvuju. Otprilike nalik onima iz filmova Tarkovskog, Bertolučija, ili Tea Angelopulosa.

Priču o Mediteranu sa istim zanosom mi je pričao moj otac, koji je na istok najdalje putovao do Istanbula, a na zapadu do Venecije, a to behu krajnje tačke između kojih beše smešten čitav svet moga detinjstva. Podjednako mi sijaše kao neki drevni svetionici, Plava Džamija i Aja Sofija na istoku i Santa Marija Formoza na zapadu. Pričao mi je o Bosforu i Dardanelima, o mostu koji se sklapa da propusti brodove da bi se opet rasklopio jer tamo su i mostovi živi. Pričao mi je o tamošnjim čudesnim izlascima sunca, o Veneciji, o tome kako neverovatno mistična ljubav može biti dok zalazi sunce i dok se voziš gondolom po jednom od brojnih venecijanskih kanala u kojima struje mediteranske vodene struje puštene u koru Zemlje. Čemu sam i sam svemu svedočio docnije.

Isti taj zanos sam kasnije, nakon mnogo godina, primetio u Marakešu, dok sam se provlačio kroz ćilime brojnije od oblaka u tmurnom danu na Trgu smrti, Džema el Fna, pored neke stariće koja mi je mimikom pričala da je i ona kao i Homerova Penelopa na svom tkanju, u stvari, samo slikala prirodu kojoj mi danas ne vidimo suštinu. Jer bežimo u uzaludne reči.

Taj sam zanos pokušao da prenesem u svoje bivše i buduće, još neobjavljene, knjige, koje govore o mediteranskoj ćudi i kakve sve Levijatane

i Sirene kriju mistične dubine mediteranskog morskog okrilja i police biblioteka koje je pečati-
rao i slikao Duh Mediterana, strašan kao knjiga
pisana na Patmosu ili kao arapsko *Stoto ime*, ali i
koji je blag poput zefira, kao angel.

Najdublje tajne ipak kriju mediteranske že-
ne o kojima je tako lepo pisao Lorens Darel, ili
jedan Kerenji, ali ponajpre slavna trijada Eshil,
Sofokle i Euripid. Plahovite i senzualne, nežne
i oštre, priroda tih žena je stopljena sa priro-
dom mora na kojem ispirahu rublje i grnčarije,
čekajući svoje muževe, Ulise, otisnute na talase
Mediterana.

Sve što sam ikada napisao i što ću ikad napi-
sati bilo je i biće sećanje na te arhetipske priče,
oslušivanje onoga što mi govore priroda i lju-
di mediteranskih krajeva ili, pak, kakav muzej,
luka, lađa, maslinjak ili vinova loza, kakva pal-
ma, urma ili nar, taj živi palimpsest boja i obli-
ka kroz koji teče životni sok Mediterana. Zato
se može reći da Levant diše istim dahom kao
jedna Andaluzija, Magreb kao Atina, Egipat kao
Kartagina. Svuda struji jedna ista energija pole-
ta i uzleta, radi misije da zaveštamo delo svetu,
svako u svoje ime, bila to piramida ili knjiga, ili
nešto treće.

Mediteran je krovni pojam koji nas sve pove-
zuje u jednu celinu. Tu je zasnovan i stvoren pr-
vi kult porodice i prijateljstva. U jezicima mno-
gih naroda koji tu obitavahu, Mediteransko
more je imalo i ima trorodnu semantičku ozna-
ku, kroz muški, ženski i srednji rod. Mediteran
je bio i otac i majka, dete, brat i sestra. Ali i naš

tihi oslonac i saveznik. To je za nas Mediterance ostao do danas. Nada koje nikad neće nestati i koja će nam pomoći da dijalogom premostimo barijere, nada koja je bila jača i od zala iz Pandorine kutije. Jača od vremena i prostora. Bez granica. To je Mediteran.

Nadam se da i ti tako misliš, moje nerođeno čedo. Ti, koje ćeš nastaviti misiju i otići dalje od Herkulovih stubova do kojih sam došao ja, nadam se, dok posmatram kako more vraća talas u Neptunovo okrilje. I tišina dok prihvata glas kao imenica glagol, neobično, kao onomad u prvotno drevno vreme kad je i sam Mediteran bio de te. Nalik tebi. Jer se sve vraća unatrag, kao što govoraše Arhimed, da vreme ima oblik kruga. A Mediteran je krug koji nas opasuje, kao aura svetlosti, koja nikad neće zgasnuti.

i left my heart in trieste

Postoji jedan grad koji je najbliži nama Balkancima. Taj grad je Trst. Ako postoji ona izreka kako svi ljudi na svetu imaju dve domovine, sopstvenu i Siriju, to bi se moglo reći za Trst kad su u pitanju gradovi. Pamtim ga po vetrovima koji večno duvaju niz njegove ulice kojima je nekad hodio Džojs dok se nije okamenio na jednom pontu.

U tom sam gradu otkrio da imam drugu majku, Gabrijelu. Umela je da oseti moj bol opisan u pesmi koja me je dovela Trstu. Tamo sam otkrio braće i sestre po osećanju sveta. Združile

su nas muze poezije. Takvi susreti su, duboko verujem u to, neminovni. U kojima sam upoznao Klarinete, sestre Klarić iz Šibenika s kojima ću kasnije drugovati i u Zagrebu u kulturnom klubu mladih, Krivom putu, koji više ne postoji. Slobu, iz Beograda, mog sabrata po peru. Tibora iz Mađarske, Mojcu iz Slovenije i Čehinju Hanu. Pa, mog *rumija* iz Južne Afrike, Rajana. I društvo iz Trsta, sa Tenom i Alesandrom. Spojilo nas je ono što spaja pesnike još od antičkih vremena. Nema veće radosti nego disati svet sa takvim ljudima. Za ta poznanstva dugujem Trstu, gradu tihe sijeste. Starom Romejcu koji spava pod belim mermerom njegovih prometnih ulica.

Kad sam prvi put prispeo u njega, pitao sam se šta je privuklo pomenutog Džojisa da ga toliko primi blisko u sopstvenoj duši. Da li blizina mora ili uvek inspirativna Italija, mediteranska fuga razih fluida. Ili možda dublje semantičko prozrenje da je tu negde najduže zastao Ulis na svom putovanju, ako se uzme u obzir da je putovao na zapad, a ne na istok, kako većina misli.

Neverovatno je to kako mi koji dolazimo sa Balkana zaboravimo sve ograde geta iz kojih dolazimo i kako se okupimo u grupu odmah kad smo negde izvan tog okamenjenog prostora. Nije reč o istovetnosti određenih nasleđa nego o shvatanju koliko smo upućeni jedni na druge tek kad maknemo malo dalje od balkanskih usuda.

Nikada neću zaboraviti ta druženja koja su sezala u duboku noć. Ispijanja Fragoline i vožnju Alesandrovim mini-morisom od Devinskog zamka. Pa pevanje *Wind of Change* u jednoj od

Osmica. Mogu misliti što je o tome mislio odmereni Rilke odozgo negde sa visina. Ali mi smo bili kao Smogovci i bile su nam dopuštene te male ludorije.

To je jedan od onih gradova koji ti uzmu dušu sebi i teško ti je docnije vratiti. Grad neobičnih kafeterija i malih pjaca. Grad koji su najviše voleli Jugosloveni, možda ponajpre zbog nekadašnjeg jeftinog džinsa i tekstilne robe. Trst je grad gde se na svakom koraku oseća ta prisnost. Nije hladan kao Milano, niti pregust kao Rim, nije nežan poput Sijene, grub kao Napulj, niti čudesan kao Venecija ili Firenca, ali je grad koji ima ponešto od svih njih. To je grad melanholije koju poseduje jedan Dablin. A ipak se oseti atmosfera koju opisuje Burkhart, kvatročento odjekuje iz uličnih melodija i smeši se iz bokova crnomanjastih Italijanki.

Trst je sav od plime mora, rasplesan u vetrovima koji pušu božanskom obalom. To more odzvanja ljudskim glasom, i sašaptava se sa glasovima naših utroba, nas malih životnih splavara. I kad se otisnemo drugim obalama, Trst ostaje mesto kojem se iznova i opet moramo vraćati. Njegov poziv nadzvanja sve ostale. Trst ima srce za sve. Nalik je dozrelom naru koji otvara svoj plod, čedno kao dete kad otvara svoju dušu svetu.

ostrvo, kula, svetionik

Na stolu na kojem sam pisao, pored brojnih knjiga poezije koje su se često smenjivale, uvek su bile sledeće knjige: *Propast Zapada* Osvalda Špenglera, *Scientia Sacra* Bele Hamvaša, Sioranov *Zli demijurg*, Borhesove *Kratke proze*, nekoliko istorijskih knjiga o Bosni, Vajningerov *Pol i karakter*, Kjerkargardove *Ili-ili* i *Bolest na smrt*, Švarcova *Umetnost i alhemija*, Pekićev *Novi Jerusalem*, Dino Bucati i njegova *Tatarska pustinja*, Rulfoov *Pedro Paramo*, Elejn Pejgels i njene knjige *Adam, Eva i zmija* i *Gnostička jevanđelja*, *Prodavnice cimetove boje* Brune Šulca, Šlinkov *Čitač*, *Majstor* i *Margarita* Bulgakova i još

nekoliko knjiga iz edicije „Gradac“. Na tom stolu je stajala i Borhesova *Himna*, pesma kojoj najviše dugujem za kredo mog pisanja i jedna pesma Mirka Vukovića, mog bratuške i sabrata po pisanju i nostalgiji.

Neko vreme sam pisao na staroj pisaćoj mašini marke „Olimpija“, na marginama knjiga, dok nisam kupio laptop novcem od jedne književne nagrade. Pisao bih obično noću, u nekom polusnu i polumraku, sa utišanom muzikom. Tad bih bio gotovo bestelesan, oslobođen okova tela. Vođen Minervinom sovom, čije sam prisustvo slutio u svemiru sobe. Kad bih zažmurio i duboko udahnuo dim cigarete, pokušavao sam da gledam njenim mudrim očima. Tad bih bio bliži dragim gradovima i zemljama, nedostatnim licima, rušio prostorne barijere, transponujući u sebi prethodivša vremena. Nalikujući eleuzinskom jelenu.

Može se pisati samo iz nekog velikog gubitka. Samo iz stanja koje nadilazi ravnodušnost kojima je sklona većina ljudi koji gotovo nesvesni prolaze kroz život. Kao likovi iz knjiga Tomasa Pinčona. Ili Alberta Moravije. Budističke knjige govore o takvom stanju hibernirane svesti kod onih koji nisu budni iznutra. Kao Buda. I Lao Ce. Pisac je čovek koji stoji na žalu, žaleći za nečim što je izgubio i čega se sa setom seća. Šetajući olimpskim vrtovima, stvarajući svoje male kule od peska, papirnate Vavilone.

Najviše sam uobičavao pisati u jesen. Oduvek sam smatrao da je jesen zapravo iznedrila poeziju i pisalaštvo uopšte. U doba kad listovi opadaju

sa drveta a gladni kosovi, tamnih tela i kljunova narandžastih kao narandžina kora, nalikujući monasima, u svetoj ćutnji, sleću na grane i kljucaju neotpale jabuke. Dok vetar tužno češlja ogolele krošnje i povija jove i jablanove. Bili su to moji poovski gavranovi. Strašne su jesenje litanije i procesije koje mrtve ispraćaju u stanja večnog pokoja. I priroda tad zamire, povlačeći svoje životne sokove u korenje drveća i biljaka, do nastupa proleća, a zemlja sasuši sve, pretvarajući se u pustinju. Pisati se može jedino duboko svestan blizine smrti. A ja sam upoznao mnoga njena lica.

Ta je soba bila moje ostrvo. Moja kula i svetionik. Moj *locus amoenus*. Ja sam tad bio izgnanik iz jave, koja je pritiskala kao Šopenhauerove reči, o svetu ovom, kao najgorem od svih mogućih. Tako izdvojen, ja sam prevazilazio u sebi razočarenja, patnje i kaos, što su vladali izvan sobe. Rečima i muzikom bivajući daleko, odagnavao sam tugu. I pritom vodio neprestani dijalog sa sobom i sa svetom.

Formula je bila jednostavna. Ostrvo je bio princip moga postojanja. Kula način odbrane. A svetionik mogućnost da pošaljem poruku, koja će lađu nečijeg života, barem na trenutak odmaknuti od neminovnih hridi.

scarback

Nakon neslavne fudbalske epizode, koja se mogla još tragičnije završiti, počeo sam igrati košarku. Do iznemoglosti bih igrao dok nisam jednom prilikom povredio leđa pa sam morao i na operaciju. Kao da mi nije bilo jasno da mi tvorac nije namenio takvu sudbinu.

Bilo je to krajem kobne '93. godine. Dijagnoza je bila, sećam se dobro, *nevus status pigmentosi dorsi*, još uvek mi odzvanja ta latinska oznaka negde u glavi. Morao sam na operaciju u Beograd, posle silnih pregleda u Banjaluci, te sam se tako obreo tamo, na Institutu za majku i dete.

Beograd Slobinog vremena, dočekaio me je siv i natmuren, nalikujući Odinu koji se sprema da kazni neposlušne potčinjene bogove. I danas ga doživljam najpre kao takvog, sivo-nostalgičnog, onakvog, kakav se smešio sa omota Paket aranžmana. Bio sam smešten na jedanaestom spratu bolnice i nije dugo prošlo pa sam bio operisan. Nakon operacije, leđa su me strahovito pekla od skalpelskih rezova.

Nisam smeio spavati na leđima, pa spavah na stomaku, ponekad i na boku. Bilo je mnogo dece tad na mom spratu, tužno ih je bilo gledati. Neki nisu mogli da ustaju iz kreveta. Nekima, pak, niko nije imao doći u posetu. Moja majka, koja je bila sve vreme u Beogradu, dolazila je u posetu svaki dan, donoseći mi stripove, knjige i muzičke kasete. Tih dana sam bio kao ptica u kavezu. U posetu je sa njom dolazio i moj najstariji stric koji i sad živi u Beogradu, a koji bi mi uvek znao dati neki koristan savet. On je imao divnih knjiga u svojoj biblioteci. Često sam odlazio kod nje, stanovao je tada u ulici Narodnih heroja kod novobeogradske Fontane. Na Novom Beogradu tih dana, ja sam se prvi put osetio kao odrastao muškarac, mada sam još suštinski bio dečak. Jedan deo mog odrastanja je vezan za taj deo Beograda, sećam se kako sam jedno vreme posle operavka tamo prodavao cigarete, kod Fontane, skrivene ispod zelene spitfajerke, noću, dok bih dane provodio po knjižarama.

Nakon mesec dana od operacije, dobio sam otpust pa sam se mogao vratiti kući. Koridorom kroz Posavinu je tad bilo rizično putovati, na povratku kući tada su padale granate, a neki

putnici u autobusu pričali su kako je bilo i snajperskih hitaca za vreme nekih vožnji.

Još jednom sam se morao vratiti pod skalpel iste bolnice, nakon jednog pada sa bicikla. Strašno mi je opet bilo prolaziti isti put.

Iz tih dana pamtim nekoliko lica, neke dečaciće bez rodbine, lice jedne Cigančice Monike, koja je sva izgorela i čitavo joj je telo bilo u opekotinama jer je pokušala spasiti svoju majku nakon što se zapalila njihova kućica od kartona. Noću bi se čuli njihovi bolni uzdasi, a ja bih stavljaio slušalice vokmena i slušao najčešće Radio 202. Slušajući muzičke kompozicije i glas Marinele Ašanin zaboravljaio sam na svoje, i patnje dece oko mene. I sad mi je teško kad se setim tih dana. Pročitao sam mnogo knjiga i stripova u toj bolnici, ali su ti dani nekako iščileli iz mene, jer su bili previše mučni, a oslobodio sam ih se onako kao kad zemlja otpusti iz sebe svu tegobu, pritisnutu sušom, oslobođena kapima iznenadne letnje kiše.

Beograd je tih dana teško disao, poput astmatičara, pritisnut sankcijama. Često bih šetao balkonom jedanaestog bolničkog sprata, zagledan u beogradske reljefe zgrada, posmatrajući ljude pod sobom, tužne i sretne šetače, koji su barem bili zdravi i izvan bolničkih zidova. Dok sam se ja osećao kao Kamijev Merso.

Ni to mi nije bilo sve dovoljno pa sam ponovo posle nekoliko godina oporavka opet zaigrao basket. Ali i ta se epizoda neslavno završila lomom leve ruke, dijagnoza je ovaj put bila lom

levog lakta, njegovog *lateral epycondily humerisa*. Morao sam ići da mi nameste ruku. Na nameštanje ruke sam išao na Carevo Polje u Jajce sa dva prijatelja. Čovek koji mi je nameštao ruku zvao se Jure. Popričali smo, popio sam rakijicu, dva prijatelja su me uzela za ramena i on je počeo da vraća ruku u stanje pre pada. Bilo je strašno bolno, ali sam obećao sebi da neću zaplakati. Posle sam nosio i gips, koji je strašna rabota. Pitao sam se tad kako li je tek bilo zagonetnom Čoveku sa gvozdеноm maskom iz bastiljske tamnice, kad je meni bilo tako nepodnošljivo. Nakon svega toga, samo ponekad odigram koju partiju basketu sa ortacima iz grada, noseći štitnik na mestu pređašnjeg loma, pazeći se novih povreda.

Nikad mi to nije jasno, jesu li se svi ti sportski pehovi i povrede mogli izbeći, ali pošto ne verujem u slučajnost, mnim da je to stvar nekog višeg predodređenja jer su se svi desili na neki dan koji je bio obojen crvenom kalendarskom bojom crkvenog kalendara.

Zato sam uvek svoja leđa doživljavao onako kako ih doživljavaju oni koji se samokažnjavaju nazubljenim bičevima u okviru nekih ekstremnih katoličkih redova. Kao stigmatu. Bio sam Dorijan Grej pre njegovog prelaska u život na reľefu slike koja je bila stvarnija od njega samog.

narandža u crnini

Bosnu sam oduvek doživljavao kao lirsku sliku Federika Garsije Lorke, i to sliku *narandže u crnini*. Te dve boje u mom umu je i dalje najbolje karakterišu. Kao preveliki antagonizam svetlosti i mraka i njihovo potpuno sjedinjenje. Neodvojenost od ovih boja u mom doživljaju Bosne proizašla je iz sublimnog njihovog odnosa kroz istorijska njena dešavanja. Bosna je prečesto bila zemlja kobi. Glas vapećeg u pustinji. Bosna, od vatre i dima. Bosna od pepela i humusa, koji najbrže na ovoj planeti poravna bivša ognjišta i upije ih u kore crnog zemljanog grotla.

Mesto je to susreta i sukoba Istoka i Zapada. Sa obe strane sveta, Zlo je dolazilo u posetu, uz zvuke zurla i ratnih doboša. Pitao sam se uvek u čemu je tragika ovog prostora... moguće je da je okrvavljena krvlju iz ratova koji prethode stvaranju ljudi. Čim je toliko strašno njeno raspinjanje.

Ako bi neko pokušao da pojede tu narandžu, iznenadio bi ga ukus njene oporosti. Ubrane u mediteranskom kršu njenog južnog lica, Hercegovine. To su te dve sestre, koje dele istu Antigoninu sudbinu, kroz prethodivše vekove. Bosna i Hercegovina u sijamskom grču. Bosna od robusnih planina i Hercegovina od morskih šaptaja.

Muzika na citri ove zemlje je muzika saza i muzika andaluzijske gitare. Koja duguje mnogo arapskom predlošku. Uvek sam spajao muziku sevdaha sa muzikom fada. Isti je bol pevača koji peva te pesme, taj bol što spaja sevdalinku i fado ariju. Bol koji nastoji dosegnuti sreću izgubljenog. U pesmi koja je istovremeno i radost i tuga, čežnja i zadobijanje naslućenog. To sam spoznao i onog seviljskog jutra kad sam započeo pisanje ove knjige, kad u uhu uspoređivah bliskost tamošnjih melodija i onih iz mog kraja. Tu sam bliskost između dva podneblja osetio i kada sam posetio palatu Alkazar, nalik granadskoj Alhambri, kad boravih u gradu na Gvadalkiviru. Izgradili su je muslimani za hrišćanskog vladara jevrejskim novcem. U njenoj kupoli je slika rasečene narandže koja je tamo simbol univerzuma. Sve me je to toliko podsećalo na moju zemlju. Samo što bi takva građevina teško opstala na balkanskim stranama. Jedino kao dubinska

transcendencu. Da bi sličnost bila još potpunija, andaluzijski konji, koje sam gledao u Heres de la Fronteri, bili su istovetni konjima iz moga kraja, na kojima bi stare ćumurđije silazile u jesen, iz šuma, u slike mog detinjstva.

Ima ona ponešto od Lukrecije Bordžije. Od Ines de Kastro. Od Marije Antoanete. Od Jovanke Orelanske. Ali uvek je zamišljam raspletene kose, kako noću bludi zemljinim šarom, renesansna i čedna, i vraća se sa na krilima vetra u plave magle nad Bobovcem. Ujutru osvane na portretu bosanske kraljice Katarine, na njenom osmehu, koji je narandža. I medovina trenutka što je otsluh večnosti.

U svetlu i tami, bez dozrenja, zri ta narandža zanavek, narandža melanholije, nalik onoj sa Berberovih portreta.

12 valera na temu kješlovskog

Poljski režiser Kšištof Kješlovski stvorio je izvanrednu filmsku trilogiju Tri boje: Plavo, Belo i Crveno, kojima dekonstruiše boje koje su simboli francuske zastave, a koje su na neki način za mene bile preslikane i na negdašnju jugoslovensku. Uzalud ranoškolska objašnjavanja, za crvenu, da je reč o krvi heroja koja je natopila našu zemlju u ratu protiv zavojevača, belu koja je simbolizovala čistotu i vazduh pod plavom, koja je, pak, predstavljala nebo. U sredini je bila petokraka, simbol NOB-a. Od boja te zastave, uvek su mi bile bliže ove iz pomenute filmske trilogije, svakako su bile prirodnije. Uvek

sam mrzeo zastave jer su one zapravo otpočinjale ratove.

Kješlovski me je naveo na duge godine razmišljanja. Tako sam počeo da mislim u valerima boja, u svom imaginarijumu i u onom kojim sam bio okružen. Jednog dana, posle posete Šagalovoj izložbi u Klovićevim dvorima, u Zagrebu, seo sam i u polumraku u svom notesu obojio mesece u godini na način na koji ih doživljavam. Učinio sam to gotovo, kao režiser, jukstapozicijski, ali i slikarski razvodnjavajući boje, ili sažimajući ih u svom sećanju i u nepreglednom spektru mojih čuvstava. Time sam se opirao Marfijevim zakonima našeg doba. I njihovoj fragmentarnosti.

Krenuo sam od januara. Svaki moj januar je crven. Obojen krvlju ubijenih životinja, u obredima koji su se ponavljali uvek dosledno. To je mesec crvenog munkovskog krika koji ispuštaju životinje u samrtnom ropcu. Pamтите li crvenu boju krvi, jasno ocrtanu na ugaženom snegu, dok ste bili deca i možda pripomagali ocu koji dere i seče žrtvu? Tad crvena boja dolazi najviše do izražaja, jer ima prirodno belu podlogu. To je mesec crvenog šuštećeg baldahina i satena koji gužvaju strasna tela ljubavnika, duboko ukorenjenih u romantiku zimske noći, u logu, pred nekim kaminom. I boja njihovog kavijara. I vina koje ispijaju. To je i boja koja dominira jednim Bergmanovim filmom kojem se u trenu dok ovo pišem ne mogu setiti imena, ali koji nije teško pronaći. Januar je takav, surov. Od strasti života. Od ljubavi. I od smrti.

Druga nijansa u valerima boja je svetloplava. Takav je i sad moj doživljaj februara, tog

romantičnog, mačjeg meseca, ne mogu do kraja reći zašto. Dok krovovi su usijani, a februarska boja nalikuje na letnje nebo, koje jedva sadrži nijansu plave. Februar je pomalo ravnodušan. I doba kad mornari miruju, čekajući proleće da opet izađu na pučinu, a njihove mornarske majice i kaputi lepršaju na kopnenim vetrovima, svetloplavi, nemirni od silnog lutanja. Plavi su ti mornari nekako od silnog čekanja, prozirni i beli od snega koji se topi i čili u vodenu paru i opet se vraća nebesima da bi iznova sišla u plavičastim kapima. Plavi su februaru kao Vizant. Kao kljunovi divljih pataka iz animiranih Diznijevih filmova. Koje zamišljamo kako se vraćaju i u naše krajeve.

Mart je žuto-crni. Hijacintski. Od jagorčevine, dakako, i moki od otopljenog snega, ispod kojeg se otvore crna nedra zemlje. Crni je i zbog smrti moga brata. To je mesec kad sunce počinje nalikovati na abažur žute svetlosti u polumraku sobe. Mesec je to pasjeg laveža, bliskog proleća. Otopljenja zemlje, koja prodiše opet toplim dahom, svetlošću koja se probija kroz njen mokri humus, crniji od abonosa. To je mesec Vagnerovih opera. I mesec u kojem se sećam Aušvica. I Getea koji je tvrdio da boje stvara tama. Pomalo je i barokan. Mesec je to, starih fotografija, koje bismo rado da oživimo.

April je ljubičasti. To je mesec susreta jer je ljubičasta boja boja susreta. Crne, plave i zelene. Mesec klijanja semenja iz zimom umrtvljene zemlje, nanovo probuđene. Nije to najsuroviji mesec kako Eliot onomad ustvrdi jer rađa život. To je mesec Hristovog vaskrsenja. Mesec perunike. I mesec behara japanske trešnje nad kojim lebdi

ljubičasti zov ljubavi. Mesec čudne čulne opijenosti i vreme kad se tek raspupale grudi djevojaka prvi put pokazuju svetu, kroz oskudne i pripijene oblačaste majice. April svira na violetnom zvuku fagota iz severnih šuma.

Maj je močvarno zamišljen, povučen u sebe. Kao Alina Somova u izvedbi njezine tačke. I fantastično životan kad miruje kao skulptura Edvarda Dege. To je mesec tihog zuja krilataca. Raskošan poput Ahilovog štita. Modrozelen, kao san vodozemaca. Ispupčen krošnjama. I vitmanovskim vlatima trave što pevaju arkadijske himne, u vetru. Algovit, moguće, kao utroba negdašnjeg Panonskog mora. To je mesec malih predgrađa. Mesec kad cvetnjak moje majke posvećuju njene brinutljive ruke. Mesec koji najviše provedem sedeći na balkonu. I mesec jednog od Remboovih *Samoglasnika*. Modar i zelen, kao Ekatarinin song.

Jun je polutan, dopola pripadajući proleću, a otpola letu. Najbliži je Afremovljevim slikama, na kojima ne razaznaješ koje je pojedinačno godišnje doba. Vrtljivo je životan kao pastrmka. I adrenalinski napet. Kao junosha pred prvi *rendez-vous*. Ima ponešto i od boje delfinskog hrbata kad blesne na suncu, izronjen na morsku površinu. Teško je odrediti njegovu osnovnu boju. Najpre će biti da je blagožut. Dubok je njegov zvuk i sonorant kao zvuk jelenjeg roga iz *Sage o Nibelunzima*. Od svih meseci, najbliži je fluidnoj bezbojnosti. I androgenosti.

Pastelnozeleni jul je karmičan mesec. Oživljava polumrtve ljubavi. Naboran je kao koža šarpeja. I

mističan kao didžerido. To je mesec povlačenja u sebe, *summa sumarum* polovine godine koja ostaje iza nas. Priziva nas morima i planinama, i nosi pegazovskim krilima. Zavodljiv je, kao Mona Lizin osmeh. To je mesec vrtova, kad priroda do savršenstva vaja zemne plodove. Nalikuje i slikarstvu *yuzena*.

Avgust je imperatorski mesec. Narandžast je i korona sunčeva tad najjače prži loptu Zemlje u krajevima Sredozemlja. To je mesec Erinija. Mesec kad krv proključa. U strasti. Mesec Rostropovičevog violončela. I mesec vraćanja vodi, našem praznini života. Pomalo koketira sa kasnom jeseni To je mesec plotnosti. Bakarne boje ljudskih tela. Mesec serenada. I završenih romansi. Avgust je i mesec u kojem su najčešći začeci novih embriona. Na kraju, to je mesec Dalijevih slika.

Septembar je pomalo naivan mesec, kao jevrejski dečaci pred krematorijumom. Ima sivu golubiju boju. Od svih meseci najmanje je sklon promenama. To je mesec nadolazeće jeseni. Mesec u kojem životni sokovi drveća iz krošnji ponovo silaze u korenje i spavaju svoj tihi san do ponovnog proleća. Stvara i tihu nostalgiju za jugom. Septembar je gotovo nevidljiv, kao glavni lik iz jedne priče H. Dž. Velsa. Ima nešto od stare gospodstvenosti.

Oktoibar u početku ima zlatnu retriversku boju, koja se kasnije nijansira u blagi purpur, nalik boji cimeta. Vreme je to kad se bude naši kišobrani u ostavama i kad pline melanholija. To je mesec kad najčešće pišem. U njemu vaskrsava

leto kao peto godišnje doba, takozvano miholjsko ili indijansko leto. Oktobar ima zvuk moga odrastanja, prvotnih šumova i saživljavanja sa prirodom. Oktobar je sav od Šubertovih arija. Topao je, ali ipak hladi naša tela. To je lunarni mesec, srmast i ozvezdan dok ulazi u stanove staraca i razlistava knjige i njihove bivše živote.

Novembar je roze boje, boje šafrana. Uspavan je kao Trnoružica. Flautast. Nasmеšen. Pomalo divalj i neobičan. Gladan i hladan, sav u senkama. Širi koncentrične krugove našeg sećanja. To je mesec cvetanja korala u nekim dalekim morima. I venjenja malih srca koje grč starosti umiruje. Mesec kad se uvlačimo u naše postelje, u domovima osamljenja. Novembar donosi neku tihu tugu. To je mesec muzike Nina Rote. Mesec dokonanja.

Decembar nalikuje na Hokusaijeve slikarije. Crno-beo je i miran kao taoistički hramovi. Slavuj peva u njegovim nedrима. I sav je od muzike Tord Gustafsen Trija. Pomalo nas nervira njegova smirenost. Iz koje izlazimo nevini u crveni januar. Valerični. Eterični. Sa muzama u našim glavama, njihovim muzejima.

corpus bestiarium

Tulpoovski seciram sećanje, *in corpore virili*, praveći kratke rezove, sabran dok sam u dubini sebe, dok vani vetar obujmljuje maleni grad u dolini, moj mesopotamski kalež vedrine, voda protiče polako, ka jugu, dok se opet ne vrati severu, u kapima kiše.

Nemiran sam, kao satir iz drevnih predanja, zadubljen u ličnu mitologiju. Poda mnom su ruševine, anamorfično se rastačem, dok oktobar plače, razuzdat kišom.

Osvrnem li se, ugledaću šejkovljevsu deponiju-svet, koji vreme nastoji do kraja obesmisлити.

Skupljam predmete sa njegove gomile, fragmente rasparčane celine, sklapajući slagalicu. Bar da sam razrok, pa da se tupavo predam gomili koja žuri uličnim metežom što nedaleko odavde caruje. Dinamika prostora brzo se ovde rastače u bosansku ravnodušnost.

Usidrujem se u pejzaž, zatvaram oči, linijom talasa koji ispira pesak i rečno dno. Nalikujem raku izbačenom na kopneni sprud. Na ušću sam dveju reka, na ostrvu kojem dolazah, u osamu. Stabla ćute, ada miriše na vlagu, sve je uborano, ne prepoznajem šta mi govori mesto. Dečak u meni pokušava da pročita drevna nemušta slova na živoj pokorici davnih slika, u kontrapunktu sam, dobar džez mi je u uhu. Slike se vraćaju iz drevnosti mene, ali strah me je da zakoračim dublje. Od demona vode. Kružim okolo, kao kamen koji nosi voda, talasajući površinu. Na ovom mestu sam nekad pravio „žabice“. I ulovio neobičnu ribu kojoj je telo bilo zakržljalo, a glava porasla do krajnjih granica. Sećam se kako je jako uzvodno potegla kad se ulovila na moju udicu, veštačku muhu, u dobu kad ribar ih u tišini bez ribarskog prigovaranja. U monaškom miru dok lovih ribe čiji bi se trbusi zlatili u predvečernjem suncu. A oko nogu mi behu veliki pacovi, od kojih bi bežale i gradske mačke tražeći ostatke hrane na zakaćenom smeću koje je zastajalo u plutanju.

Bože, koliko je godina prošlo, i koliko godina će još proći da shvatim nepovratnost tih dana?

Preko reke gore vatre, seljaci spaljuju ostatke letine. Vatra gori i u mom sećanju. U krošnjama su zvukovi, lepet slepimiša koji je izašao u lov.

U mašti je mojoj uvek bio veći nego što jeste. To sam shvatio onda kad se zakačio na moju udicu namenjenu nekoj ribi. Trzao se kao u ratu pogođeno telo, pa sam morao da odsečem silk. Ostao je izdišući nedaleko od mesta na kojem sad stojim. Bilo je i tvrdokrilaca čiji bi me bliski zuj terao u beg.

Često su na selu, na kojem sam provodio ferije, stariji od mene bežali. Ostajao bih onda sam u tami koja me plašila svojim hladnim stiskom. Trčao bih do prvog svetla osećajući na leđima dah drekavca, koji se po pričama skrivao pokraj jednog napuštenog mlina. Bilo je priča i o vešticama koje nikad nisam sreo, ali mi se učinilo da čujem njihov kikut kad se zadesih jednom oko ponoći pored istog mlina na Radanovom točku.

Noću bih sablažnjivo ustajao da proverim da li na zidu naše seoske kuće nema kakvog pauka. Njih sam se bojao, u tom dobu, i zmija koje vrebaju iz pukotina zida što su ga moji pradedovi sagradili oko kuće. Jedanput sam video poskoka kako davi vrapca, raskeženim zubalom mi je pretio, pod tim istim zidom i ustremio se ka meni, ali sam pobegao. I vuka videh jednom pri likom dok sam stajao pod krošnjom starog bora, pa iako držah starinsku pušku u rukama nisam je stavljao između mene i njega. Samo smo se gledali, ja i taj šumski knez. Imao je prodorne oči, što je zaustavilo svaki moj pokret. Bile su to oči pesnika, oči ispunjene nekom, neznanom mi, tugom. Vuk je totemska životinja balkanskih naroda, biće htonskog sveta. Uvek sam verovao da poseduje svest. Stari Sloveni su u svoje bitke polazili ogrnuti vučjim kožama, što im je davalo

dodatnu snagu. U jednom koraku je nestao, u gustišu ogromne bledozelene bujadi, a ja nikad nisam zaboravio taj susret.

Pred rat sam imao neobičan susret sa još jednim bićem mog *Corpusa Bestiariuma*. Ulica u kojoj sam odrastao nalazi se na starom rimskom putu, a na kraju te ulice je luka, stari naziv za livadu, raskršćenu od luga. Na obodu te luke, pored koje teče rečica Lubovica, iza prvih kuća, ostaci su drevnih spomenika, koje ni dinamit nije mogao pomeriti pri nameri da se grade kuće.

Imadoh tad deset godina, bio sam otišao kod prijatelja čija je porodica proslavljala dizanje krova na novom domu. Sedeo sam neko vreme u podrumu te kuće, gde je bilo slavlje, a onda me je nešto pozvalo da izađem. Sećam se, pio sam predratnu „naru“ i sa bocom u ruci, otišao iza kuće, baš na mesto gde se nalazi taj spomenik od kamenih ploča. Iz početka nisam dizao glavu, ali u jednom trenutku sam je podigao i video nešto strašno, a što nije bila moja uobrazilja. I sad se naježim kad se setim toga. Nad spomenikom je stajala neverovatno visoka prilika čoveka, mislio sam, dok se nisam bolje zagledao. Kreatura je imala neku dugu tamnoplavu kabanicu, a na glavi joj je bila neka maska, odnosno glava divljeg vepra sa koje se slivala krv. Kao da je došla iz Velesovog carstva mrtvih. Nisam mogao ni da dišem od straha. Ali prilika je nestala neverovatnom brzinom, u tami luke, bežeći od svetlosti i iznenadnog susreta. Bila je tačno onakva kako sam zamišljao Volanda. Nisam znao zašto se uopšte dogodio taj susret, sve dok nije došao rat. Ta prilika mi je to nagovestila. Pitao sam se zbog

čega mi je dato da vidim neke neverovatne stvari, ali sam shvatio da to viđenje nije slučajno kad su ljudi počeli da nestaju oko mene, brat u ratu, komšije, a posle i neki prijatelji.

Sa Volandom sam se susreo još nekoliko puta, a nekad čak nisam ni bio sam. On me je često upozoravao na nevolje koje će uslediti nakon tih susreta. U literaturi sam kasnije čitao da je bilo volandovskih likova i u antičkim mitovima, jedan od njih je svakako i Minotaur, glavni lik patrijarhalnog kritskog kulta. Krita koji mi je tako blizu srca, oduvek. To su bili transcendentni momenti inicijacije, koju sam i sam doživeo. Voland se pojavio i pred bratovu smrt, koju sam predvideo, ali je na usude nečijih sudbina nemoguće delovati, ma koliko mi to želeli. Viđao sam i sfinge i grifone, čije bi oči žarile iz ratnog grotla a čekinjasta dlaka im je padala od glave do stopala dok su se šepurili u Aresovoj konjici. I Psoglavi se muvao oko grada, u ratu, taj daleki paganski predak Starih Slovena, koji ih je pratio na ratnim pohodima. Imao sam i viđenje demona, nalik trolu, koji prebiva u mojoj nutrini. Svaki čovek se rađa sa jednim takvim u sebi, samo je potrebno da ga nadraste snagom sopstvene volje. U crnom vremenu sve je bilo moguće, pa i nepojmljivo. Indijci uvek razdvajaju ljude od prostora u kojem žive. Mi ne vidimo šta se sve nalazi oko nas. Moje oči su gledale u sami pakao ratne zbilje.

Od toga je danas ostalo samo sećanje, od kojeg bežim, kao od ovog ostrvceta večeras, ne osvrćući se unatrag. Nalikujući noćnom leptiru što ide ka svetlosti koja mu sažiže krila gore od tame.

u-domljavanje sveta, pounutarnjenje

Dobro je od najranijih vremena na neki način osetiti neobičnost sebe. Jer možda te spasi ta neobičnost, pa se potom zapitaš nisi li zbog toga sve preživeo, doduše ne odbegnuvši PTSP-u, zbog noćnih buđenja u kojima hvataš zaklon od moguće granate koja ide u pravcu tvog doma.

Tu sam neobičnost osetio još od pradavnosti mog jastva. Pažljivo sam osluškivao, beležio poruke sveta, u damare nutrine, stremeći mudrosti, ne prikivajući duh za zemno kao najbitnije. I očuvanju iskustava koja neće robovati jeftinoj

svakodnevici. Već naslućivanju nečeg višeg. Zbog kojeg Jesmo.

U mansardi seoske kuće, nad kojom najviše obdelava moj duh i sada, na tom tavanu, vredno sam posmatrao fenomenologiju pojavnog i naslućujućeg. Okno krovnog prozora, nalikovalo mi je gnomonu – sunčanom satu, i imalo dvanaest apostolarnih mesta. Kroz njih bih gledao kumulaste oblake koji se vlaču nebom i davao im oblike. Umorni reptil. Vunena lokomotiva. Ptica Do-Do. Jedrenjak. Bradati Zevs. Bili su to samo neki od oblika. Brzo bi maštovite nebohodne skulpture nestajale sa vidika, prelazeći u druga morfnia i amorfna stanja.

Trska pod krovom, ponegde, bila je skrovište gugutavih golubova, osa i stršljenova, koji bi u zujanju oživljavali moju mantričnu tišinu. Ili bi je kukavica prekidala spolja, s proleća. I kratki, reški pisak kreje, što menja stablo sa kojeg motri. I kliktaj gladnog jastreba. Noću bi se glasili ćukovi, sove i psi, dok bih nadnesen nad knjige, pod treperavom svetlošću sveće čitao. Šuma je uvek bratski šumila, vetrovitim glasom.

U tom mom svedenborgovskom domu, zidovi su bili naročito inspirativni – od dugih godina krečenja nastale su pukotine na njihovim površinama. Središnji zid je bio moja prva karta sveta. Crtao sam je baš u pauzama noćnih čitanja, omaštovljavajući mogući palimpsest na njemu. Svi kontinenti su bili tu, pa čak i Atlantida. Ona se nalazila u desnom kutu tog središnjeg zida, između Afrike i Južne Amerike, koju tad u mom umu još ne beše potopio Atlantik, ili je pak bivala

zauvek izronjena. Doduše, neki su kontinenti odgovarali, svojim obličjem, stvarnom stanju, dok sam druge morao domišljati. Evropa je imala neku pukotinu, verovatno od eksera na koji se tu nekad kačila neka slika, a koje sad tu nije bilo. Da dođem do Afrike koja je bila najviše očuvana, morao sam skinuti neki bakin vez. Azija je bila najrazuđenija, dok je sa Balkana najčešće otpadao kreč u komadima pa bi se pravile rupe koje bi moj otac gipsao. Ista situacija je bila i sa Irskom i jednim delom Sibira. Severna Amerika mi je nekako bila najdalja, a Aljaska i Grenland su trpeli atake vlage što se pojavljivala najviše pod tim delom stropa.

Kućni podrum mi je uvek bio interesantan, pun starih predmeta, sa trapom u kojem bi se čuvali plodovi koje bi zemlja darovala u toku godine. Mehovi stari, sad iskrzani, verige i razno komade alata i sad su pohranjeni tamo, u carstvu rđe, memle i prašine, uronjeni u zvukove koje su nekad proizvodili, uspavani u večnom snu.

Pod kućom su cvetali modroljubičasti jorgovani i petunije. Svuda okolo su bila drveta hesperidskih jabuka. Vinova loza koja je danas podivljala već, takođe svedoči o nekadašnjoj raskoši. A sve još nadvisuje stoletna lipa, koju je zasadio moj čukunded po majčinoj liniji. Ambari, nekada puni žita, sad zjape prazni, i leglo su stenica i termita. Pušnica čuva mirise nekadašnjeg voća. Sve miruje, opustelo, bestelesno. Potok koji je nekada imao jači tok, sada je skoro zamro. Nekada bih tu sa bratom pravio male čamce od kore borovog drveta, puštajući ih nizvodno. Ali i sada taj potok za mene jače talasa nego talasi Misisipija.

Put počinje ovde, tu se i završava, kad poslednje noći moje naredbe da se prekine moja životna nit. Tanka crvena linija. Hiromantski utisnuta u dlan moje leve ruke, u trenutku rođenja, pod okriljem za mene uvek zaštitničkog Jupitera, tog odmerenog filozofa među planetoidima.

narcis nad odrazom

Zanemarujući sadašnjost, pisci žive prošlost, nekad i na štetu budućnosti. Trenutak koji se događa za njih je bitan samo kao hologram koji prelama vizuru ove hronotrijade. Postaju li i sami više sopstvene knjige nego život koji zaista bitišu? Danilo Kiš je jednom prilikom rekao da bi „voleo da ponese sve svoje knjige sa sobom u Haronovoj barci, da bi osetio da li bi sa njima lakše bilo umreti“.

Odrekao bih se svega što jesam, ako to nije ono što osećam, da bih istrajao sa smislom, nauštrb svojih knjiga. Moje knjige su moji hijerogami. Kao

oduhovljavanje prirode i svojevrsna autohtona dijeceza nad njom, koja prirodno ali vešto, nalik jegulji, izmiče od našeg poimanja, u ovom dobu galopirajućeg progressa. Izdvajanje, selindžerovskog tipa, iz urbaniteta mi je tako blisko, pa ipak sam još tu, na ulicama gradova koji poništavaju čovečnost dok se na prirodi vrše pokusi. I cvetaju nuklearne pečurke.

Ne bojim se ispričanosti. Kraja priča. Nije sve napisano, samo je većina toga pročitano. Uvek ostaje mogućnost novog pročitavanja. Tradicija i ne znači ništa ako se ne čita na novi način. Umovi naši, imaju mogućnost umnožavanja, veću od geometrijske progresije. Treba preći granice ograničavajućeg, granice postoje samo u glavama ljudi. Ta umnožavanja su beskrajni nizovi, koji srećom ne robuju broju. Kao đavoljoj meri. Svaka teorema je vavilonski konstrukt, ako nije slovna, životna, ologoslovljena.

Oduvek su me fascinirala i plašila ogledala. Kao nemogućnost, ali i premoćnost u čitanju sebe. Njihova suptilna mimikrija, oslonjena na spoljašnjost. Dakako, i mistična neizrečna dubina. Nemoć u izražaju, ali i premoć nad svim što je nevidno oku. Što zavisi od ugla posmatrača. Uvek sam pomalo zazirao od ogledala, mada je moj susret sa ogledanjem sopstvenog lika vezan za najranije detinjstvo, budući da je u mojoj sobi odvajkada bio stari nahtkas, sa ogledalom, koje je bilo ukalupljeno u njegovo ležište. Izbegavao sam dugo se ogledati, jer mi je lik u koji sam gledao nekako bio stran. Oku je izmicala suštinska potka koja razbistrava atome konačnosti plotnog. Oko je neverovatan organ, blizak božanskoj prirodi,

baš kao i slika tela, u kojoj se vaskrsava. Oko nije samo receptor, nego i čitač zaumnih poruka. Oko je povezano sa dušom, a telo je, zaista spoljašnja manifestacija duha. Telo je, na neki način, eho duše, baš kao što je eho – odzvuk glasa koji odzvanja izvan dosegljivog prostora. Pažljivi pogled tumači lako ljude i pojave iznutar njih. Veže se to svakako i za logiku i za empiriju, ali i za intuiciju. To je gledanje unutrašnjim očima.

Ipak mi živimo u dobu nelatentne ali i površne intime. Sve je dostupno i vidljivo, ždere sistem Vrlog novog sveta. Telo je razotkriveno. Čuvajući duhovno kao vertikalnu uspinjanja, branim svoj integritet. Pobunom, ako je potrebno. I sumnjom još više. Intelektualizam je ništavan ako je podložan kontroli. Seneka ustvrdi „da nema vajde od razgovora među istomišljenicima“. Zato je čovek koji promišlja uvek van sistema, u svojstvu izdvojenog posmatrača.

Uvek mi je bilo pogubno ne nalaziti mogućnost odbrane. Ova knjiga, moja je odbrana od nadolazećeg jalovog vremena, težnja da uspostavi moj stav prema svetu i životu. Da misionira, pečatira i potcrta iskonske vrednote tragalaštva. Očuvam li svoj sveti prostor, svet neće biti prazna kocka, od sklada odbačena, providna do ogođenja, kao u jeftinom performansu.

Ima tome dug niz godina, od kada shvatih da se moguća utopija ne rešava pristajanjem na kompromis. Ni ljubav nije vredna ako je stvar kompromisa. Ne verujem u privlačenje suprotnosti, već samo bliskosti. Čiji susret nije predvidljiv, ali je slutljiv.

Često sam zamišljao svoju Eho, sluteći nje-
nu blizinu, što je intenziviralo moju potragu.
Konačno ostvarenje istog naličja. Spajanje davno
razdvojenih delova. Koji su bili celina još pre ro-
đenja, pre nego će vreme iscrtati granice prostora.
Od lilitovskog iskona. Kao u onoj Andrićevoj
priči. Ali, Lucifer je slao samo pogrešne mamce.
Čekao sam trenutak kad će izaći iz ogledala, ona
koju sam slutio u njegovoj misterioznoj dubini.
Iz ogledala u kojem se ogledam vekovima. Nju,
koja je iznad materije, iznad ovog sveta ogrezlog
u tektonsku površ ekrana, koji je danas najmoć-
niji medij. Mizoginog na štetu estetike razgoli-
ćenog ženskog tela. S njim nisam u ratu, ja koji
čuvam ono što je moje, skriveno od svih zala, od
svih obesmišljavanja ljubavnog principa. Jer sam
ušao u ogledalo, da bih se spojio sa Drugošću,
sa kojom sam Jedno, davnašnjom i budućom.
Druošću, koje je Ženstvo sa kojim se tek oseća
punoća bića.

u infernu rata, prozna kajdanka

U doba rata, sve je nalikovalo teatru, koji je oduvek imao i svoju političku pozadinu. Smrt je carevala, bila glavni insupicijent, trudila se, trčkarajući po pozornici, kolo je plesalo, počesto pevajući tužbalačke pesme, likovi na sceni bi obično uzvikivali političke parole, gotovo komedijaški, kao u Perikleovo doba, publika je ćutala, nemoćna i očekivala razrešenje događaja od strane viših sila, upliv Pravde, boginje Tetide u predstavu, koje nije bilo. *Deus ex Machina* je najčešće stizao preko brda u vidu ispaljene granate, parajući belu zastavu mojih altruističkih i

pacifističkih ubeđenja. Komedija se olako transformisala u tragediju.

Ljudi su bili orvelovske životinje, ukorenjene u destruktivne ubilačke nagone. To pretvaranje mirnih domaćina u ubice, kojima je ugurano oružje u ruke najstrašnija je pojava poslednjeg balkanskog rata. Getoizolacija mozgova. Kao u doba jure. Kad počinješ da se pitaš da li je moguće da svedočiš nečemu što izmiče moćima zdravog razuma. Nedaleko od gradića u kome sam živeo, u poslednjem ratu, ljude su ubijali buzdovanima, surovo kao u praistorijsko doba.

Kako se rat duljio, bivajući u iznimnoj tuzi, pitao sam se može li se još nešto strašnije dogoditi, i tako je došao i taj dan kad sam morao napustiti grad u kojem sam odrastao. Bio je opet taj septembar koji ne donosi dobro. Ljudi su bili u skloništima, na grad su padale granate, ovaj put i one koje „seje“ VBR. Ta vatrena stihija koju proizvode ta vrela tela u doticaju sa zemljom nešto je najgoru u ratu, jer padaju brzo, gotovo da se pad jedne granate stapa sa padom druge, kad nemaš vremena ni za strah, a detonacije su razorne.

Pošto je pretilo da grad bude osvojen, ljudi su otpočinjali izbegličku odiseju, sedali čim su brže mogli, u i na svako moguće prevozno sredstvo, natovareno jadnim prtljagom da bi pobjegli dalje od ratnog žarišta koje je odjednom palacalo svojim vatrenim jezikom i u njihovom gradu. Osećao sam se najporaženijim u životu, toga dana, oko podneva, kad sam seo u očevo auto, nemajući mogućnost nikakve odbrane svetog mesta mog detinjstva, moje biblioteke, mog sklada.

Ne zato što grad pada u neprijateljske ruke, već zbog toga što sam nemoćan da zaštitim ono što će nepovratno biti izgubljeno. U kolima smo bili, moja majka i paralizovana baka, otac je upalio kola, izveo ih na ulicu, moguće je da sam tad pogledao na kuću, ali je taj pogled nestao u lavirintima zaborava.

Deus ex Machina je ćutao dok smo izlazili iz ulice, iz grada. Kolone su bile sva pečal toga doba. Tužno je to bilo sve gledati. Morali smo se brzo kretati jer je grad trebao biti brzo osvojen. Bio sam poput pčele kojoj će uskoro smrskati košnicu bez mogućnosti za vraćanjem njoj kao utočištu i imenitelju identiteta, nekoga ko nikada nije bio mrzitelj. Nekoliko knjiga i stripova sam uspeo ubaciti u kola, brzina i neverica su učinile da je ostalo sve.

Put nas je najpre vodio u Jajce, u koje smo stigli i koje smo prošli pre poslednjeg granatiranja. Moja sestra sa bebom je izašla pre nas nekoliko sati i to me je radovalo. Otac je ćutao dok je vozio, samo je jednom opsovao Tita. Majka mi je davala hleb, ali tad nisam osećao glad. Nisam se ni osvrtao, da jesam, sigurno bih bio kao Lot koji sve iza sebe pretvara u stubove soli. Negde kad smo prošli Jajce, tiho sam pustio Bitlse, i bio krajnje nesretan. Srećom da nismo išli drugim putem jer su granate kasnije padale po koloni, na tom delu. Tetide nije bilo ni na vidiku, spavala je iza sedam brda i sedam mora sa dušom od sedam kora. Ares je slao granate iz topova varvara. Kolona, u kojoj je bilo naše auto, zadržana je u Crnoj Rijeci, nekoliko kilometara nizvodno Vrbasom, od Jajca.

Tu smo spavali dve noći u automobilu dok je otac bdio nad nama. I moja paralizovana baka je takođe spavala u autu. Kakva porodična tragedija! I Breht je bio daleko. Zevsu bih tad počupao bradu da mi je bio bliže. Zveri iz Hada su pirovale. Zadržani izbeglički konvoj u nekoliko navrata su prošli ranjenici iz pravca Donjeg Vakufa, gde su autobusi bili direktno pogodeni granatama, pa je bilo mnogo ranjenih i mrtvih. Neke sam video kroz stakla ambulantskih kola, avetinjski mirne kao Čehovljevi junaci.

Došao je i dan kad je kolona konačno mogla krenuti, ja sam bio ispijen, gladan, plašila me je neizvesnost koja je čekala na putu pred nama. Još jedan 11. septembar koji ne pamtim po dobru. Bila je to ratna '95. godina. Noć, umorni otac je vozio, ja sam spavao na mestu suvozača, i opet se dogodilo nešto neverovatno. Sanjao sam, i u snu sam video neku svetlost kako nemerljivom brzinom ide prema meni. U trenutku koji je pretihodio iznenadnom buđenju, preda mnom je bila ikona Hristomajke. U istom trenutku, pogledao sam u oca, san ga je prevario i zaspao je na milisekund. Naš automobil je već češao bankinu, brzo sam uzeo volan i povukao ga ulevo. U tom trenutku, otac se probudio, kao i majka i baka. Mojom rukom rukovodila je sama ruka Spasa.

glad, pola godine
koju su pojeli skakavci

Pošto smo stigli u Banjaluku, koja je bila posve bezbrižna, jurodiva pomalo, u odnosu na blizinu ratne zbilje, bili smo na ulici, dobili smo pakete iz američke humanitarne pomoći, napravljene, verovatno još u doba korejskih ratova.

Sećam se žutih kesa, koje bismo razrezivali nožem. U njima su se nalazili neki presuvi biskviti, slani i slatki, kao i neki namaz od kikirikija, zbog kojeg ni danas ne jedem tu slonovsku poslasticu. Ljudi iz mog grada, moje komšije, bili su na ulicama Banjaluke, kao surova realnost,

dok su na tim istim ulicama ljudi ispijali kafe, normalno kao da se ništa ne dešava.

Odvojio bih se ponekad, pa bih išao niz kolonu, i posmatrao grad. Za Banjaluku, u vremenu pre tog izbegličkog usuda vezivali su me tek neki odlasci doktoru, pa sam je detinjim očima uvek tako doživljavao. Radovalo me je ipak što niko nije postradao tih dana u golgoti izbegličke kolone. „Tomahavk“ rakete su preletale grad, NATO je gađao relejni kozarski vrh, a ja se nisam nimalo plašio jer mi je bio poznat taj zvuk, već sam ga osetio nad sobom, u trenucima kad su preletale moj grad. Prespavali smo u nekoj kući u Vrbanji, dok nije došla vest da je grad koji bi trebao ugostiti mene, moju porodicu i moje sugrađane, bio Bosanski Brod.

Već sledeći dan smo bili opet na putu, promicali su predeli, ali ja ništa nisam gledao sa punom pažnjom, ispijen iznutra, sklupčan u kolima, čekao sam mogućnost pronalaska nekog utočišta. Bio sam isprazan poput ljušture, podrezanih krila, kao bumbare koje bi za letnjih predvečerja padale u travu, umorne od letenja ili od naših dečijih udaraca reketima za badminton. Bolela me je ta izgubljenost doma. Nemogućnost osećanja bliskosti i ukorenjenosti u bliskopriski prostor. Sve mi je delovalo tuđe, egzil je bio strašan. Brod je bio siv, polumrtav od pređašnjih borbi, kojih tamo nije bilo u momentu kad smo stigli. Izgleda da je Bosna još tada bila mapirana odnekud izvan, pa zato tu nije bilo nikavih čarki, samo toga tad nismo bilo sve-sni. Kolektivni centar je bio u sportskoj dvorani, ljudi su ležali na spužvama ili na komadima

odeće. To sabijanje u zatvoreni prostor je bio prizor koji me je užasavao, pa sam nakon ulaska pobegao vani. Nismo tu ostali na spavanju, jer nam je neki meštани našao napušteni stan u obližnjim lamelama.

U njemu smo proveli pola godine. Stan je bio izbušen gelerima, sa najlonima na prozorima kroz koje je duvao vetar. Ja sam tu nastavio školovanje, smršao preko dvadeset kila, pošto nije bilo druge hrane, sem hrane iz narodne kuhinje i hrane iz humanitarne pomoći. Od tih dana zamrzeo sam pekmez. I feta-sir. Ispijen sam bio kao neki džanki. Tu sam neko vreme išao u školu, našao divne prijatelje, Dejana, Siketa, Sinišu, Dašu, Limuna, još jednog Dejana i ostale čija sam imena zaboravio već, jer su nam se životni putevi nedugo potom razišli, ali njihovi likovi ne venu ni danas u mom sećanju. Iz tog je grada još jedan moj sabrat po pisanju, Berislav, mada se tad tamo nismo znali, ali su nas neminovnosti životne ipak povezale bliskim nitima.

Tu smo, moja porodica i ja, dočekali i Božić '96. godine, za koji smo prvi put jeli nešto što nije bila hrana iz humanitarne pomoći. Bio je to veliki šaran kojeg nam je darovao komšija Blažo. Sećam se, kako se trzao u vreloom ulju dok ga je pržila moja majka. Oči su mi bile toliko gladne da su ga počele jesti dok je još bio u tiganju. Sve vreme mi je u dubini bića odzvanjala pesma „Glad“ Ekatarine Velike, sa albuma „Dum-dum“, koji je obilovao vizijama rata. EKV mi je uvek bila nešto više od muzičke grupe i moglo bi se reći da sam od muzike tad najviše njih slušao, a i danas su na vrhu mog muzičkog pijedestala.

Božić te godine nam nikako nije bio sretan, ne samo zbog nasilnog progonstva, nego zbog činjenice da je preminula moja baka, krajem decembra prethodivše godine. Sedeći u fotelji, paralizovana, umrla je u snu. Tamo je skončala naša matuška, u gradu, u oblasti kojom je nekada komandovao moj deda, njen muž, po završetku Drugog svetskog rata pa je i moja majka rođena u tim krajevima, u Derventi, dobivši ime prema prvom jugoslovenskom filmu. Bakine kosti su kasnije, po Dejtonu, prenesene u naš kraj i počivaju uz dedine, na jednom humu u selu mog detinjstva sa kojeg se pruža divan pogled na grad.

Kakvi sudbinski udesi!

Pastir koji je nekad čuvao njenu stoku, poginuo je idući joj na sahranu, tamo u Brodu. I smrt ih je povezala, ne samo tolike godine najma. Bio joj je poput sina, kojeg nikada nije imala.

Tu smo dočekali i Dejton. Miloševićev potpis je vratio naš grad nama, njegovim pravim građanima. Bio sam neizmerno sretan. Nekako sam slutio, lucidno, negde duboko u sebi da će se to desiti, jer mom bratu nije bio podignut spomenik. Bog je makar malo ublažio te izbegličke dane jer mi je ipak mnogo dugovao. Pio sam vino te noći, opio se sa tamošnjim prijateljima u nekom klubu. Taj će grad uvek imati posebno mesto na mapi mojih gradova. A gradovi su kao i ljudi prišni, deleći svoje sudbine sa njima od njihovog prvotnog puzanja do tronožnog hoda, kao u onoj Sfinginoj zagoneci.

posle varvara

za K. P. Kavafija, Dž. M. Kucija i M. Darviša

Ponovni susret sa rodnim gradom je bio luda storija. Bio sam kao Mojsije koji je ugledao Hanan.

Početak proleća, noć, otac je već tamo, pa sam i ja nakon nekog vremena pošao za njim. U nekom kombiju sam se zaputio i stigao na odredište za kojim sam toliko čeznuo. Duvao je strašan vetar, lupajući olucima razrušenih zgrada, otvorenim krilima prozora, valjajući sitnije predmete pustim ulicama. Dočekao me je mrtav grad nalik pustim gradovima Divljeg zapada. Nije bilo

nikakvog svetla u njemu, niti ljudi, budući da je bila noć. Izašao sam u centru, i našao se u mraku, osećao se miris spaljenih stanova i kuća, čak sam se i uplašio patrolnog IFOR-ovog džipa, jer nije bilo svetla nigde a još se zaziralo od rata. Najpre sam pošao u stan jednog od mojih stričeva, jedva sam došao do njega, pipajući po mrklom mraku. Haustor je bio vlažan, gazio sam po nekim predmetima. Očekivao sam da je otac kod strica, ali on je već spavao u našoj kući, mada je u njoj bila puštena voda, jer su varvari po odlasku otkinuli česme, da bi voda uništila parket i temelje kuće. Voda je u tim danima rata uništavala čak i gore od vatre.

Kako nikog nisam našao tamo, otišao sam u prvi stan gde sam ugledao neku prituljenu svetlost, jedinu u tada mračnom kvartu – u njemu sam našao oca jednog mog prijatelja, s kojim sam popio šljivovicu, pa kući. Vetar je surovo svirao rasklimanim kičmama zgrada, bilo je mračno kao u rogu. Došao sam konačno u ulicu, sve je bilo uništeno, neke kuće spaljene. Iako je bio mrak, meni je kuća tada svetlela više nego kilimandžarski vrhovi. Gotovo da sam osetio kako bi me zagrlila, da je bila živo biće. Zalupao sam na vrata, nije bilo svetla na što sam se popeo na balkon i zalupao na prozor. Otac se probudio i iznenadio što me vidi, izljubili smo se, pa popili čaj. Bio sam sretan što sam opet tu, iako smo spavali na tvrdim krevetima. Na sreću kuća nije zapaljena. Ujutru sam ustao i video da je sve sablasno prazno, knjiga nije bilo, ničega, samo goli zidovi, sve je spaljeno iza kuće, a nameštaj odnesen ko zna kuda. Varvari su sekirama sekli štokove vrata, da bi stvari mogli da iznesu. Ogledala su bila

polupana, kao i ono sa nahtkasa iz moje sobe. U njima nije bilo mojih nekadašnjih odraza.

Tih dana sam obilazio grad, kuće i zgrade su bile ispisane grafitima, bili su krajnje necivilizovani i varvarski sa nacionalističkim porukama. Neki su nosili oznake vojnih brigada koje su zauzele grad. Strašna ordija, na već dogovorenu stvar. Jedan zemljak nam je još pre rata, '89. godine, pričao da je čitao u Čikago tribjunu da će se Bosna podeliti na dva dela i da će se mirovni sporazum potpisati u Americi. I da će Kosovo postati republika.

Itaka je bila strašno uništena, razorena granatama, spaljena, ridala je, mogao sam da osetim koliko njenu dušu boli taj pir varvarizovanih hordi. Arg je bio ubijen, negde u bakinom selu. To je bio pas moga brata, odazivao se takođe i na ime Fido. Bio je posve šašav, mada poluslep zbog preležanog štenetnjaka. Ja sam posle stigao i do Lestrigonaca i kimeranskih obala. Kao neki paundovski lik. Penelopa je tada još išla u školu, negde daleko u Srbiji, sluteći moj lik, vajajući ga u svojoj mašti, da bi me lakše prepoznala, po ožiljku, kao u Ricoovoj pesmi. Bio je na nozi, još od 11. septembra '95. godine.

Tih sam dana sakupljao svoje nagorele knjige. Bilo ih je posvuda na ulici, a stripova je bilo po čitavom gradu. Na nekima su ostali otisci vojničkih čizama, tih ratnih pečata. Bio sam intimno vezan za ta papirna bića, jer su to bili moji tihi sadruzi u dugim godinama patnje. Obradovao bih se svakom nađenom predmetu, koji je ostavio traga u meni, pa makar bivao i oštećen. Sa

ocem sam popravljao stvari po kući i stavljao najlon na prozore. Varvari su isekli našu vinovu lozu, klali životinje u podrumu kuće, a posle ih pekli ispred nje. Držali su stoku u šupi i poganili sveti prostor moje prvotne biblioteke.

Obnovljena biblioteka sad čeka svog Telemaha, koja će na najbolji način portretisati njegovu mladost. Teško je vreme došlo, jer ti isti varvari danas žive u mononacionalnim gradovima.

penelopin opis

Živo biće izvajano Fidiijim rukama. Dostojno Praksitelova toržestvenog Afroditinog torza, vajanog prema Frininom telu. Obla poput renesansnih gospođica. Vita i nepristupačna kao sečunski bor na kamenitoj litici. Srna i vučica u istom mah.

Bili smo Jedno još pre prvih kostiju prastvaranja. Pre Narcisovog prvotnog zrcaljenja u vodi. Ona je odziv mog glasa koji je odzvanjao sferama. Jer svemu prethodi muzika, koja se u našim nutrinama sašaptava.

Prepoznao sam je po mladežu na licu, zrnju kafe što stoji na levom obrazu, nad usnama, tropske *budoire* crvene boje. Po začuđenom pogledu, koji naliči pogledu Marka Daskalosa. I pogledu flamenko plesačice u žaru plesa. Prepoznao sam je po zovu kojim me je prizvala sebi. Nestašna u mladosti kao Mogli, iz *Knjige o Džungli*. I kao mlada verzija Igoove Esmeralde. Pomalo je i Silvija Plat. Judita. Estela Kanto. Evita. Moja Lolita.

Van nje sveta za mene nema. A ona je čitav moj svet. Tu su sva mora i kontinenti. Afrika ritmuje njenim srcem i njenim arterijama. Ima nešto od Kleopatre. I od Nefertiti. Azija me zavodi njenim pogledom, očima što su kao kod mongolskih princeza, koje su na svojim plećima držale najveća carstva sveta. Nad Altajom to je divlja sokolica, uronjena u nepregledno paperje beline, priziva me sebi iz ruke Talajkana. Južna Amerika joj povija telo tangom, dok hoda, nesvesna toga, ona je pečat njene odeće, dok joj u kordiljerskim Andima duh obitava, smiren. Evropa u njoj traga za drevnim znanjima, iskustveno, paracelzusovski, arhetipalno, jungovski. Australija i Okeanija se u njoj glasaju na didžeridou iz Arnem Lenda, instrumentu, koji su napravili Aboridžini, nad čijom sudbinom ona plače. Severna Amerika u njenim mislima crta bluz i džez note. Ume ponekad biti hladna kao grenlandska zora ali i topla kao madagaskarsko sunce. Njeno lice lice je Mediterana, ona je moja sirena iz Tirenskog mora, delfinka sa kojom sam plivao nauznak, još pre izlaska iz vode, u Panoniju, čije more šumori našim genima.

Ona je moja labudica, moj alef kojeg slutim u spirali omege njenog pupka. Dok širim bandoneone

njenih grudi. Dok prstima kao gudačima sviram na violini njenog tela, koži mekoj kao isfahanska svila. Naša ljubav je ljubav mladih sakrivenih u vrtovima, kojima se ljubav brani od buke sveta, ne dajući joj da zagluši šaptaje naših reči. Suština ljubavi je u svakodnevnom zavodjenju. U neprestanom prepoznavanju. U večitoj nostalgiji nedostajanja.

on the road again

U godinama posle rata, kad se grad konačno probudio iz kliničke smrti u koju su ga gurnule varvarske horde, i kad je već izašao iz tog stanja, dobijajući obrise svog predratnog lica, ja sam bio mladi buntovnik. Tekli su gimnazijski dani, rokenrol je i dalje bio moj način života, spašavao sam se uvek muzikom od svakovrsne depresije, baš onako kako mi je brat poručio nekad u davnim danima moje rane mladosti. Uortačio se sa nekom dobrom ekipom, s kojom sam izlazio noću. Bili su mi više od prijatelja. I sad su.

Izlazili smo u nekoliko klubova gde se puštala dobra muzika, najčešće u kultnu Galiju, koja i

sad postoji. Čekali bismo da prođe ponoć, pa smo upadali u gužvu, gde je uvek bilo dobrih šutki, taman da izbaciš mladalački bes iz sebe, kojem i ne znaš poreklo. U to vreme smo najčešće slušali *punk*, mada je meni Ekatarina Velika uvek bila na prvom mestu. Pribavili smo i neke instrumente i osnovali bend. Miloš je svirao solo gitaru, Rade bas, Milan je bio za bubnjevima, a ja sam bio vokal. Zvali smo se najpre *Visoki napon*, a poslije i *PUNKreas ON!*, kao *punk razlog*. Smislio sam tad i teoriju, kako je pankreas organ koji svakog čoveka čini pankerom. Vežbali smo u jednoj školskoj prostoriji. Kad već nismo bili u gradu ili u vežbaonici, izlazili bismo uveče u park i svirali na akustičnim gitarama uz hektolitre piva. Držali smo i neke koncerte, najpre u bivšoj kuglani, a onda i u disku. U društvu su bili još Daco, Mladen, Boro, Stevan, Pele i Brane.

Tad sam radio za neke humanitarne organizacije, muntao engleski pomalo, igrao bejzbol sa IFOR-cima, i putovao po, netom ranije, razrušenoj Bosni. U školi sam učio samo one predmete koji su me zanimali: književnost, istorija, geografija.

Neko vreme sam, pošto je bio letnji period i nije bilo škole, radio za *Salvation Army*, koja je sastavila neki *Youth Team* od mladih iz Bosne, Švedske i Amerike. Živeli smo u jednoj kući, imali radne obaveze, popravljali porušene kuće, gradili nove, farbali starijim i nemoćnim osobama vrata i prozore i još mnogo takvih sličnih poslova. Radili smo u grupama. Svaki od nas domorodaca imao je za zadatak da jednom dnevno na ručak kod svojih odvede nekog od stranaca. Ja sam obično vukao za sobom, kao Linus van Pelt

svoje ćebe, jednog Marka, tipičnog Amerikanca, ali i Dejvida, koji je imao i indijanskih gena u sebi, plemena Kri.

Bilo je neverovatno za nas koji smo tek bili izašli iz rata slušati priče o tehnološki superior-
nom američkom društvu, jer smo bili još na ni-
vou kamenog doba u odnosu na njih. Kompjuteri
su nam bili misaona imenica, mada sam imao
tada već legendarni komodor 64. Svi su bili iz
Minesote i sa svima sam odavno izgubio kon-
takt. Vođa tima bio je profesor američke knji-
ževnosti, Tim Kerčer, s kojim sam vodio dijalo-
ge o Andriću, budući da je imao primerak knjige
Bridge over the Drina, kao većina stranaca što ga
je imala – pre nego što dođu u Bosnu, uzmu tu
knjigu, našu svojevrsnu pomalo prašnjavu, ličnu
kartu. Pričali smo i o književnoj kritici, o dodiru
i sukobu civilizacija na Balkanu.

Vikendima smo obično putovali u neke bosan-
skohercegovačke gradove, tada još sa ratnim ne-
izvidanim ranama u njihovoj fizionomiji. To leto
'97. godine bilo je suvo i vrelo. Imali smo i sop-
stveni autobus, kojim smo se vozili na ta mini-
putovanja. Bile su to zapravo moje prve ekskuri-
zije kojih sam bio lišen u ratu, izuzmem li one
odlaske u Beograd zbog operacija i onu izbeglič-
ku epizodu. Dalje se nije putovalo. Dalmacija je
još uvek bila samo davnosanjani san ili neka bu-
duća realnost koju je bilo nemoguće nazreti. Dok
sam bio u timu, posetili smo nekoliko gradova, a
dva su mi naročito ostala u sećanju.

Sarajevo je tada nalikovao snimcima Berlina
nakon Drugog svetskog rata, onima koje sam

nekad gledao na televiziji – čini se da je svaka zgrada koju sam video tad imala rupu od gelera. Bilo je neverovatno dospeti tamo na mesto, gde je rat najbesnije tukao svojim pesnicama, svega godinu dana od njegovog završetka. Bili smo na Baščaršiji, pored Vijećnice, jeli ćevape. Šetali sarajevskim ulicama, kojima me je otac vodio pre nesretnog rata. Taj grad bio je siva krletka, od blata i snega.

Nedugo posle toga sam opet posetio Sarajevo, zbog koncerta U2. Bilo je ludo videti ljude koji su mi pomogli da preživim rat i nađem mir duboko u sebi. Na kraju to mi je u zalag ostavio i brat, nekakvu posebnu vezanost za njih. Te sam ih noći slušao i njegovim ušima. I plakao kao malo dete. Bio sretan, sećajući se njegovih reči. Bila je to prva posleratna muzička katarza ovih prostora, taj koncert, koji je Muharem Bazdulj sjajno literarizovao.

Ako je olimpijski grad bio ruina, šta li bi se moglo reći onda za Mostar tog poratnog doba? Pa to je bio Bejrut, a u momentu moje prve posleratne posete, još uvek lastavica mosta nije bila izronila iz vode. U momentu je nestala slika Mostara koji sam pamtio po razglednici koju je moja majka dobila pre rata od neke prijateljice. Neretva je ipak imala onaj svoj čudesni sjaj, kao iz Emininog doba. Kao što ga ima vekovima. Čiji opis izbegava rečima.

u infernu rata, prozna kajdanka
IV

Život je tek nešto manje od izgovorenih reči, doživljenih događaja, koje lako prekrije veo zaborava. Više se sluti nego što ga zaista doživiš, nesvestan svih njegovih varavih epizoda. Mine kao filmovi koje sam nekad gledao sa bratom u gradskom kinu, a kojih se više i ne sećam. Teško je sačuvati momente sreće, kao one kad nas dvojica ležimo na travi i posmatramo nebo, a misli su nam lake kao ispušteni helijumski baloni koji se sasvim polako uzdižu u nebesa. Isto onako kako se i duše u njega uzdižu. Neme i krilate, nemušto žaleći tela pod sobom.

To sam shvatio u prvim godinama rata. Vreli majski dan, menjao sam stripove sa jednom prijateljem. Po izlasku iz njegovog stana, još dok sam bio u haustoru, začuo se pucanj. Čekao sam tu neko vreme, a onda izašao vani. Na ulici je bilo beživotno telo, još neprekriveno belom plahotom smrti, bolničari su stajali okolo, činilo mi se da je u njemu još drhturio život, negde u dubokim limbovima vena, u sistoli. Zastao sam i gledao u otvorene oči ubijenog tipa. Bile su nalik očima jagnjeta kojem je prerezan grkljan, u kojima se još vidi kako se telo bori za plavo nebo nad sobom. Nekad sam verovao da je sretan svako ko je ugledao plavetnilo, u koje se uzdiže Šelijeva ševa. Njen let je uzvišen. Istovetan uzdizanju duše. Nebo je ćutalo toga dana. Prošao sam i osetio neki blagi povetarac, u tubulama vazduha. Taj povetarac prethodi smrti i posleduje joj. To sam osetio svaki put pred ispaljivanje neke granate, i posle njenog krvavog pira. Šalio sam se uvek sa prijateljima govoreći kako je to moje sedmo čulo.

U ratnom dobu, nekoliko puta sam se zadesio pored gradske mrtvačnice u momentu kad bi dovukli mrtve sa kupreškog ratišta. I tad sam osećao taj povetarac. On mi je doneo i zlovesnu poruku o smrti mog brata. Koliko tad molih boga da uzme mene umesto njega. Toliko sam ga voleo. Poginuo je negde u bosanskim brdima, nezaštićen, premlad, sa 19 godina. Ustreljeni anđeo, u ratnoj javi koja je bila strašnija od Traklovog Grodeka. Ipak, tog povetarca nije bilo kad su doneli njegovo telo jer je već bilo u grču rigor mortisa.

Ponekad zamišljam da sam balon od helijuma, koji nosi taj povetarac, između prostora, a drage osobe nisu daleko, ni preci koji u violetnim prolećnim podnevima sa vilama u šumi jure jednoroge. Možda je život onoliko koliko ukradeš od sveta. I sačuvaš samo za sebe. Pa čak i kad boli u grudima.

anima mundi

Život je kao partija golfa, sve zavisi od toga gde padne loptica. Kao po onoj biblijskoj iz Priče o semenu i sejaču. Najgore je ako padne u trnovito žbunje. Ili u hercegovački krš. Onda ti ni Hudini ne može pomoći. Samo ono što ti u glavi zri. Iskustvo. I veština eskivaže. I u šahu je tako, kraljica je ključna figura. Kralj je stari paralizik, sakriven iza palisada od figura, kojeg samo kraljičino lukavstvo može spasiti od kraha na crno-beljoj ploči. Ili ga srušiti, ako igrač ne zna da igra po njenim pravilima. Dok sam o svemu ovome razmišljao, godinama, principom kauzaliteta, shvatio sam da je potrebno nekako iskoračiti, a

ne ići u korak s vremenom i njegovim pravilima. Isto je tako i u ljubavi. Žena koja sluti muškarčev naredni korak, izgubiće interesovanje za njega. To je večni agon. Dva tasa na istoj vagi, gde balans najbolje drži muškarčeva sigurnost.

Oduvek sam se divio ženskim strategijama. Muškarci su tu tek izvršna vlast. Meni nikad nisu bila bliska dogmatična tumačenja da je jedno takvo stvorenje, stvoreno degradacijski od nečijeg rebra. Nekako sam osećao i verovao u iskonski karakter primarnog majkolikog, rođajnog. Nije postojanje omogućeno glagolom, nego imenicom. Glagol je samo iskra. Ono što bismo mogli nazvati houkingovskim Velikim praskom. Kojeg verujem da nije ni bilo. Više verujem u spontanost pojava. Tako se i predsokratovski elementi prožimaju. Kruženjem energija.

Život sam uvek poredio sa igrom. U ratu dok bih gledao kako stariji igraju bilijar. Ne bivaju-ći tupi posmatrač. Zaključujući kako je žena kao crna kugla, elipsasta osmica, koju će u rupu pre ubaciti igrač koji razmišlja s više mogućnosti. Snagom svoje volje. I sada smatram da ženu najviše privlači muškarčev intelekt. To je entelehi-ja njenih želja. Trop njene strasti. Žena uvek bira muškarca metodom karakteristične pojedinosti. Ne mora ni biti lep, samo da ima nešto što žena dubinski doživljava kao samo njeno, sopstveno. I tad bi ga najradije u kavez. S vremenom sam naučio i da je ženi kompliment vredniji od dragog kamena. Divio se fenomenu ženske igre. Jajne ćelije koja iz čitave konjice spermatozoida bira najupornijeg. Onog koji najduže kuca na vrata njene utrobe. Trajnost je kategorija koja je njoj bitna. I

hrabrost. Ona vrsta hrabrosti koja te u ratu čuva od metka koji traži srce što drhturi kao bela zastava.

Nekako sam u ratu naučio da treba da pišem iz sopstvenog iskustva. Zato se divim pravom ženskom pismu, ono je uvek iskustveno čak i kad apstrahuje. Na današnjoj književnoj sceni, problem je u tome što muškarci pišu kao žene, a žene se trude da pišu kao muškarci.

Doba je prećutnog matrijarhata. Nesnalaženja muškarca sa ženskom slobodom. Ljubav uvek oslobađa, nema prometejske okove. Žena se brani od muškarčeve dominacije. I njegovih simulakrura. Uvek sam prezirao ljubomorne muškarce. Ti su mi bili gori od onih koji su u ratu pisali u gaće, dok tutnji oko njih, ćelavi Samsoni prirode! Uškopljenici, a ne kopljanici. Shvatio sam tada i to da sve što je neprirodno ima mušku semantičku odredbu, a sve što je prirodno dolazi u ženskom rodu. To ni šminka ne može sakriti, u ovom dobu slabih muškaraca, demokratske pederastije. Inkvizicija, ratovi, istrebljenja žena, samo su neki od razloga zasićenja tokovima života, dominantnih muških filosofija koje nisu slušale šta žene imaju reći, tako da gotovo da i nema žena-filosofa u filozofskom sistemu. Zbog toga je filosofija danas došla do svog kraja. Muškarci se u suštini boje žene u hijerarhiji, nema je ni na Agori ni za oltarom. Atena Partenos koja iskače iz Zevsove glave, samo je još jedna priča o tom odnosu. Mislim da je strategija izvorno ženska disciplina. Kojoj je ipak potrebna muška odlučnost. Režiserski rez. I moć da se žena iz objekta preobrazi u subjekt kao u filmovima Larsa fon

Trira, subjekt koji ne trpi radnju samo, nego radnju i inicira.

Posmatrao sam, još od doba rata, stvari iz prikrajka, onako kako je teklo moje odrastanje. Ženama dugo nisam pustio da me uvuku u koloplete njihovih igrarija. Nikad nisam bio takva marioneta. Znao sam da će žena u većini slučajeva težiti vezi u kojoj će biti potajno iznad muškarca. Tražeći mačoa koji će pokoriti animalizam te potrage, u mističnoj tami, gde je najjači njen libido. Najmanje sam verovao ženskim suzama, koje su bile muški isplakane, obilno. Bežao sam od toga. I znao prepoznati vučice i srne. To me je spašavalo od verterovskih jada. Bolje je biti izdvojen, nego biti ubeđen da vodiš u igri. I naći svoju Amazonku nekad, ženu kojoj si ti jedina violina, ne robovati muškim kompleksima. Žene to nanjuše brzo. I idu dalje, ako potraga nije dala plod koji je zanima. U baru će te takva žena brzo pronaći, ako si odvojen, ako čutiš i ne reaguješ naglo, već sporo i odmereno, strateški. Takve su žene vredne svega. Njih je lako pokoriti, ako si vredan njihove pažnje. Ona vrsta pažnje, nakon koje će ti kasnije i robovati, jer ih izluđuje borba do pokornosti.

Tako-nekako, kao kad u ratu sediš na stolici za ljuljanje, sa fakirskom izdvojenošću percepcije iz pejzaža koji riju granate. I bivaš smiren kao pepeo. Žene imaju onu božansku notu, radije biraju zabludele tipove, koji se imaju za šta kajati. Kao i one same. Rat, kao muška tvorevina, traži čednu mušku glavu za odstrel. Prepozna je ako ženski drhtiš. I to, tako je brzo prepozna, da ne stigješ ni biti svestan kako te grabe hadske

ruke. Iskreno verujem, ako postoji Pakao, da je dole malo žena. One su malo više nagore, zavode anđele, pretvarajući ih u demone. Kao Lilit, prvotna žena, koja je i Lucifera zavela. Moguće je da sam s njom igrao šah, u ratu, kad nije bilo suparnika za igru. Nervirala ju je moja smirenost. Vrtela se okolo i povlačila surove poteze. Imala je crnocrvenu haljinu od tila, čipkaste čarape i haltere, nad kojima je bio čardaš. I zavodila me, plešući uz muziku sirtakija i flamenka. Ličila je Selanovoj *Fugi*. Nikad je nisam upoznao, ali znam načine na koje treba da igram u tom meču.

Muškarac koji ne umire sa imenom neke žene na usnama, sigurno neće u Raj.

u infernu rata, prozna kajdanka
V

U ratu smo često ložili velike vatre, na koje bismo postavljali cevi i ubacivali u njih protivavi-onsku municiju koju smo uz eksplozije slali u nebo. Jednom smo tako zapalili neki stog sena kao u onom filmu partizanske omladine, Salaš u malom ritu. Drugom prilikom sam, mnogo godina nakon rata, na jednom kursu kreativnog pisanja u Austriji, taj motiv ratne cevi i naših igranja oko vatre poredio sa aboridžinskim didžeridoom. Smatranja sam da didžerido simbolizira matericu, uterus, kosmički praishod, a zvuk koji iz njega izlazi je prvotni zvuk sfera. Ono što bi se moglo nazvati i duhovnom Pranom. Ovaj svet

je i nastao iz zvukova, zapravo, koji su se složili u azbukovnu slagalicu. Kasnije proizvedeći slova, kroz otelotvorenje materije. Gde svako slovo tvori suštinu čak i svojim grafijskim oblikom. Ne znam da li sam o tome tad mislio, dok smo *avionce* slali u nebo, kroz tu cev, ali mislim da je i to bio čin inicijacije za mene. Ta cev je bila moj didžerido, flauta pobune i ratnička truba.

U ratu sam upoznao veličanstvenog Remboa, čitao sam njegov *Boravak u Paklu* i *Samoglasnike*. Tad sam upoznao suštinu tih Samoglasnika. Dok je Pakao bio svuda uokolo. Otvorenost samoglasnika inače u ratu je treštala naivno sa zvučnika sa kojih su drečali turbofolkeri, ali ponajviše se esencijalno glasila kroz žalopojke sa lokalnog groblja. Prepoznavao bih njihovu boju, tugom izridanu, dok sam odlazio na nečiji sprovod nad kojim je lebdeo duh upokojenog, u mitarstvima, u kojima po pravoslavnoj asketologiji duša obilazi telo četrdeset dana po smrti. Od Alfe do Omega. Čudesan je bio taj Rembo. Od njega sam učio kako postati vidovit, kako slutiti čulima nevidimo. I stvarati sinestetične kompozicije, kojima nije potrebna hašišarska ili meskalinska predigra. Gledao sam mnoge poznanike, docnije kako zapadaju u zavist zbog preparata kojima su obmanjivali sebe, umesto stvarnosti, pužući potom kao polumrtvi puževi. Hvala Rembou koji me je naučio da to prozrem, suštinski, kroz prirodu. Njemu koji je ostavio alhemičarski posao pisanja, odlazeći u srce civilizacije, Etiopiju, zemlju ljudi spaljenih lica, iskovanih u pravatri, zemlji Kraljice od Sabe, u tišinu agrafije.

U mom kraju postoji nekoliko jezera, ali postoji jedno naročito algovito i cvetno u rapsodijama

avgusta. To sam jezero uvek doživljavao kao dalekog potomka Panonskog mora. Pamtim epizodu noćnog kupanja, dok je rat još brijao svojim žiletima: mislim da smo tad nadvisili i Alistera Kroulija po lucidnosti potrage za strahom u nama. Nebo je bilo mračno, ispresecano munjama, dok smo se nas petorica Samoglasnika kupali prkoseći ratnoj zbilji. Ja sam bio A, arheavangarda. Pored mene su se kupali ostali Samoglasnici.

princip godoa

O Godou vam najviše mogu ispričati oni koji su čekali vizu u redovima ispred sarajevskih ambasada. Prava mesta da se suštinski doživi ta Beketova drama. To sam iskusio i sam nekoliko puta. Tada bih od dosade posmatrao situacije, po kojima sam muškarce nakon tih epizoda delio na one koje više privlači ženska pozadina i one koji se koncentrišu na ženske grudi. Moguće je da to ima veze sa psihološkim kompleksnim doživljajima iz rane mladosti. Ovih prvih je više i oni su nalik animalnom okotu koji se rano osamostalili. Ovih drugih je manje i žene doživljavaju prema podsvesnom doživljaju prisnosti majčinskih

grudi dok mleko još kapa iz njih. O sličnim vezama govori i Oktavio Paz, pišući o Sadu.

Godo je mudro ćutao na ta moja zapažanja, bivajući potpuno infantilna, ali njegovi prsti zavarahu kapije naših balkanskih geta, na tim postavama slobodnog sveta od kojeg nas dele zidovi i žica. Jednom prilikom sam ga čuo kako se smeje, kao kolonizator, u toj tampon-zoni, našim usudima. Mislim da će još dugo da se krije iza zidova tih ambasada, na neki suludi mimi-krijski način.

Godo je projicirao i svojevrsno kentaursko biće u Bosni, troglavog Kerbera u vidu bosanskog *zoon politicon*, koji ima vlast u svojim rukama. Ako bih govorio o bogovima antičke provenijencije, rekao bih da Had živi na njenom severozapadu, u svojevrsnom andergraundu s mišlju da je apsolutni vladar, ima nevidljivi šlem i sklon je gozbama dok mu podanici umiru od gladi. Posejdon je na jugu, bavi se brojanjem kovanica i najradije bi da prevari ovaj zemni Olimp tako što bi otcepio komad zemlje i preneo ga u morska prostranstva. Podseća i na Superhika iz Alana Forda. Zevs živi u njenom središtu, mnogo se nervira što slabi elektricitet njegovih munja i najradije bi svoju braću poslao u večnu Hesperiju. Godo ih drži na okupu, hodajući između njih kao Kristofer Volken u Gibsonovom filmu Pasija. On Bosnu i Hercegovinu posećuje još odavno, delujući po formuli *dividae et impera*. Čekajući na bratoubijanje.

Moguće je da je Godo alhemičar, tvorac Uroborosa, simbola zmije koja jede svoj rep. Takvi

su svi putevi u Bosni, imaju ista ishodišta. Godo je, možda, vozač autobusa koji saobraća udaljenim bosanskim selima, čekajući odlikovanje na stoičko odolevanje prašini. On je stari režiser koji gleda u svoje sede mošnice u toaletu, vapijući za zlatnim dobom pozorišta. Izbegava da citira Brehta. Ponekad svuče svoje odelo od kostreti i plače u mraku, kao u detinjstvu sveta.

Godo je bog malih ljudi. Onih koji čekaju vizu u redovima, čak i u 21. veku. On je graničar i drži pušku na gotovs. Nikada ne spava. Nema potrebu da osvaja, radije će sačekati gozbu našeg ravnodušja. Njega u Bosni doživljavaju kao trilično biće. Triistinsko. On je Tetidin ljubavnik. Ume da bude surov kao tevtonski vitezovi. Sveprisutan je. Gospodari vazduhom. Nesamilostan. On je jedan od likova u mom antiromanu, koji se još dvojumim kako završiti. Ima i jednu veliku manu – strpljivost. Mane su mu besmrtnost, i besanica.

snevač i smrt

Ako je verovati budistima i grčkoj mitologiji, San i Smrt su u rodbinskoj vezi. A ta me je veza oduvek opsedala. To su dve velike tajne koje izmiču našem poimanju. I San i Smrt, kao i literatura, nadilaze okove vremena i prostora. Rekao bih da je izgubljen svaki čovek koji ne sanja. Ponekad poželim da se iz nekih snova nikad ne probudim.

I San i Smrt su svojevrsna stanja prelaska. Druguju sa našom podsvešču. Endimionski. I smrtnost i usnulost imaju dubinsku povezanost. Ponekad nam mrtvi pišu poslanice kroz naše snove, oživljavajući sopstvene sudbine u nama, u našem uspavanom pamćenju.

Snovi su sećanja na smrt, apotropejska odbrana od nje kao krajnje i usudne vladarice naših malih života. Verovanje da su snovi i smrt u iskonskoj vezi u naše gene je upisano još od kromanjanskih dana. Pa se tako prema njima i opходimo, mitološkim kodom mišljenja koji nadilazi zamke razuma. Um umuje, razum raz-umljuje bila je formula drevnog mišljenja u genotipu našeg jezika. Razodevajući stvari mislima koje su potvrđene samo našim okom. Svojim snovima sam uvek nadilazio stvarnost. Oni su bili moj ajnštajnovski *continuum*, četvrta dimenzija. Kroz njih sam vežbao kako da dublje doživim prošlost, prethodivše, ili da iznenadim buduće, proniknuvši u budućnost.

Ima nešto što nalikuje snivanom u momentu kad hormon smrti, morfin, u naše ćelije naseli smrtnost, mada se tu život ne zaustavlja. Smrti nisam verovao ni kada sam poslednji put pomilovao usnama lice moga brata, više sam verovao u njegovu usnulost. Pre, kad sam bio mlađi, zaspaо bih u kolevci prirode, u travi, na prostirci koju posvećuju mravi, ti, gotovo bestežinski mali ljudi, nosači koji prkose gravitaciji sopstvenih tela. Pozornica života koja deskripcijom sliči Rembovoj pesmi *Spavač u dolu*. Nekada sam imao i izreku *Rimbaud, c'est moi*.

I snovi i smrt nas vode na putovanja. Odvode nas na mesta koja nadilaze okove vremena i prostora. Ponekad imaju i spasonosnu ulogu.

Sanjao sam, jednom, kako izlazim iz svog tela i dolazim do izlaznih vrata moje kuće, povlačio sam bravu, ali nisam imao snage da otvorim

vrata. Bila su zaključana, a ja nisam mogao da sa-
vladam mehanizam ključa. Osećao sam da će se
dogoditi nešto loše, pa sam pokušavao u snu da
otvorim vrata. U tim trenucima, sanjao sam kako
moj najbolji prijatelj iz detinjstva, Vlado, dolazi
kući da uzme ključeve od automobila. Ja sam po-
kušavao da ga spasim, u snu. Ujutro sam se pro-
budio i prvo sam pitao majku da li je sve u re-
du sa njim. Majka mi je na to rekla da je poginuo
prethodne noći, u centru grada, u saobraćajnoj
nesreći. Ispričao sam joj san i nije mogla da ve-
ruje. I danas žalim sto nisam otvorio ta vrata i
nekako ga spasio. Smrt ima svoj plan, kao što ga
imaju i snovi, na koji je nemoguće uticati. Osećao
sam da bi se sa mojim prijateljem moglo nešto lo-
še dogoditi, nekoliko meseci ranije, kao da smrt
čoveka nesvesno prevuče na drugu stranu, pa
njegov život zaživi u onostranom, već za života.

Da su biljke smrtno to je poznato, ali da po-
seduju fenomen usnulosti, to sam odavno spo-
znao. Noć se provlači kroz uspavane krošnje dr-
veća koje vetar šumno miluje prstima, a biljke
rado spavaju i u vreme sunčevog zenita, tad kad
je priroda gotovo mrtva.

Mi živimo u danteovskim lavirintima, snovi
ponekad imaju ulogu Arijadnine niti, koja nalazi
izlaz iz njih. Za izlaz nam je potrebna nada, koja
je nadmudrila i Pandorino lukavstvo, ali i ljubav,
zbog koje damara život u nama. Smrt je virgili-
janski lik, ona je naš pratilac. Jedino Haron nikad
ne spava, to je njegova sizifovska mera ali on ne
živi realnost ovog sveta. Buda, „Onaj koji je bu-
dan iznutra“, svoje snove budan sanja.

cabaret balkan

Budim se jednom posle sna, koji je bio svojevrsna mala smrt. Demonologija. Srce mi lupa kao u gonjenog. Dohvatam uzo i povlačim gutljaj. Osećam opori ukus što nalikuje menti. Tako mi je Grčka bliža. Palim prvi jutarnji *Gaulosies*. Crveni. Šteku mi je doneo bratuška iz Vijene, Vlado, takođe pisac s kojima drugujem kad se pojavi u rodnom gradu. Formula za buđenje i smirenje posle noćne more jesu tri cigarete u nizu. Dane najčešće tako provodim.

Razmišljam o Kišu koji je najradije pušio istu marku. O njegovoj *Enciklopediji*. Koju i sad

proživljavamo. Razvlačim zastor i posmatram dan koji ćuti na krošnjama platana, okupan zubatim suncem. Crtam tlocrt dana.

Živim u nekadašnjoj kasarni koja je prekombinovana u kampus. Takva vrsta presazdavanja je retka na Balkanu jer su ratovi česta pojava.

Podne je. Priroda se uvukla pod skutove smiraja. Ljudi prolaze, ne obazirući se na smenu atmosferskih stanja. Ptice vise po drveću. Oseća se ipak nemir Balkana. Ta njegova karnevalizacija. Kod koje nisi siguran kad će pokazati pravo lice, kao Etna. U sobi je polumrak, jedina belina su knjige razlistane pored uzglavlja. To je moja glavna hrana. Singularan sam. Ali osećam Penelopino prisustvo, kao Andrićevu lilitovsku slutnju. Puštam *In sentimental mood* od Koltrejna. Svetkuju mirisi skorašnje Jelenine posete. Dan je sav od epistologema. Ćutim i pušim. U dimu doma sam. Sveti blagosloveni dim. Koji me umiruje. Dok čitam genijalnog Tridela. Evropa pretkolumbovskog doba nije ni poznavala duvan, dok su Indijanci Severne i Latinske Amerike imali oduvek taj ritualni čin. Dim duvana dizao se do Svetog Duha, Manitua. To je ta ritualna povezanost. Uzdizanje duše u nebo.

Iz kreveta ustajem tek pošto noć oboji okno prozora. Palim ekran pre negoli svetlo. Ništa na programu. Jeftina politika. Jeftina muzika. Pir palanačkog duha. Ekran je najmoćniji kod ovladavanja masama. Gasim ga. Dok navlačim svoju tibetansku jaknu, razmišljam o tome kako ovde na Balkanu najviše vole cirkusante. Izlazim vani, sa gađenjem. Ponekad mi izgleda da je bolje

biti svirač u nekom svetskom metrou nego ovde akademik. Toliko o širini prostora u nama. Prolazim kroz Zagorodnjukove aleje. Hladno je i drveće se sašaptava sa toplim isparenjima moje duše. Epifanijsko veče u Banjaluci. Sve dok iz nekog kluba ne dopre turbo-folk. Mislim na tipove ispunjene alkoholom koje vidim kroz staklo. Buljavi su i sline na konobaricu koja nalikuje na poslednji izdanak pakla. Njihove svinjeće face sad su tvorci novog karikaturalnog sistema vrednosti. Kakva bezmozgna parada kiča. I uludog trošenja života. Robovanja prizemnoj mitologiji.

I dalje živim tu, gde loši političari dižu hegemonске revolucije. Obučeni u paradna odeća. U njima još uvek kuca krv kominterne i zanima ih samo to kako će se što više odukatiti. Društva drže po principu firmi iz doba komunizma – što slabije stoji firma, više će ostati za njih. Nekadašnji balkanski građanski rat bio je ekonomski projektovan. A Balkan poligon oružja koga su se oslobađale velike sile. I groblje starih automobila. Zemlja pumpi i sravnjenih sela. Radijacijsko skladište. Ko zna u šta ćemo sve mutirati.

Dolazim do idućeg kluba, kafea koji ima predznak *rock*, što je samo izandala kopija te odrednice, zamrle u kapitalističkoj indoktrinaciji. Sećanja na Izgubljeni Raj. Gomila klinaca koji slušaju alternativu nalikuje na aherontske senne. Sentimentalno sam vezan za pesmu koja mi dopire do ušiju. Iz *Midnight Cowboya* je. Palim *Gaulosies* i posmatram unutrašnjost još jedne rok ruine, koja je ušminkana. Iz automobila koji

je protutnjao velikom brzinom opet odjek turbo folka. To nam je izgleda sudbina, nas koji živimo na ovom žulju Evrope.

Noć je obučena u balkansku maskaradu zvukova. To je pravi *cabaret*. U kojem se ljudi obično izražavaju u ime nečega čemu nisu predati. Posmatram motoraša, koji verovatno nema pojma o kantriju, niti ga zanima njegova irska veza. Ne živi on po tom bušido principu. Motor mu je samo statusni simbol a ne način buntovnog življenja. Ovde, na Balkanu, moćni točkaši su upereni najviše ka ženskoj uobrazilji. Limovnjaci više služe za orgijazme, nego za savladavanje daljine. Ponekad mi je tužno gledati kako se voze balkanskim putevima punim rupa.

Balkan je inače mesto gde se muškost mora svakodnevno dokazivati. Gde maskulinumi nisu svesni sopstvene inferiornosti u odnosu na sve jače džender oponente. Balkan je i prostor koji se sve više transseksuališe. Svaki treći muškarac je feminiziran. Ona ruralnija varijanta ih prezire, ali zajedno čine mušku populaciju. Teško je liberalirati između ta dva pola. Žene su na toj pozornici, najčešće obučene u pantalone manje za nekoliko brojeva, da bi privukle veću pozornost. Ima i onih koje se noću preoblikuju u animalnu, preko dana potisnutu varijantu. Ženstvenost izbija posle dugih godina rata. One senzualne gotovo da možeš diogenovski tražiti, one kod kojih se Eros sluti. Eros koji izaziva, koji nije obesmišljen i ogoljen. Koji zavodi svojom mistikom.

Razmišljam o svemu tome nepomirljiv sa svim tim mislima u sebi. Hodajući nekim bulevarom,

dok je grad pun šumova, prilika koje kruže krvotokom njegovih betonskih strada. Smeta mi ta pomodnost ovog grada, a mentalitet njegovih stanovnika teško je destilirati.

na 10 000 stopa

U vazduhu, u utrobi čeličnih ptica koje pokreću snažni motori, skloni povremenim turbulentnim stanjima, dosežem *satori*. Nirvanu, tako blisku orgazmičnom lebdenju. Bez straha dok prolazim kroz oblake kojima sam nekad davno davao oblike. Moje telo tad je stopljeno sa avionom, dok njegova krila osećam kao svoja i sećem perje mekote. Tek tad shvatam realizam u potpunosti. Iako sam beskrajni romantičar. Posmatrajući ljude oko sebe koji drhte i jedva čekaju da sopstvenim nogama dotaknu tlo. Kroz prozore vazдушnih brodova, tih modernih nebeskih karavela, zurim u sunčeve zrake koje probijaju svoj put

ka zemlji. Dok mnim kako bi bilo dobro da sam astronaut, predat bestežinskim stanjima. Koja nadilaze šamanske levitacije. I poetski hod do olimpskih trpeza.

Shvatio sam da je moja najčešća odrednica u letenju bila Frankfurt. Ne slučajno, uvek sam tražio simboliku u tome. Čak i onda kad mi je bio samo tranzitno mesto. Volim taj grad zbog njegove dinamike koja je ponekad potrebna mojoj balkanskoj ravnodušnosti. Grad u kojem je olovka uperena u nebo. Grad slovenskih kurvi i avganistanskih taksista, tih modernih nadničara, s kojima pričah o Kabulu i Hoseiniju. Jedan me je jednom prilikom vozio od Majнца do Frankfurta, preko Rajne. Pa smo u šali, na nekom gotovo pidžin engleskom, zaključili da je taj grad trebalo da se zove *Reinz*. Bio sam gost i na Frankfurtskom sajmu, koji je prava pijaca književnih robova-pisaca, čijim pravima diluju književni agenti. Od ovog mi je ipak draži sajam u Lajpcigu, gradu pozne gotike i Bahovih fuga. Danju bih bio pod staklenom kupolom sajma, a noću pio irsko ili češko pivo, ili kakav dobar koktel, uz džez. To je pravi poetski grad, a lajpciški sajam je stariji od frankfurtskog, koji je jedno vreme posle rušenja Berlinskog zida preseljen u Frankfurt. Ipak, mnogo je prisnije u Lajpcigu. I prirodnije. To je grad bicikala, grad romantike, nepatvorenog sentimenta, nalik Lisabonu. Pravi grad za pisce.

Iz Frankfurta sam, sem za Majnc i Lajpcig, odlazio i za Štuttgart, Dortmund, Dizeldorf, Hajdelberg, Berlin, Minhen i Amsterdam. I bio naravno u ulici Crvenih fenjera. U kojima hodajući Erosi obesmišljavaju ljubav do krajnjih granica.

I Muzeju seksa. U gradu koji Vistonitis naziva *Venecijom severa*. Ono što povezuje Amsterdam i Frankfurt je hirurška preciznost, koju su Nemci verovatno preneli i na Holanđane. Ovaj grad vežu i slovenske kurve. U tom gradu, kao nigde drugde na svetu, možeš osetiti prividnu slobodu. To je raj uživalaca *Canabis Sative* i poštivalaca *Flower Children* generacije. Grad gde se semenja *Peyotla* mogu naći na svakom koraku. Grad malih prodavnica i muzičkih trupa. Grad Rembrantove svetlosti, koju sam slutio u jutarnjim šetnjama. Ostrvo Teršeling, gore severnije je pravi Epikurov vrt. Uopštena slika Amsterdama je mesto gde se Eros i Tanatos bore za prevlast na svakom koraku.

Naslonjen na avionsko sedište, Frankfurt sam uvek ostavljao u blagoj melanholiji, vraćajući se u balkanski geto, sa pasošem kojim je šengenski vizirano vreme trajanja mog boravka u zemljama Evropske unije. Dok mi je u uhu neka muzika koja pomaže mojoj astralizaciji, nad Alpima, čekajući ponovni ovakav izlet, razmišljam o vezi između letenja i seksualnog čina i smejem se, gotovo varvarski, duboko u sebi.

raj ponovo zatečen

Kad sam izvan Balkana, osećam se kao presađena biljka. Pošto se vratim u Bosnu, osećam se kao losos koji se vratio mestu nastanka, ne znajući zašto, mada životinje poseduju svest. Neka više, neka manje. Lososov put natrag ruši teoriju evolucije. I put severnoameričkog kraljevskog leptira takođe, jer ne postoji slučajnost. Sve je zapisano u genima. Zato smo najjači tamo odakle smo potekli. Gde smo otvorili oči.

Grad u kojem sam odrastao, nalazi se jugozapadno od Banjaluke, osamdesetak kilometara. Pitoreskna dolina koju presecaju planinske

reke u koju je užlebljena bela niska kuća i zgrada. Nevelik gradić, koji je dobio ime po šipovima, drvetima što su pobijana u barno tlo da bi se na njemu mogle graditi kuće sojeničarskog tipa.

Tamo volim da odem kad se vratim sa nekog putovanja, da pobegnem od buke sveta, u selo moje bake, u drevne šume detinjstva kojima negda hodih sa bratom. Na jedan šumski plato gde smo išli kad smo bili deca da igramo košarku, i gde bi se skupljali seoski mladići, od kojih su neki igrali ili još igraju za neke poznate košarkaške timove. Na tom platou moj brat je urezao svoj nadimak Vlatko, sekirom u koru jedne bukve. Nisam odavno bio tamo, i osećam da nije posečeno to stablo. Tako je i njegovo ime sraslo sa šumom, kao i njegov duh, koji osetim ponekad u šumskom hućanju. Uostalom i on je igrao košarku i bio kapiten u svom školskom timu.

Po toj smo se šumi nekada igrali rata. Ja sam imao crni drveni automat i vešto sam se skrivao. Igra je bila jednostavna, naprave se dva tabora koji se suprotstavljaju, pobeđuje onaj tim čiji igrač ostane nelikvidiran. A likvidacije su bile takve da igrač kad ugleda protivnika brzo uzvikne „Ta!“ i ime koga je upucao i ide dalje. Ja nisam jurišao, skrivao bih se i iskusno čekao, ili bih pravio široke lukove i zalazio za leđa protivnicima. Oblačio sam nešto zeleno, a oko glave stavljao grančice sa lišćem. Na odeću bih lepio listove graha i bundeve. To je bila moja prva mimikrija. Brat je na odsustvima donosio automatsku pušku iz koje sam pucao nekoliko puta. Bolje čak i od njega i od oca. Imam taj urođeni dar da u nekim stvarima težim savršenstvu. Udahnuo

bih, podigao pušku iznad mete na pedalj, polako je spuštao, zaustavljajući dah i pucao, a flaše u koje smo pucali bi prštale u komadiće. Više meni, nego bratu i ocu, jer mi se ruke nikad nisu tresle. Svaki pucanj bi mi gotovo otkinuo rame, jer sam u to vreme još bio dečak, ali trpeo sam.

Volim taj kraj, u njemu sve mi je blisko, uspomene, prijatelji, grob moga brata. Moji preci su koračali dolinom i okolnim planinama. Sada ja hodam i gledam njihovim očima kroz sopstvene.

Ne volim da idem na groblja. Za mene su odlasci na grobna mesta priznavanje nečije smrtnosti. Sećanja na moje mrtve u meni su duboko živa. Gradsko groblje nalazi se nedaleko od centra grada, pored reke na jednom humu, blagoj uzvišici. Tu se sahranjuju mrtvi još od ilirskih dana. Ipak nekad odem na bratov grob. Crna ploča na kojoj je isklesan njegov lik. Bez osmeha je. Na sebi ima crno-belu koledžicu. Valovita kosa. Surove cifre 1973–1993. Pitam se šta je sve mogao postati da je preživeo rat. Odem tamo da pričam sa njim. Mada smo stalno u nekom zaumnom dijalogu. Nosim njegove stvari koje su ostale iza njega, blede leviske 501 i nekoliko majica i džempera. Osećam kako me štiti. Uvek je bio moj zaštitnik. Ne plačem mnogo. Ali nema dana kad ne pomislim na njega. Jer smrt ne priznajem onakvom kakvom se predstavlja. Iako je njegovo zemno telo sraslo sa zemljom, osećam da je njegova duša i slika tela otišla na nebo. Ispričam se tako i tamo s njim, zamolim ga da se negde gore pomoli za mene, da me čuva gde god pođem. Imali smo neraskidivi odnos. I danas je tako. Na jednom mestu u gradu postojao je sve

doskora grafit *Warriors* zelenom bojom ispisan, njegovom rukom. I slovo „V“ u zelenom krugu. To je bio njegov potpis. Bio je striter, imao je svoju ekipu. Neki su stradali u ratu. To je bila najbolja družina koju je grad ikad poznao. Slušali su dobru muziku i putovali svuda na koncerte. Bili su Voriorsi po onom kultnom filmu Voltera Hila. Kasnije će postati Kondori, prema simbolu veličanstvenog nebeskog vladara Anda. Kad su bili na utakmicama lokalnog FK Gorica bili bi Kalašturi. Lupali bi o metalnu ogradu kad neko od naših postigne gol. I navijali kao pravi engleski fanovi fudbala.

Nakon bratove pogibije, nosili su me na rame-nima, i niko me nije smeo pipnuti.

Nađem li se u tom opet zatečenom raju, uveli listovi biljke negde na dnu srca ponovo ozelene. I losos nemira zaigra u mojoj utrobi od radosti što je tu, pod komadom plavog neba koje je prvo ugledao nad sobom. Mislim na to – ako bih dušu obojio nekom bojom, obojio bih je azurnoplavom. Dok je leptir u meni bliži čauri iz čije je svilene kolenke izašao. Bliži čauri u koju će se opet pretvoriti.

u infernu rata, prozna kajdanka
VI

Moj brat je školu završio u junu '92. godine, a u redovnu vojsku je otišao u septembru iste godine. Zakletvu je služio u malom mestu Preodac. Sećam se kako sam mu rekao tad da mi se ne sviđa kako mu stoji uniforma. Voleo je strašno da čita knjige. Njih je i nosio u kasarnu u kojoj je proveo vreme do kobnog marta '93. u pozadinskom vodu, u kasarni Lanište. Pripadao je 17. brigadi VRS. Ves mu je bio auto-jedinica. Ali je ipak određen za минера. Bio je u toj kasarni sve dok nije odveden na prvu liniju na bihaćko ratište. Nekoliko dana pre nego što će se to desiti, poslao je kući vreću brašna. Majka i sad kad

primi invalidninu za njega kaže kako nas on na neki način i danas hrani. I oko joj zasuzi. Imao je njene oči.

Provodio je tako vojničke dane u kasarni sve dok ga neki nadržani oficiri nisu naterali u smrt. Postrojili su ih sve u toj kasarni i pitali ih da li se neko boji da ide na prvu liniju. Ako je bilo takvih, morali su istupiti. Moj brat je služio zajedno sa prijateljem Goranom, koji je pre rata bio konobar i imao nadimak Sedam noževa. On je od mog brata bio mlađi godinu dana. Bili su jedini mladi vojnici u toj kasarni. Ali nisu istupili. Postupili su po onoj budističkoj maksimi da čovek ne treba da beži od svoje sudbine. A u ratu ti opiranje može doneti samo nevolju. Zato su ćutke seli u stodesetku i poslušali naređenje. Poslali su ih na prvu liniju jer im je vodnik bio na odsustvu u Banjaluci; on je, nakon svega što se desilo, rekao da ih nikad ne bi pustio tamo. Ipak, sudbina se poigrala njima. Smrtno.

Na bihačko ratište su došli nekoliko dana pre smrti. Na istureni levi rov na Zaloškom grabežu. Bila je noć, još vlažna od skorašnjih snegova. Druga polovina marta. Uskoro dolazi proleće. I priroda će opet prostrujati veličanstvenošću života. Ali tu je ipak carevala Smrt. Pošto su prisepeli na položaj, pri svetlosti upaljača objašnjeno im je trenutno stanje. U rovu su bila petorica. Nije bilo većih borbi. Samo čarke. A onda jednog jutra, došlo je do paklene bitke koja je trajala satima. Zbog siline borbe, rovovi na njihovoj desnoj strani su u tom boju napustili borci iz njihove jedinice, ali vođa odeljenja nije dao da se napusti njihov rov. Neki Čiča Mirko. Usijana glava. Od

siline pucanja mom bratu se istopila cev od puške i savila kao da je od plastelina. Sećam je se dobro, i sam sam pucao iz nje. Precizna automatska puška. Drveni kundak. Satima su ih napadali sa tri strane. U rovu su imali mitraljez M-84, i iz njega su pucali sve dok nije nestalo metaka, dok se nije zakovao. Ispaljivali su tromblone. Njih petorica su se borili sa desetinama. Padale su minobacačke granate. Lupali su i u tepsije da ih uplaše. Sigurno je na suprotnoj strani bio neki bratovljev vršnjak koji je isto tako oteran u uzaludni krvavi rat i koji se toga dana kući nije vratio živ. Rat je došao i uzeo njihove mlade živote. Nekoliko minuta pošto će ta hrabra petorica napustiti rov, pala je granata direktno u njega i svega ga raznela. To je trojici od njih, kao i mom bratu odložilo smrt tek nekoliko trenutaka ili sati. Tom Čiči Mirku metak je pogodio tromblon na opasaču, i razneo ga. Pretilo je da ih opkole žive. Jedan od njih uspeo je da se spasi odbegnuvši jednim slobodnim putem. Ostao je živ i jedan ošamućen detonacijom i ranjen u zaštitnom rovu. Goran je ustao iz zaštitnog rova i u begu ga je rafal sasekao po glavi. Trenutna smrt. I sad se pitam zašto je moj brat ustao iz rova. Verujem da se bojao smrti teže nego smrti od metka. Bez puške u ruci, ustao je iz rova i potrčao ka nekom susednom rovu, bolje zaklonjenom, uši su mu bile zaglušene detonacijama, ruke umorne od pucanja, srce je atomski udaralo, krv je igrala ratni ples. Malo je nedostajalo da pobegne iz čeljusti ratne nemani. Meci su zviždali oko njega. Samo jedan metak ga je pogodio. Prostrelna rana. Sa desne strane boka, odozdo nagore. Još dugo je bio živ, ali nije bilo saniteta u blizini da ga spasi. Sudbina. I strašna patnja pred smrt, koja

mi kida srce. U njegovom rovu docnije su našli knjigu Tomasa Mana „Čarobni Breg“ sa krvavim stranicama. Ne znam da li ju je imao vremena pročitati. Dva mlada čoveka ostala su mrtva na bojištu. Dva premlada čoveka. Dva gotovo dečaka. I jedan koji je rukovodio njihovim sudbinama. Uskoro su linije povezane, a Radio Korenica je nekoliko sati posle toga javljao njihova imena kao imena poginulih. Sutradan, stigao je kući u sanduku. Orden za hrabrost nije stigao nikada. Telo je sahranjeno sutradan. Prokleti rat.

Ova knjiga je omaž svim poginulima u ratu. Na svim stranama. Kao podsećanje na uzaludnost rata. I koliko je strašno njegovo smrtno kolo.

Sada kad gledam na *Youtubeu* snimke iz rata jedinica sa suprotne strane, i pokušam da zapazim neki detalj koji bih mogao povezati sa ovim događajem, neki kamen, neku čuku, mesto gde se to dogodilo ili gledam lica, pitam se da li je neko od njih tada pucao, toga kobnog dana. Godinama razmišljam o čoveku koji je ispalio metak. Hristos me je naučio da praštam, i brat isto. Nisam naučen da mrzim. Pitam se da li je živ. Možda i ne zna kakvog je čoveka ubio. I šta bih uradio kad bih se našao lice u lice s njim. Ne znam. Znam samo da ne bih pucao u njega. Najverovatnije bih seo i popio neku ljutu ili kafu, zapalio cigaretu i molio ga da mi ispriča kako se sve desilo. Pitao ga da li se smejaio i hvalio posle. Ili je ćutao dugo. Pitao ga da li ga prate te slike sada. A onda bih otišao bez osvrtnja.

Brata je ubio jedan metak. Najverovatnije snajper, jer se u takvoj bici puca rafalno. Od rafala je

stradao njegov prijatelj. Mislim na njegov poslednji umirući pogled, na njegovu patnju dok je umirao satima, na ispijene usne od žeđi i to mi najteže pada, te predsmrtne njegove muke.

Posle rata jednom sam išao u Bihać. Una je divna, a brda iznad nje za mene zlokobna. Tu je na jednom od njih izdahnuo moje predivni brat.

U Lajpcigu, na sajmu knjiga, posle sam se deo sa piscem koji je takođe iz Bosne. Imali smo promocije. Zajedno Srbi, Hrvati i Bošnjaci. On je Bošnjak, borio se u ratu, kao mlad. Njegovu knjigu, u kojoj ima delova sa opisima ljudi i događaja iz prošlog rata u tom kraju nosim svuda sa sobom. U toj knjizi i on je opisao sličnu sudbinu mladića koji gine od granate, nesvršenog studenta književnosti, Bišćanina. Bio je ranjen u ratu i prošao je kroz Pakao. Nisam mu pominjao ovu epizodu. Drago mi je što je preživio. Dok čita, glas mu drhti. U njemu je sva tegobnost života. Gledam u njegove tužne, ratom ispijene oči. Siguran sam da je moj brat bio ponosan na mene dok se ovo dešavalo. Ili bi bio da je živ. Ne znam. Znam samo da ga osećam. Tu neku našu natčulnu, bemeovsku uzajamnost. U povratku iz Lajpciga, putovao sam na sedamnaestu godišnjicu bratove smrti. I nisam mislio o Erosu, kao obično. Samo o Tanatosu. Ali bliži nebu i njemu za nekoliko hiljada stopa. U uhu je svirao U2 čitavim putem. Slušao sam grupu koju je toliko voleo. *A sort of homecoming*, beskrajni ripit. Osećao sam se kao na njihovom koncertu pred kraj veka, 21. septembra 1997. godine, u Sarajevu, neutešno plaćan ne plašeći se turbulencija, ne plašeći se smrti.

ringišpil iz hada

Što više pišem, sve više imam osećaj da gubim vezu sa stvarima koje opisujem. To je neka vrsta otklona koju poznaju svi umetnici, oslobađa se nakupljena energija sa godinama i mesto za nove sadržine. Kao kad drvo oslobađa krošnju za nova listanja. Dijalektički proces, kojim idemo dalje u percepciji sveta i života. Stoga, svaki umetnik oseća lagodnost i otpuštanje stega koje ga vezuju za određenu sadržinu. U umetnikovom delu je moguće pronaći esenciju same njegove ličnosti, koja posle završetka toga dela, možda nastavlja put više izvan njega, nego u njemu samom.

Razmišljam o svemu tome. O ocu koji leži u tuzlanskoj bolnici, na odelu za hemioterapiju. O slobodi koju mi je darovao, u izboru životnog zanimanja. Stisak njegove ruke, njegovu životnu filozofiju, po kojoj svrha onog što radiš mora biti izgrađujući element ličnosti. Mom ocu je uvek bilo zanimljivije ono što si u dubini sebe, nego ono što bi u tebi tražili drugi. Iako racionalist, zalog njegovog dara meni je upravo u putokazivanju potrage da odem dalje od njega u spoznaji sveta jer je to istinska svrha potomstva. Njegov život je najvećma žrtva, kroz borbu za nas, njegove potomke, ne samo u egzistencijalnom smislu, nego i svakom drugom. To je ta vrsta podređenja onima u čijim će venama nastaviti put njegov genom.

Sećam se kako mi je jednom prilikom, dok smo šetali, rekao da se svet ne gradi spolja već iznutra, zato ta unutrašnja građevina mora odolovati svim vetrovima života. Poredio je život sa cirkusom. Po čemu nije bitno da sluguješ svetini, već da posmatrački i odvojeno deluješ kao moćna individua. To mu je bilo uvek bitno. Da budeмо jake individue. Ne mogu ni da pretpostavim koliki je bol parao njegovo srce kad je poginuo moj brat. Kao porodica smo se uvek držali zajedno. To je bilo pitanje identiteta svakog od nas ponaosob. Dok mu kroz telo sada prolaze laserske zrake, mislim na njega. Na njegovu nekadašnjju telesnu snagu. Na snagu njegovih misli. Imao sam tu sreću da se nisam nikada sukobio sa njegovim autoritetom. I zbog toga sam imao njegovu prećutnu potporu. On nikada nije bio čovek koji je puno pričao. Ali njegova se reč uvek uvažavala.

Razmišljam o usporedbi sveta sa cirkusom. O tome kako život ne treba protračiti. Ne sećam se nijednog dana koji je protekao bez njegove mudre misli. To je bila gotovo matematička projekcija gnomski domišljene stvarnosti. Ovaj svet treba ili našu ludost ili našu genijalnost. Ništa drugo. Pre odlaska na radio i hemioterapiju, rekao mi je da mu je jedina želja da magistriram i da bi, kad bi se to desilo, odmah ozdravio. On je u tome video ostvarenje sopstvene misije. Sigurnost i ispravnost vaspitanja koje je zahtevao. U mislima mi je ta podela na lude i mudre. Imao sam i od jednih i od drugih.

To mi je rekla i jedna Ciganka, iz cirkusa koji je gostovao u našem gradu, a koje se ovde prisećam. Prema njenim rečima, u meni je sabrana velika kreativna snaga. Rekla je ocu da sam neobičan dečak. I da ću biti uspešan u stvarima koje volim da radim, a onima koje mi ne prirastu za srce neću ni prići. Da mi ništa ne treba nametati. Da imam jaku volju. Da sam graditelj, ali da će moja priroda patiti jer ću nositi veliko breme. Mom ocu koji inače nije voleo bapske priče je to ipak prijalo. Ta je Ciganka najavila rat. Rekla je ocu da će se plameni točak rata opet zavrteti na ovom prostoru. Da đavo nikad ne miruje na Balkanu, jer je to prostor gde najviše voli da proliva ljudsku krv. No *ratio* mog oca nije u to tad mogao poverovati.

Mislim na fenomen igre. Na to šta tera čoveka da hoda ikarovski po žici i na trapezu, čak i sa pomišlju o konačnosti života. Nije li i fenomen igre neka vrsta iskoraka iz određenog stanja stvari. Ludost ili genijalnost. Moj otac, koji je

voleo klasičnu mitologiju mi je opisivao cirkusante kao drevne panteonske bogove. Svakog je imenovao. Gutač vatre bio je Prometej. Krotitelj lavova i drugih zveri bio je Ares. Klovn ga je podsećao na Dionisa, njegovu satirsku varijantu. Asklepije je bio onaj koji je nosio zmiju oko vrata. Sve to ga je podsećalo na pakao. Vlasnik cirkusa na Hada, kojem su nepravedno u ruke stavili Posejdonov trozubac. Devojka koja je mogla da stane u stakleni pravougaonik imala je Ateninu veštinu. Igračica trbušnog plesa koja je mogla da izvije telo do neslućenih mogućnosti imala je zavodljivost Afrodite.

Tako sam još kao mlad imao doživljaj drevne mitološke svesti. Otac mi je, kad smo napuštali cirkusku arenu šapnuo kako bogovi koje projektuju ljudi, imaju bahatu čovečnost. Na nju me je uvek upozoravao. Da ljudima iz očiju treba čitati njihove misli. Da većina teži cilju tako što zavarava u korist sopstvenih ostvarenja. Preterana ideologizacija nekoga ili nečega je nastala zbog toga što se nepravedno uzvisuje nečija ličnost. To je bila jedna od prvih ozbiljnijih prećutnih lekcija, u krugu cirkuske šatre. Imali smo takav dijalog kojem ponekad nisu bile potrebne reči, uviđao sam to iz primera koje mi je predočavao. Stavljao pred oči. To povlačenje izvan oduševljenosti koje izmamljuju cirkusanti. Zato mi je i danas bitno to koliko čuvam sebe od svih spoljašnjih činilaca. To je znao kao neko ko je najveći dio života proveo u lažno tumačenom marksizmu. Posedovao je snagu harmonizovanog duha i tela koja nadilazi fizičku smrt. Otkrio mi je i koliko je hedonizam putovanja bitno životno iskustvo. U izlasku iz homogenosti. Otkrivanju novih

formi. Od njega sam i čuo tu staru kinesku poslo-
vicu: živeti znači putovati.

Kasnijom usporedbom ringišpila sa političkim sistemima, govorio je o tome kako su se religije izjednačile sa ideologijama. Pamtim i njegove reči prema kojima nema velike razlike između mučiteljskog točka inkvizicije i ove metafore sveta koji je projektovan kao ringišpil, i koji vuče svoje hadsko poreklo. Ako poželiš da staneš u jednom momentu te paklene vrtnje Velikog inkvizitora ili ringišpil-majstora, skupo će te koštati. To je cena koju ne uspostavlja novac, nego iskrena vera. U prirodu sopstvene ličnosti. U onoga koji nas stvara, kojeg je moj otac spoznao još u prvom hodu oko božićne trpeze, koju i sad praktikuju, što je tradicijsko uporište u kultu porodičnog doma. Tradicija ima smisla tek onda kad je sa smislom preispitujemo. Po načinu na koji nam je ona suštinski bitna.

sveti georgije ubiva aždaju

Na slovenskom Jugu, tradicija je verovanje u zaštitnike praga obiteljske kuće. I u prethrišćanskoj eposi, i u hrišćanskoj. To je crkva valorizovala kroz mogućnost da svaka porodica slavi određenog sveca zaštitnika. Takva svetost za moju porodicu je Sveti Georgije. Grčki „zemljodjelac“.

To uporište u rodnoj grudi je za članove moje porodice uvek bilo vrlo važno. Na neki način, svetiteljeva priroda prelazi i u delanje članova koji je slave. Tako smo i mi videli svet u zaštiti božanske prirode od đavolje aždaje i njenih grehova. Svako od nas je, čini mi se, bio duboko

svestan toga u sebi. Moj brat kojeg su kao dečaka skoro oterali u rat i borio se protiv te aždaje, moja sestra koja je izašla iz braka sa čovekom koji joj je počinio mnogo neugodnosti, moja majka koja je uvek pomagala one koji nisu imali dovoljno hleba za prehranu, moj otac koji je slavio predački kodeks i voleo zemlju koja ga je iznedrila, sve do poslednjeg udisaja, ja koji sam imao uvek milosti u sebi za sve kojima sam mogao uticati na sreću.

Majka mi je često govorila da se čovekov duh meri prema samilosti onima koji nemaju ništa od onoga što mi imamo. Ni mi nismo puno imali, jer nas je rat gurnuo u stalež koji nije visok u društvenoj hijerarhiji. Njena prva lekcija namenjena meni, bila je biblijska priča o milostivom Samarićaninu. Moja majka je vrlo pobožna žena. Odrastala je bez oca, stoga ga je nalazila u božanskoj prirodi. To je zavetno slovo njeno koje pamtim, kako je potrebno da veruješ. Govorila mi je da nema pravih ateista jer svako u nešto veruje, ako ništa onda kad ih snađe neko Zlo. Nekada raskošne lepote, u mislima mi je sad kako pogrbljena i u crnini ide ka crkvi, noseći koljivo u beloj keramičkoj šolji. Prekršteno sa četiri kocke šećera. Preko te kocke šećera sveštenik bi sipao nekoliko kapi vina koje bi te kocke upile. Iz tih kocki šećera ja sam i spoznao prvotni viniski okus.

Majka mi je pričala kako su njeni preci koji su obitavali u Hercegovini, u davna vremena posedovali vinograde i trgovali sa Dubrovnikom. Nažalost ne pamti se prezime koje su nosili pre nego što će ga zameniti na Karaulskoj gori posle

Hercegovačkog ustanka. To je bio deo predanja o njenoj porodici. Razmišljam o genetskom susretu dveju porodica, majčine i očeve, ovde u okrilju Visoke Krajine. O njihovom sublimatu u mojoj krvi. O godinama lutanja koja su mu prethodila. O pamćenju onoga što je zapisano u njoj. Zato kad gledam svojim očima svet koji me okružava, imam utisak da kroz mene gledaju preci. Majčini preci, kao i otac i majka, sahranjeni su na jednom humu, u blizini sela u kojem sam proveo najviše vremena mog detinjstva. Nad njihovim humkama su kamene krstače oko koje planinski vetar peva tihe sarabande. Pamtim ih preko slika iz seoske kuće. Pradedu-kovača sa brkovima kojih se ne bi postideo ni neki austrougarski monarh; njega, koji je umro sa tugom u očima što neće doživeti rođenje mog brata kojeg je moja majka nosila u stomaku. Prabaku koja je bila doista neobična žena i imala uvek potreban savet, dobro poznavanje bilja, prirodnih pojava i neku vrstu proročkog dara. Dedu apolonske lepote, koji je iskrvario u Drugom svetskom ratu, baku koja se nikad nije preudala već je obrađivala nasledenu zemlju i koja je imala golubije srce.

Pamtim i priče sa očeve strane o vrlo poštovanom pradedi, o prabaki koja je bila veoma blage naravi, o autoritativnom dedi kojeg je iscrpeo komornički partizanski put, o baki koja je izrodila dedi mnogo dece i na koju je likom moj otac.

Ponosan sam na sve njih, na njihov odnos prema zemlji na kojoj su živeli, prema potomstvu koje je ostalo iza njih. Ako bi se moglo imenovati nasleđe koje u sebi prepoznajem sa oba porodična stabla, zaključujem da sam matematičku

logiku, odatle i sklonost ka šahovskoj igri, nasledio sa očeve strane, a osećajnost sa majčine. Bitan mi je taj odnos prema njima, prema tradiciji, prema zemlji na kojoj su oni prebivali.

U svemu tome vidim projektovanu svest sa ikone koja je uvek stajala na zidu našeg porodičnog doma, na kojoj je naslikan Sveti Georgije koji ubiva aždaju. Ta aždaja je nasrtala na naš porodični milje, od nje se branimo i danas. To je večni agon. U sebi samom prepoznajem je kroz razna iskušenja na kojima se potvrđuje moja vera. Ne idem često u crkve, bitniji mi je svakodnevni odnos prema Bogu u samom sebi. Tu sam mu sazidao hram u kojem slavim njegovo stvaranje i staranje o meni. Zahvalnost prema anđelu kojeg je poslao da bdi nada mnom od moga rođenja. Nad svim čega mi se dotiču misli. I ruke. Čak i onda kad sam bio u pobuni zbog smrti moga brata.

Život je tu da slavi iskonsku radost sa kojom se rađamo. Zemlju kojom hodamo. U borbi protiv aždaje, Sataniijela.

Uvek sam bio u dilemi, između toga da li su plemena na slovenskom Jugu do dana današnjega loši pagani, i onoga da hrišćanstvo ne bi ni moglo da se začne u nas, bez tih paganskih projekcija, tako bliskih našem kolektivnom Nesvesnom.

mrtva priroda sa pticama

Nebo i Zemlja na Balkanu su najčešće crvene boje. Sa te crvene, krvave zemlje u rano proleće i u kasnu jesen, divlje patke poleću u nebo, docnije leteći u formaciji latiničnog slova „V“, podsećajući me svake godine, otprilike u isto vreme, na početni inicijal bratovog imena. Ili mi on to otpisuje sa nebesa na moje vapaje ka mogućem Onostranom. To slovo je za mene oznaka za lebdenje, za vertikalno uzdizanje.

Mislim na to kako smo na gubitku uvek. Uvek u potrazi za izgubljenim domom. Za izgubljenim, dragim ljudima. Za kontekstualizacijom

atmosfera u sećanjima od jantara, u koje je teže ući nego u Efežaninovu reku. Zbog toga se i opiremo tako, u nemogućem dokučivanju onoga za čim tragamo. U nemoći nalik onoj kao kod Bodlerovog *Albatrosa*. Ili nalik nemoći ranjenog goluba kojeg Cigančići muče na banjalučkoj željezničkoj stanici. Taj prizor posmatram ovoga časa, kompulsivan u sopstvenoj utrobi. U najvećem bezdanu svemira. Današnji je dan bio posve golgotski, raspet kao glina tela u bivšem ratu. Oblaci su sivi i lagano plove prostranstvom nad mojom glavom kao ispuh avganistanske vutre. Teški kao Džojsov *Finegan*.

Nedaleko od mene, neki banjalučki psiho, bakunjinovske pojave, mlatara rukama i uzdiše iz ko zna kojih zaumnih razloga. Poredim ga sa sobom i diferenciram samo iz toga razloga što moja patnja nije javna. Ćutim i pušim crveni *Gaulosies*, zagledajući upokojene vagone, odbačene i zarda-
le. Liče mi na ptice slomljenih krila, ti simboli negdašnje domovine, te otkaçene kompozicije.

Očekuje me još jedan od onih banjalučkih sumraka. Koji su najčešće kao kod Konrada. Gusto tamni. I još jedna apokrifna banjalučka noć. Sa džarmuševskim koferima u rukama, čekam taksi koji će me odvesti u toplinu sobe, u kojoj me čekaju kavezima zidova, moja uokvirena pustinja. Tako bih da okrilatim ovoga trena, da osetim anđeoskost sebe. Pre nego što dođe taksi, pomišljam da sam u balonu, da letim nad prostorom. Mislim na parisku kurtizanu koja je vodila ljubav u balonu da bi potvrdila da je balon siguran za putovanje nebom. Tako bih da prevladam natmurena epska balkanska brda.

Sedam u crveni taksi, sa koferima iste boje u rukama. Sa crvenim nebom nad sobom. Na Balkanu od krvi i meda. U sizifovanju, u mrtvoj prirodi sa pticama. Posmatram kako kapi kiše padaju po staklu. Ćutim na zadnjem sedištu. Sam sebi ličim na Kaspara Hauzera, dok se posmatram u retrovizuri. Veče je smogovito.

Izlazim iz taksija, sa mišlju o strahu od neautentičnosti. Gombrovič mi iz mog crvenog kofera, iz *Dnevnika*, poručuje da se ne bojim sopstvenih misli. U tome sam trenu poput sofiste, koji svoje znanje vuče sa sobom. Priroda je mrtva, mnim, osvrćući se uokolo, a ptice i dalje pevaju, pod krošnjama mokrih stabala; one na žicama poslagane kao note u partiturama ćute. Vozovi koji dolaze plaču, kao neka ostarela džez truba, oslušujem pisak kojim označavaju uplovljavanje u železničku luku. Kao stare parobrodske lađe Diksilenda. I sam sam pomalo takav, sad u zatonu. Sa svetom koji se raspada na fragmente. Ja, Ivan Bezdomni.

I krećem vraški da se smejem. Kanonadno. Beznadno. Dok sam sve više mrtav. Dok mi nije bitno odakle dolazim, već kuda idem, odgađajući smrt. Lijući crvene suze iskrene revolucije.

Na TV-u kao da javljaju dugoročnu lošu prognozu, u ovom purgatorijumu, za nas, Sirine. To me uopšte ne obeshrabruje. Spokojan, zaspau u prisnoj tami, umoran od dugog puta, na kojem sam samo dubio svoj lik u sebi. Vraćajući se prostoru gde je prerezan grkljan ipak još uvek svojevrsna svetkovina.

de rerum natura

Sva deca poseduju pomalo od ubilačkog nagona u sebi. Ubijaju manje životinjice i insekte iz čiste radoznalosti. U surovom svetu odrastanja. Moglo bi se reći da ni mene nije mimoišao taj poriv. To je svojevrsna volja, preuranjena, za moći. Ničeanski dug. U mom društvu dečaci su najčešće morili mrave, gazeći ih stopalima, posipajući ih vreloom vodom, rasturajući im mravinjake, žabe su naduvavali cigaretama i špricali im akumulatorsku kiselinu, a nekad bi znali i usmrtiti i pokojeg vrapca vazdušnim pištoljem. Odrastanje u bliskoj zoni ratnih dešavanja teralo je decu i na ekstremnije slučajeve, paljenje

mačića u kontejnerima, bacanje sa zgrada ili u obližnje reke.

U tom dobu ja ću strelom pogoditi bakinog petla, zabijajući mu je ravno u žderalo, jer me je napao jednom prilikom. To je bila moja osveta, ali najslade beše moriti muhe koje su me budile ujutru, u najsladim momentima ranjutarnjeg sna. Njih bih, pomoću zastora, žive hvatao i ubijao na taj način što sam im kroz njihova odvratna tela probadao iglice koje su dolazile uz kupljene košulje. Dugo bi se još posle trzale, pribijene na te male, sjajne bodeže. Pauke i zmije sam izbegavao. Oni su mi u tom dobu bili najstrašniji stvorovi. I salamander, od kojeg sam bežao kud me noge nose, bojeći se da ne zaglupim od njegova piska.

Kako je vreme promicalo, od svih tih stvorova su mi strašnije postale devojčice, kojih sam se uvek klonio. One su mi nalikovale na đavolje emisare. Zamišljao sam ih kao svojevrsne ka(ni) balistkinje. Većita pretnja dečacima, sa sopstvenim misterijama i tajnim ćućorenjem. Nikad nisi znao šta od njih možeš da očekuješ. Od njih sam uvek zazirao kao od mojri. Što sam više stario, sve sam im se više divio, da li zbog demona Erotologije, ili zbog telesne estetike. Tako su se polako transformisale od mojri u vile, muze i anđelice. Ipak, čoveka će – što je to zapravo svet – najbolje naučiti one kad postanu žene, bolje nego ikakav filosof.

Dugo sam se opirao njihovim začaravanjima, verujući u prečistost moje deve, koja me čeka, negde iza sedam brda i sedam mora. I tako sam

branio svoj sveti prostor samodovoljnosti, sio-
ranovski. U nemogućoj misiji iskrenog zaljublji-
vanja. Oduvek sam, naime, verovao da između
muškaraca i žena može postojati samo zaljublje-
nost, dok je ljubav bila rezervisana za bogove,
kao kod starih Grka. I što duže potraje ta zalju-
bljenost, to je bolje po vezu. Dok docnije, navike
ne ustabile takve odnose i upravljanje različitih
ciljeva ka istom.

Nikad se ne vraćam unatrag u pređašnje ve-
ze, jer jednom presečena nit koja je vezivala dvo-
je ljudi, ne može se više zakalemiti na prave na-
čine. Niti bi to bilo potrebno siliti. Računam da
sam dobro prošao, jer nisam patio ni slinio ni za
kim. Najveće su nevolje onda kad je teško prepo-
znati želje i htenja partnera sa kojim dišeš isti
vazduh. Mene je uvek bilo teško slagati. I to me
je spasilo, na neki način. Da sačuvam sebe za onu
kojoj sam namenjen od praiskona i sa kojom sam
Jedno. Mogao bih na ovom mestu i raskrinkati
zabludu po kojoj muškarci dobro poznaju že-
ne. Ipak se oštroumlje intuitivne prirode u spo-
znaji i dominaciji nad drugošću mora učiti od
žena. Smatranja sam da žena više crpi iz svoga
Animusa, nego što muškarac crpi iz svoje Anime
u spoznavanju takve vrste Drugosti.

Naravoučenije je da se ljudski rod uči praktič-
nom voljenju preko životinja. One su prelazni pe-
riod. Pokusiranje naše trpeljivosti.

camera obscura

Prva asocijacija koju vežem za gorepomenuti naslov je doživljaj kosmosa kao uterusa. Goleme rodnice koja je projektovala slike i materijalizovala ih. Tako blisko doživljaju sveta narodima starog sveta. Nisu slučajno i sahranjivali svoje mrtve u skućenom položaju, u položaju u kojem se plod nosi u utrobi. Sahranjivali su ih kao da ih opet vraćaju izvornoj rodnicu, da bi se opet mogli roditi, u zagrobnom životu. Naročito je to bilo rasprostranjeno u Meksiku. Nakon toga, daljim semantizovanjem istog pojma, mislim na mračnu komoru koja je iznedrila prve otiske optičkih slika, kao produkt svetlosne igre. Izumljujući

fotografski svet jedine moguće sadašnjosti koja stanuje u trenutku kao jedino moguća. Obe su tačke svojevrsni alhemijski prstenovi inicijacije.

Glavni junak ovog poglavlja je žena. Ona koja osvetljava kosmičkom svetlošću zemni humus. Muškost koja potom putuje prostorima, stvarajući nove galaksije i mlečne puteve. To je put nastanka novih zvezda. Pravi planetarijum. I sama muškost međunožna kod muškaraca je nastala uzimanjem dela ženskog tela koji je pridodat evnuškom prvotnom muškom. Shvatio sam to dok sam jednom u polumraku gledao Fon Tirovog *Antihrista*, u trenutku kad Šarlot Ginzburg seče svoj klitoris. Ona koja je, u stvari personifikovana Medeja radi to iz tog razloga što joj smeta ono što je označeno kao muški princip na sopstvenom Ženstvu. To je krajnja granica odricanja Drugosti. I projekcije muškog božanstva kao vrhovnog. U suštini, ženska androginost je uvek veća nego muška. Žena u potrazi za udom, traži samo ono što je njeno, što je iskonski izuzeto iz njenog međunožja. Da bi se uspostavio sublimat tih dvaju prožimajućih kategorija.

Camera Obscura kao metafora me je nagnala da utvrdim još nešto. Naterala me je da promislim o obredu prstenovanja na venčanju. Prstenovanje ima smisla jedino u tom slučaju kad žena prstenuje muškarca: ona tad, u stvari, prstenuje prst kao simbol uda svoga muškarca, prstenom koji simbolizira vaginu. Označava svoju teritoriju i kao da kaže da taj ud samo njoj pripada, da se nalazi u njenom magičnom krugu. Prsten na ženskoj ruci je tek ukras, dok je na muškoj ruci to moćan simbol vezivanja.

Camera Osbcura je sprava koja inicira zaumni svet. Pogled iza zida. Otkrivajući zakulisni, tabu prostor. Nisu li i drevni mistici došli do takvog zaključka da je nemoguće shvatiti bilo kakvu kosmogonijsku ili kosmološku istinu, *per aspera ad astra*, ako nema žensku oznaku?

Camera Obscura je brava koja asocira na mehanizam ključa, otključavanja neznanih prostora. Dubljenje Onostranog. A mene su takve projekcije uvek privlačile.

orchestratio

U noći koja razvlači tamu kao LSD halucinacijama mozak vijetnamskih veterana, razmišljam o Nirvani. Noge sam digao na stranicu od kreveta, pušim cigariljos koji ima lucidno ime *Sumatra*. Odličan naziv, mislim, dar jednog prijatelja, pesnika iz Norveške, s kojim sam prijateljevao u Novom Sadu i Sarajevu, na tamošnjim književnim festivalima, učio ga da bude sumatraista.

Nije li Nirvana dobro znana onima kojima dolazi sa njihovom ludošću i genijalnošću, levitiraju nad ovim svetom što polako zamire. Do koje je najlakše moguće stići uz pomoć muzike.

Slušajući Kenija Džija, u mislima poredeći saksofon sa muškim polnim organom. Pa i sama reč *saxophon* je izvedena iz imenice *sex*. U tim poređenjima idem korak dalje, harmoniku profilisem kao bronhijalni instrument, čija su vazдушna rebra nalik haljinama iz viktorijanskog doba.

Muzika mi je oduvek bila bitna. Svet je i nastao iz muzike, koja ga je materijalizovala ehom. Muzika govori zaboravljenim jezikom sećanja. Na koje je možda i From mislio, ali možda ponajpre Levi Stros. Zato je najteže odgonetnuti poruke koje nam ona odašilje. To je moja svojevrsna filosofija dopunjena funkcionalnom fonologijom.

Legenda kaže da je prvotni instrument darovan ljudima od bogova u sumerskom bazenu, još pre no što će Apolon obelodaniti smrtnicima lirru, a Pan siringu na peloponeskom arhipelagu. To je ona „teorija struna“, znana i kvantnim fizičarima, a poznavao ju je i Euklid. Ili nam odgovor kako su nastali muzički instrumenti daje onaj kadar iz *Odiseje* kad majmun lupa kostima po lobanji. Mislim o sitaru koji čudesno svira Ravi Šankar, čija muzika asocira na čin ljubavnog sporodnog trenja. Taj me je instrument uvek fascinirao. Ali još više tradicionalni kineski *gu zheng*, koji ima najveću vezu sa suštinom iz koje smo proistekli, sa muzikom sfera. Mislim i na kruškoliko violončelo koje stisnuto, gotovo zgrčeno ponekad, drže ženske noge. Huan Manuel de Prada pominje nešto slično u jednoj svojoj knjizi. Oduvek sam smatrao da su najnesretnije i najusamljenije one žene koje sviraju violončelo. Ono je preuzelo ulogu njihovog idealnog partnera, kojeg nikad nisu upoznale.

opis balkanskog pisca

On ustaje rano ujutru, oblači stare poderane cipele, navlači stari kaput, u ogledalu vidi mornara koji luta svetskim morima i prostranstvima, ali ne stiže taj daleko, to su samo puste želje, i taj odraz otkriva zapravo nekog ko je učauren u nekoj čemernoj suburbiji.

Uvek je bez posla. Robuje platonovskoj paradigmi o piscu koji je zapravo bolest u idealnoj državi proizvodnog tipa, a ne proizvoljnog. Ako ima ženu, ona zarađuje za čitavo domaćinstvo i u bračnom krevetu, koji je podeljen na dva dela obično, noću pred san ona mu zvoća o tome kako

je on njena najveća greška i kako se mogla udati za nekoga ko stvara novac i koji će joj preko novca obezbediti sigurnost i udobniji život, a time i jednobraznost bračnog kreveta.

Najčešće ne pere zube uopšte, jer umišlja nekakvu boemiju. Ne češlja se. Izgleda poput bitnika, mada zazire od anglicizama. Važi kao veliki zavodnik, mada nije spavao sa više nesretnica od broja prstiju na jednoj ruci, ako je stigao do te cifre uopšte. Toliko o iskustvu koje treba da prethodi svakom pisanju o kojem govori Bukovski. Nalikuje crvu, knjiškom moljcu, zavučen tako u crvotočna skladišta knjiga, u kakvu biblioteku ili kakvo književno udruženje, u kojem nastoji izgubiti vreme i što pre dočekati još jedno popodne i noć.

On je velika sveznalica i kad se nalazi u društvu obično kontrira svima, praveći se da ima određeni autoritet. Voli da ždere i često posećuje književne susrete, one koji pre liče na seoske gozbe nego na mesta koja slave duhovno uzdizanje i lepu reč.

Balkanski pisac je zapravo fosil, koji nije zanimljiv ni paleontolozima, pošto uopšte nije relevantan, niti on uopšte kreira neku sliku koja je bitna za društvo u kojem obitava.

Balkanski pisac je senka, niko ga ne primećuje na ulici, mada ima potrebu da se dopadne svima. On najčešće prosi novac za izdavanje svoje nove knjige, koja će najčešće ostati u nekom lagumu i glavni konzument će joj biti mišji zub. Za nje ga je Evropa misaona imenica. On je ogrezao u

folkloristiku, cedi suvu drenovinu i motive koji su vekovima prežvakani. Dakako da je patriota, jer tako može da ušićari nešto od države koja ga je smetnula iz tranzicijske svakodnevice i on joj je samo smetnja, jer ta država ne treba individue koje pamte bolja vremena.

Balkanski pisac najčešće priča o tome kako se nekad dobro jelo. Balkanski pisac priča o radnim akcijama, kad je bio jeftina verzija Kjerkegardova Zavodnika.

Balkanski pisac nosi torbu u kojoj su knjige sumnjive vrednosti. On uhodi nekog ili nešto, pošto je ranije u komunizmu Titovog doba takva ličnost bila glavni doušnik i potkazivač šta narod priča i ko podriva sistem, jer se njima tad verovalo.

Balkanski pisac nosi stare džempere, pantalone sa zakrpama. Ispija jeftine kafe. Čita nekoliko dnevnih novina. Kad dođe kući na ručak, najčešće šuti u uglu stola, dok žena, ako je ima, sedi na proćelju i diriguje. A deca, ako ima decu, ućutkaju ga pre negoli nešto i kaže.

Balkanski pisac ne zna da uradi nijedan posao u kući. Ako krene da zakuca ekser u zid, najčešće posle toga ima jedan crn nokat na ruci. Ne razume se u politiku i kad je reč o tome, izbegava takvu priču. Balkanski pisac, subotom ide na pijacu i kupuje potrepštine, kad preuzima ulogu domaćice.

Balkanski pisac je, sve u svemu, vrsta koja iščezava, nalik je Indijancima koje je američka

vlada slala u rezervate vekovima. Balkanski pisac je izgubio sve svoje bitke, zato retko nosi bele košulje koje ga podsećaju na belu zastavu njegove kapitulacije u svetu koji ga se odavno odrekao.

zakon savane

U Bosni, na neki način vlada i sad gorepomenuti zakon, to je nesumnjivo.

Na to me je skoro podsetila jedna emisija iz životinjskog sveta koja je bila posvećena lavovima. Sa surovim scenama hvatanja i žderanja antilopskog mesa. Malo je znano da je lavovsko društvo, društvo u kojem vlada zakon matrijarhata. Ženkama trebaju mužjaci samo u doba parenja, produžetka vrste. Lavici je bitniji sestrinski odnos koji razvija sa drugim lavicama, nego da bude potčinjena mužjaku. Mada se ne treba prenebreći ona slika kako davi svoje mladunce da bi

zainteresovala mužjaka još više, time prekidajući genetsku vezu sa prethodnim mužjakom.

Rat je neizbežna reminiscencija na ovaj zakon.

Moglo bi se ustvrditi da je zakon savane, po kojem se ponašaju životinje koje samo produžavaju sopstvenu vrstu i učestvuju u lancu ishrane, po prirodnoj hijerarhiji, prevaziđen u Bosni, po bestijalnosti ubijanja. Blisko je priči o nastanku fudbala kod Engleza i Maja, kad su se šutirale glave pobeđenih vladara.

Zakon savane, o kojem govorim, najbolje ilustruje priča na koju me podsetio jedan prijatelj. Priča Johana Galtunga o problemu Moa enzima kod muškaraca i o tome „kako muškarcu pričinja najveće zadovoljstvo silovanje u ratu“. Ovaj prostor je prostor frustriranih mužjaka. Onih koji moraju neprestano da se dokazuju svojim ženama. Rat su ovde proizveli slabići u krevetu, koji nisu mogli izaći na kraj sa sopstvenim ženama, koje im nisu brisale ni prašinu sa partijskih značaka iz vremena Velikog inkvizitora. Pogledajte žene balkanskih gospodara rata, pa ćete videti da im je ona glavni uzor. Njihovi muškarci su morali postati bitni u njihovim očima. Nema veze što će njihov uspon na tron prouzrokovati stradanje i patnju tolikih ljudi.

Šta je ostalo od toga zakona danas na ovom prostoru? Rat nije mnogo izmenio sliku muškaraca u očima žena, jer one njih danas i ne doživljavaju kao glavne junake svojih priča.

sedmorica protiv tebe

Nikad nisam bio dete Jugoslavije. Ni onda kad su mi kao dečaku navukli pionirsku maramu i tamnoplavu kapu sa petokrakom, u kino-sali gde sam se osećao kao pingvin na suvom, posmatrajući bezveznost te parade i šarade, i moje vršnjake koji su horovali dok sam ja ćutao. Možda stoga što sam od rane mladosti imao sumnju i bunt prema svemu što je nametnuti način mišljenja.

A Jugoslavija, ta neprirodna tvorevina, zaista je to i bila, sa utopijskom potkom o ujedinjenom slovenskom jugu. Jugoslavija, koja je bila

ideološka kopija SSSR-a što je obesnažio i iscrpeo rusko društvo koje se do danas nije otreznilo od opijenosti tom zabludom. To je priča koja je prodana zemljama Trećeg sveta, kao drugi udarac iste ideologije, čiji je prvi udarac bio fašizam, dok je treći kapitalizam, kao krajnje brisanje etnoloških crta mnogih naroda. Sve su te ideologije produkt istih mozgova, ideologije kojoj je jedino mogao da bude antiteza hipi pokret, dok nije postao komercijalan, kao Mekdonalds ili Koka-Kola, dok ga Ujka Sem nije uzeo pod svoju palicu. Nikada nisam verovao da je komunizam moguć, u njegovom najčistijem vidu. U Rusiji, milionima je više ljudi stradalo od ruku komunista nego u ratovima sa Napoleonom i Hitlerom, tim poslednjim krstašima. Prvi su krstaši išli na Jerusalim, drugi na Vizantiju, a treći na Rusiju. Ne sme postojati više centara moći još od prvih dana Rima, posle Dioklecijanove podele Rimskog carstva. To je srž judeohrišćanske etike vladanja.

Jugoslavija je završila u podrumima Istorije, tamo gdje je i nastala, ta hetera „nesvrstanosti“, krvava harpija iz devedesetih, koja je tamanila svoju decu, sličeci Medeji, a koja je bila kriva samo stoga što je bila varvarka. Proces osvešćivanja nacija ovde je dobrano kasnio, nekoliko vekova po Francuskoj revoluciji, divno opisanoj De Mestreeovim perom. Ta je država-klo(v)n bila pravi Frankenštajn među državama sveta.

Jugoslavija je kasnila u Jasenovcu, a sve je stizala da uradi na Golom otoku. Jugoslavija je gradila uništenjem. Ta erazmovska *Pohvala ludosti*. Ona je Moloh. Kiklop. Polifem zagledan u tamu svoje pećine.

Uvek su slovenski narodi imali problema sa ideologijama, izgleda da nisu nikad bili talentovani za diplomatiju, već su više služili kao marionete u rukama velikih sila.

Jugoslavija je plesan na starom ordenju i značkama. Jugoslavija su knjige, koje sam gledao u ratu, spaljivane na svakom koraku. Jugoslavija ja odricanje svih njenih sedam, danas homogenizovanih teritorijalnih jedinica. Jugoslavija je razbijen krčag na isto toliko delova. To su Sedmorica protiv Tebe, Damoklov mač nad glavom Cezarovom i Brutoubijanje lažnih otaca.

Jugoslavija je bordel lažnih muza. Jugoslavija je jedno veliko istrebljenje. Igra moćnika nad našim malim životima. Njenog lica nema na bronzanim statuama kipova, stradalih u uzaludnim ratovima, tih Don Kihota, koji leže odavno dva metra pod zemljom. Jugoslavija je zabijen nož u leđa starici koja nosi teret koji prevazilazi njene mogućnosti. Jugoslavija, to su stari domovi kulture što zjape pustinjski prazni, čiji su tavani puni ptičjeg izmeta. Jugoslavije više nema ni u domovima penzionera gde se igraju šah i domine i oko kojih lebdi Hamletov duh. Jugoslavija je poraženi ideal. Koji se ne nalazi više ni u pričama taksi vozača. Ona je partijska značka, kojoj je presudila inkvizicija devedesetih. Jugoslavija, to je ispaljen snajperski metak na nedužnog civila iz tih godina. Jugoslavija, to je knjiški moljac koji stanuje u arhivama bespotrebnih tomova stupidnih knjiga.

Jugoslavija je i Solženjicinov *Arhipelag Gulag*. Sedam sekretara SKOJ-a. Lažni ilirizam. Mesto gde se nalaze vrata danteovskog pakla. I onog pakla iz

naknadno dodatog 11. pevanja Odiseje. Jugoslavija je i nosorog tupog pogleda u beogradskom zoo-vrtu. Može se sresti i kao azilant bez isprava u nekoj prekookeanskoj zemlji. Jugoslavija, to je muzika staraca iz staračkog doma, u Kovačevićevom filmu *Balkanski špijun*. I krematorijum iz njegovih *Maratonaca*. Pokolj kod Litl Big Horna. Raštiman klavir, na kojem više niko ne svira.

Jugoslavija možda nikad nije stvarno postojala, od nje je življi i sad *Gospodin Kogito* iz poezije Zbignjeva Herberta. Ta Teba, ako je ikad imala istinsku materijalizaciju, bila je sagrađena od peska koji su razvejali vetrovi što su ih puhala pluća makijavelističkih ljudi-vukova iz nacionalizovanih geta.

Ona je izlapela sadržina flaše, koja je u mojoj kući stajala u ormaru primaće sobe, čekajući neku srećnu priliku da se popije do koje nikad nije došlo. Bacio sam tu flašu u smeće, jednom kad su padale granate na moj grad, a etiketu sa natpisom „Yugoslavia“ sam naložio u peći u skloništu. Sa pomišlju kako je pučina zaista jedna stoka grdna.

Doživljam je otprilike onako kako Jarkević doživljava Rusiju u *Ruskom bluzu*. Za njom žale samo oni koji su zavodili naivne klinke po omladinskim radnim akcijama od Triglava do Đevđelije, sve u ime bratstva i jedinstva. Sad im je znatno sužen prostor. Moguće i zbog emancipacije feminizma.

između orijenta i disa

Bosna je graničnik i amalgam oba ova uticaja, Orijenta, istoka, i Disa, kako su stari Grci nazivali zapadnu stranu sveta. Andrić, kao pisana paradigma Bosne, neizbežan je u ovakvom doživljaju. Prepoznamo kroz tu paradigmu civilizaciju koja gradi mostove, na Drini pre, i onu skorašnju, u ratu, nad Neretvom, koja ih ruši. *Prokletu avliju* prepoznamo kao metaforu ovog homogenizovanog prostora. Društvo i zemlju koja ne pripada ni srednjoevropskoj kulturi ni Mediteranu kojeg nije crpela na pravi način, kulturološki. Orijent je bio velika šansa, još veća austrougarska, mada su obe struje bile u

svrsi kolonizacije, ali tako će uvek biti kad je u pitanju ovaj prostor. Bosna će uvek biti posmatrana kao žrtveno jagnje. Hiža na drumu zavojevačima.

Bosna je, kako istorijski tako i danas zemlja raznih dualizama, pa čak i trijalizama. Politički gledano, ta zemlja je monstrum, kentaur, sfinaga. Odricanje nje je prisutnije negoli težnja za njenim kontinuitetom. Bosna najviše potvrđuje imenicu „Balkan“, kako su Turci imenovali ovaj prostor u širem kontekstu, što znači „zemlja meda i krvi“, ili je tačnija ona latinska verzija po kojoj se radi zapravo o vulkanskom prostoru.

U doba mog odrastanja, retko se čula ta imenicu „Bosna“, pošto se živelo tada pod plaštom koji je bio skrojen od sedam delova sa različitim materijalom. Pa šta je to onda što se skroji od toga? Odeća za klovna, najpre rečeno. Bosna i ako se tad pominjala, pominjala se kao „Jugoslavija u malom“, iz tog razloga što je u njoj i formirana, kasnije je najburnije eksplodirala različitost njenih stanovnika upravo u toj „maloj Jugoslaviji“. Tekovine Francuske revolucije dobro su kasnile na ovom prostoru.

Šteta je najveća u tome što su uticaji Orijenta i Disa najvećma ostali u domenu ideologija i religija, koje su ovde dolazile u fluidnom zračenju negativnih uticaja. Što nije takav fluid, koji je plodno mogao dopirati iz oba smera, proizveo bolju kulturološku sliku. Natalna karta ove bosanske kosmogonije je bliska onome da je ovaj svet delo Zlog demijurga.

To je zemlja koja je daleko od svega, zemlja koja još, po nekim pitanjima, kao da nadilazi mrak srednjeg veka. Doživljam je isto onako kako je doživljavao dijak koji je pod svetlošću voskovite sveće ispisivao i iluminirao stare bosanske povelje. A Srednja Evropa, je odavno usnila san u svom sarkofagu po jednoj pesmi Srečka Kosovela, ona koja se od Bosne i Balkana ogradila kamenim zidovima tvrđava koje se uzdižu u Naddunavlju. Ti zidovi i danas preče prirodu našeg ogledanja u takvom identitetu. Mediteran mi je bliži, i kao ideja i kao način života.

Bosna je ipak više deo istoka, prirodnija je. Kako se ide sve više na Zapad, forme su sve neprirodnije, u odnosu na oblu arhitektoniku kupola i munara na Istoku, dok su hladne gotske katedrale na drugoj strani, sa svojim oštrim, neprirodnim formama.

corpus hermeticum

Pišući i obitavajući na pokorici Zemlje sve više uviđam kako je moguće pisati tek u obrisima. U ekfatičnim slikama. Da ponoća uvek izmiče oku i izrecivom. Odsustvujući potpunom doživljaju. Utoliko gore po romantičare renesansna duha što mišljahu da je moguće dosegnuti potpuni odraz onosvetovne prirode kroz vidljivost. Malo je znano da je romantizam imao svoju dubinsku potku u idealizmu istoka.

Teolozi su davno obznanili da je katafatičnost koja proishodi od bića, koje je Dekart imenovao

preko pojma *causa sui*, nevidna ljudskom oku. Ili je najuverljivija predstava skrivenog boga.

Pišem uvek okrenut ka istoku, Levantu i Orientu. Prirodnom izvorištu plodonosnih uticaja koji oplemenjuju černozem i puku telesnost, praveći od njega jedro kojim se hodi visinama, gde angeli bdiju na rajskim kapijama, ne puštajući nezasluzne duhove u njegove virginijanske prostore, u e(zo)terizam Beline. Vera je u slutnji. U opovrgavanju skepse, bez koje je vernik samo civilizacijsko oruđe sistema. Smrt počinje brisanjem individualiteta. Ipak, čovek mora biti svestan granica koje su mu pretpostavljene još od postanka. Inače će posve zapasti u materijalizam kantovskog tipa.

Ono što ne prestaje da me fascinira jesu izgubljene veštine starog sveta. Sinergija sa vremenom i prostorom u kojem su prebivali. Zamislite polinežanskog Lapita kako upravlja lađom ka Okeaniji, i iako je danima i mesecima udaljen od kopna, po nivou strujanja vetra tačno zna gde je to kopno. To je refleks s kojim se rađamo, koji je potisnut u zaborav i koji je danas ostao samo sećanje na svenulo znanje.

Mi smo bića potrage, čak i u vremenu kad su rituali gotovo izgubili svoj smisao. Indusi su govorili o urušavanju duhovnih mostova i kako je ostao samo jedan, Kinval, preko kojeg prelaze samo retki. Niste li se ponekad zapitali kako je došlo do toga da se u različitim civilizacijama, koje nisu imale međusobne kontakte, otpočelo sa gradnjama piramidalnih građevina, uperenih ka duhovnom uzrastanju, a ne samo mestima zagrobnih

života pojedinih vladara. To su solarne tačke Zemlje, te drevne agore, svedočanstvo našeg pripadanja nekom višem svetu. Stoga ne možemo ni da pretpostavimo Kortezevo čuđenje kad je kod „primitivnih“ naroda Latinske Amerike naišao na takvu arhitektoniku koja prevazilazi sve ono što je pre toga video na Iberijskom poluostrvu. Šta bi tek bilo da je video dragulj Anda, Maču Pikču, zaslepljen zlatogroznicom? Tamo gde je misao još uvek u sinergiji sa osećanjima i gde kult čitanja i biblioteke još nije mrtav. Postoji priča o knjizi koja je dvesta godina kružila vozovima Latinske Amerike; pravilo je bilo takvo da onaj ko primi knjigu zaista je i pročita i preda je drugom čitaču.

Pa se još pitam i šta je jednog jutra probudilo drevnog egipatskog prvosveštenika Imhotepa, sa kažiprstima i palčevima njegove dve ruke, spojenim u trougao, kroz koji je sijala prva jutarnja svetlosna zraka. Tako je bio probuđen sa mišlju o gradnji prvih piramida. Nekad sam se nosio mišlju da, sa jednim prijateljem Vladom, napišem knjigu koja bi se bavila izgubljenim civilizacijama. Slično onome što je učinio Kastianjeda sa *Učenjem don Huana*.

Napisani su tomovi i tomovi knjiga. Došlo se do neverovatnih prostora. Šta je sve to u usporedbi sa stanjem u koje zapadaju šamani? Sa stanjima Indijanaca koji su uzimali halucinogene gljive? Ili onih stanja ukletih pesnika, hašišara, koji su došli do sinestezije? U tom rastrojavanju čula, kad su sva čulo jedno, moguće je videti, ako si na nekom koncertu, kad gitarist opali rif, kako zvuk ide ka tebi, transformisan u žutu svetlost, ako si na kakvom pijatu. To su ti veštački

rajevi, to *spleen-ovanje* koje otvara naše treće oko. Remboova vidovitost. Šta zapravo znači ta vidovitost? To je mogućnost viđenja sveta u pravoj njegovoj prirodi. Neka vrsta zabranjenog znanja. Naša realnost sasvim drugačije izgleda. Mi se nalazimo u sasvim obrnutoj perspektivi od one koju gledamo i prihvatamo kao takvu. To može da znači da je nebo ispod nas. S tom sam se mišlju sreo još davno, dok sam kao mladić proučavao levitaciju. Tako da je simbol okovanog Prometeja, simbol civilizacija koje su usledile posle bronzanog doba. Vladavine razuma. Kao sili gravitacije koja nas prizemljuje. Ljudi su replike anđela. Samo odabrani prolaze kroz preoces kroz koji prolazi voda, koja je naša sušt. U isparenju kružeći, od neba ka zemlji i obrnuto. Alhemičarski put uzdizanja, *solve et coagula*.

Vreme ima oblik klatna. Čini mi se da je samo budućnost postojana, jer sadašnjost pripada trenutku, a prošlost pamti samo večne trenutke. Još kao dečak sam, ako se nalazih u nekom tegobnom stanju, žmureći prizivao budući trenutak, premošćivajući doba trenutne patnje, u ratu. Uopšte, naša priroda zaboravlja koja je snaga naših čula, u stanju je da prizove i prošlo i buduće, to je utvrdila moderna psihologija. Čulo mirisa, sposobno je da prizove slike nezaborava, iz nekih predašnjih vremena i oživi takve trenutke u našoj svesti. Živeti, zapravo znači sećati se. Mrtvi postaju mrtvi zaista tek onda kad prestanemo da ih pamtimo i oslovljavamo njihova imena, u našim mislima.

Mudrost počinje kad prestane želja za dokazivanjem. Prevladavanjem matematičkih paradoksa. Konstrukcije brojeva na kojima počiva

svet. Krila vas vaša čekaju, zaronite li u dubinu sebe. Osvrnete li se oko sebe, shvatićete da ste sami. Spoznate li, pak, ljubav, isprva rezervisanu za bogove, koju je moguće dosegnuti kad se prevlada zaljubljenost, ljubav koja je pomalo i mržnja, potajno takmičenje između muškog i ženskog principa, moći ćete jurišati na nebo, koje ćete ipak morati prvo pronaći na dnu, u sebi. Ono koje je ogledalo naših utroba. Daleki odraz božanskih sfera.

u infernu rata, prozna kajdanka
VII

Šta sam mogao biti u ratu, doli neko ko nalikuje Pjeru Bezuhovu? Moje bogatstvo je bilo u tome što sam negirao rat. Čak sam i prkosio granatama, hodajući kao avet, pustim ulicama, izlazeći iz skloništa. Smrt me nije htela. Bio sam u unutrašnjosti upravo otvorene Pandorine kutije.

Odlazio bih do puste kino-sale i sedeo pokušavajući da shvatim kako *Homo Erectus* i nije mnogo odmakao od prvobitnih zajednica, zureći u belo platno koje je ostajalo nemo i u dvadesetom veku. Samo se zapravo izmenila neuronska shema mozga. Pošto je i dalje vladao prećutni zakon plemena.

Ili bih sedeo, na pustom korzu pored reke. U blizini se nalazila „drogerana“, tako su je nazivali stariji mladići, koji su tu, očito, noću pušili travu, kad dođu sa ratišta. Ja sam tad još uvek bio premlad za takve izlete. Danju, katkada, kad ne bi padale granate, našli bi se i neki dečaci mog uzrasta. Pričali bismo o ekskurzijama na koje nismo išli, o Kubi na kojoj smo zamišljali kako ispijamo pina kolade u društvu tamnopusitih salsa lepotica, dok nam more zapljuskuje stopala. Ili kako pušimo tompuse, u Habani Vijehi, sa kuba librama u rukama, tamo gde je vreme stalo u šezdesetim.

Tako nam je trebala ta izdvojenost iz ratne zbilje.

Poneko je već tada bio izgubio neku dragu osobu, oca, brata, rođaka. Nismo imali vremena za ljubav. Niti za doživljaje haklberi-finovskog tipa. Kad pomislim na detinjstvo, nešto mi uvek izmiče. Piscu dok piše knjigu, uvek se iskrade ključni momenat čije naznake, tek, uspe da opiše. A treba što je moguće više zapamtiti. Zapisati. Sačuvati sebe, za druge, koje bi to moglo zanimati. Oplemeniti. Možda spasiti od suicida. Fenomenom katarze. Metamorfozom *a la Ovidiana*.

Od tih dana ja sam zapravo mislio gde i kako će se skončati moj hudi, maleni život. Kao da sam bio onaj lik iz priče Morisa Blanšoa *Čas moje smrti*. I na kojoj obali sveta je pristao moj stećak. Lađa što će me odneti u svet s onu stranu groba. S onu stranu Meseca. Možda da bih od tog trena započeo ovu ispovest.

Ne znam, znam samo da će moj duh počivati nad mansardom pod onim sumatraističkim planinama sa početka priče. Pamteći sve ovo gore ispričano. Hodeći nemim i nemuštima među prostorima između epizoda kojih se sa setom sećam, bojeći se da me smrt ne pretekne pre negoli završim ovo pisanije.

Sebe sam doživljavao i kao Filokteta u to doba. Iznurenog od ratne zbilje. Nekog ko na neki način ima moć da razreši sudbinu dugog rata. Verovao sam da imam neke moći. Mrzeo sam sopstvene misli, jer sam u njima predosetio bratovljevu smrt.

Morao sam platiti neku cenu. U vremenu rata, čitao sam dosta grčkih tragičara. Valjda mi nije ni trebala bolja pozornica od one u kojoj sam se nalazio. Uvek sam favorizovao jake ženske karaktere tih drama. Naročito zbog toga što je antičko grčko društvo negiralo žensku slobodu, sem kad je doba Dionizija. Kroz ženske likove, baš zbog takve vrste zabrane, zapravo su najdublje i najjače progovarali njihovi pisci. Žena je bila umetnost, skrivena, sa mogućnošću da izađe samo u vanrednim prilikama. Svet je zaista propao onog trenutka kad je razodenuto žensko telo na agori.

Od ženske se prirode uvek zaziralo, od trenutka kad je svrgnut matrijarhat. Ona je bila čarobnica, majka, udavača, žena i bludnica u vreme falusoidnih svetkovina.

Viđao sam, tada, u doba ratnog Inferna, Antigone od krvi i mesa kako žale za svojom mrtvom braćom, ridajući na gradskom groblju, lomne. Te

skrhane Rute moabitske. Jedna od njih je bila i moja sestra.

Slutih tada, poput Parisa, moju Helenu Trojansku, koja je svojim čudesnim očima gledala u noćni, ozvezdani svod, prizivajući me blizu svojih nedara i bedara. Čudeći se malim stvarima. Do našeg susreta trebalo je proći još mnogo godina. I moj prolazak kroz Golgote i traume rata.

post mortem, umesto pogovora

Razmišljam o tome, mojoj neraskidivosti sa pre-delima rođenja i kada nastupi čas smrti. Stari su pričali o tome času kao o mrtvacu zaogrnutom u bestelesnost i njegovom nepristajanju da napusti mesto u koje je za godina života utkivao svoju dušu u stvari i prirodu koja ga okružava. U mala filogentska mesta koja ga i dalje pamte, nakon što pređe u oblik odsutnosti. I o tome kako se po smrti čovek koji krajnjim izdahom vrati dah božanskom tvorcu, vraća unatrag putevima kojima je negda hodio. Sve dok ne dođe do mesta sa kojeg je počeo to čudesno putešestvije, taj neverovatni zemljohod. Tad, kad konačno, ogledalo ovog sveta

ne pristane da uzvрати odraz tom hodajućem duhu, verovatno ga obuzme strah. Jaki duhovi tad jezde ka nebu, dok slabi iščile u ništavnost.

Razmišljam o toj mojoj poslednjoj ovosvetovnoj poseti, pre nego postanem pramen beličaste magle nad sumatraističkim planinama pod kojima odrastoh, ili možda rosa na stručku paprati u ranu zoru, koju će otopiti prve sunčeve zrake što će se probiti kroz tamne odore krošnji. Koje bi bilo godišnje doba? Verovatno bi to bila jesen, koja bi sahranila moju večnu melanholiju jednom zasvagda. Bio bi to moj poetski oproštaj, konačno stapanje sa prirodom za kojim tako čeznuh čitavog svog životnog veka. Bilo bi rano jutro, ladoleži još ne bi otvorili svoje sanjive oči, došao bih u još neprobudeni gradić, ukotvljen u rečnoj dolini, pustim ulicama, do porodičnog doma i otvorio vrata. Moj hod, nevidan oku, možda bi čule samo ptice. Došao bih do vrata, pokušao da ih otvorim, nekako se ušunjao i zavirio unutra. Pogledao bih moju nekadašnjju obuću, najpre, pokušavajući da obujem neke cipele, one bi odbijale poslušnost, ostajući prikovane za mesto i prostor, što ja tada ne bih mogao da razumem. Popeo bih se zatim stepenicama, koje još uvek pamte moj četvoronožni hod, zavirio bih u sobe spavača, ako bi ih bilo unutra. Potom bih otišao do police sa knjigama i poslednji put ih pomilovao, za oproštaj. Tužno bih pogledao na mesto na kojem je svake noći pristajala Minervina sova, koje tada tu ne bi više bilo.

Potom bih otkrilo ka seoskoj kući i odzemljio se.

Ono što bi usledilo posle bio bi duhovni život satkan od pamćenja, protivno zemnom zaboravu

koji bi na kraju ostao ispod i iza mene, a kojim bi rukovala Istorija, jedina (s)tvarna pobednica.

Ne bi me bilo više u rečima razasutim u vetar, ni u šetalištu pored reke, a svet bi nalikovao ogromnom grumenu soli ili kakvom komadu ledničkog vrha dok ne bi posve bio zaogrnut u beskrajnu tamninu, pošto mrtvi ne poznaju boje, već samo njihove polazišne tačke, antonimiju Crne i Bele. Tako bi se okovao krug, kao konačna umetnost sažimanja. Večna Spinozina monada. U vidu biotičke ćelije, kojoj se za bravu u Ovosvetovlje razložno zagubi ključ.

Dok se to ne desi, hodaću u senkama. Na dnu Panonskog mora, ogoljen u mogućem odgovoru na imperativ sa kamena nad ulazom u delfsko proročište, pred vašim očima, skriven u belinama teksta, u nevidljivim hronografima, u međuvremenu, na valovima prostora koji talasaju vaše čitalačke ruke, moje topografije kojoj ste i sami prizvani svedoci.

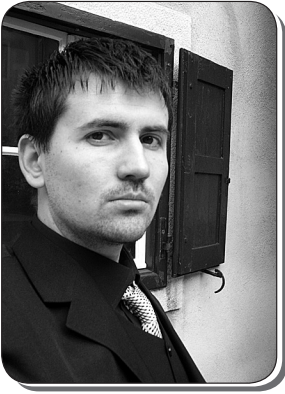
Sadržaj

predvorje knjige ili <i>causa definitiva</i>	9
među zvezđem i med snovima	17
seviljska sveska	22
smrt, moja fuga	28
u infernu rata, prozna kajdanka I	34
manufaktura / <i>genius loci</i>	38
dečaci pavlove ulice	45
poeta vates.....	48
nepoznati paganini	51
šum panonskog mora.....	55
svetlost senki	59
u infernu rata, prozna kajdanka II.....	63
ravenski anđeo.....	69
pubertetski bluz.....	73
balada u kamenu.....	78
mediterraneo	82
i left my heart in trieste.....	89

220	ostrvo, kula, svetionik	92
	scarback	95
	narandža u crnini	99
	12 valera na temu kješlovskog.....	102
	corpus bestiarium.....	108
	u-domljavanje sveta, pounutarnjenje	113
	narcis nad odrazom	117
	u infernu rata, prozna kajdanka III.....	121
	glad, pola godine koju su pojeli skakavci ...	125
	posle varvara.....	129
	penelopin opis	133
	on the road again.....	136
	u infernu rata, prozna kajdanka IV.....	140
	anima mundi.....	143
	u infernu rata, prozna kajdanka V.....	148
	princip godoa	151
	snevač i smrt.....	154
	cabaret balkan	157
	na 10 000 stopa.....	162
	raj ponovo zatečen	165
	u infernu rata, prozna kajdanka VI.....	169
	ringišpil iz hada	174
	sveti georgije ubiva aždaju.....	179
	mrtva priroda sa pticama.....	183
	de rerum natura.....	186
	camera obscura	189
	orchestratio.....	192
	opis balkanskog pisca	194
	zakon savane.....	198
	sedmorica protiv tebe	200

između orijenta i disa	204
corpus hermeticum	207
u infernu rata, prozna kajdanka VII	212
post mortem, umesto pogovora.....	216

RADOMIR D. MITRIĆ je rođen 29.4.1981. godine u Jajcu, u Bosni i Hercegovini. Završio je studije književnosti Filozofskog fakulteta u Banjaluci, gde je u svojstvu asistenta radio pri Filozofskom i Filološkom fakultetu. Pisanjem se bavi od četrnaeste godine. Poezija mu je objavljivana u brojnim časopisima, prevedena na engleski, nemački, francuski, italijanski, španski, ruski i bugarski jezik. O njegovoj poeziji objavljeno je mnoštvo književnih prikaza.

Dobitnik je brojnih književnih nagrada, od kojih su važnije:

- Nagrada na Trideset petom festivalu jugoslovenske poezije mladih, Vrbas (2003)
- Brankova nagrada (2005)
- Nagrada „Miloš Crnjanski“ (2005)
- Slovo Podgrmeča (2007)
- Prva nagrada na Međunarodnom konkursu poezije *Castello di Duino*, koju dodeljuje Poesia e Solidarietà, Trst (2008)
- Nagrada grada Banjaluke (2008)

- Medalja *Nosside*, priznanje UNESCO World Poetry Directory-ja, Ređo Kalabrija, Italija (2009)
- Prva nagrada festivala Duško Trifunović, Novi Sad (2011)
- Prva nagrada festivala Vojislav Despotov, Novi Sad (2011)
- Plaketa *Nosside*, priznanje UNESCO World Poetry Directory-ja, Ređo Kalabrija, Italija (2011)

Do sada je objavio pet knjiga pesama:

- **Nostalgija za punoćom** (Art print, Banja Luka, 2004)
- **Osvešćenje**, (Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2007)
- **Summer Quartette and Story about Mediterranean / Letnji kvartet i Priča o Mediteranu**, (Art print, Banja Luka, 2008)
- **Unutrašnji Vavilon**, (Art print, Banja Luka, 2008)
- **Mornarski tango**, (Konektum, Sarajevo, 2010)

Poezija mu je zastupljena u nekoliko zbornika i antologija, među kojima: *Voci-Silenzio/Voces-Silence*, Ibiskos Editrice Risolo, Empoli, Italija, 2008; *Nosside* 2008, 2009, Reggio Calabria, Città del Bergamotto, Italija, 2008, 2009; *Van Kutije*, Gligorije Dijak, Podgorica, Crna Gora, 2009; *Neue Literatur aus Bosnien und Herzegowina*, Traduki, Sarajevo, 2010.

Član je redakcije časopisa *Lipar*. Član Srpskog književnog društva. Uređuje blog pod nazivom Hyperborea.

Radomir D. Mitrić

Živi u Kragujevcu, radi u Univerzitetškoj biblioteci.

Ovo mu je prva prozna knjiga.

Kontakt:

E-mail: emilverharen@yahoo.com

